

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАНТАРЖИ ВІТАЛІЙ КОСТЯНТИНОВИЧ

УДК: 376-053.4 :616.8-009.11(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

КОРЕКЦІЯ ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ
МОТОРНОЇ СФЕРИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

016 Спеціальна освіта

01 Освіта

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
спеціальної освіти

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. К. Кантаржи

Науковий керівник: Мога Микола Данилович, доктор педагогічних наук,
доцент, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти ДНУ
ім. Олесь Гончара

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Кантаржи В. К. Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка (016 – Спеціальна освіта) – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2023.

Зміст анотації

Дослідження присвячене проблемі корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок засобами фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю.

Обґрунтовано методологію використання можливостей адаптивного фізичного виховання та трудової діяльності під час корекції предметно-практичної діяльності зазначеного контингенту дітей. Висвітлено специфіку адаптивного фізичного виховання старших дошкільників з порушеннями кистьових функцій у поєднанні із засобами мануальної й інструментальної трудотерапії в корекції предметно-практичної діяльності.

Сформульовано загальні і спеціальні принципи трудотерапії дошкільників з парезами верхніх кінцівок. Систематизовано загальновідомі і сформульовано авторські методи трудотерапії зазначеного контингенту дітей.

Створено робочу модель корекції предметно-практичної діяльності дітей дошкільного віку із порушеннями кистьових функцій засобами адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю.

Модифіковано методику М. М. Єфименка та адаптовано її до діагностики стану кистьових функцій у старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок.

Виявлено і проаналізовано особливості кистьових функцій у зазначеної категорії дошкільників у порівнянні зі здоровими однолітками.

Розроблено і апробовано методику корекції предметно-практичної діяльності у таких дітей на основі диференціації виявлених порушень функцій рук, застосування коригуючих фізичних вправ і трудової діяльності на фоні театралізації рухово-ігрової діяльності.

Набули подальшого розвитку принципи, методи, прийоми, форми та педагогічні умови для корекції кистьових функцій у дошкільників з парезами верхніх кінцівок засобами адаптивного фізичного виховання і трудотерапії.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблена і втілюється в сектор дошкільної освіти авторська методика розвитку і корекції кистьових функцій у старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок, яка може використовуватись не тільки в спеціальних закладах, а й у дитячих садочках комбінованого типу та розвивальних дошкільних закладах з інклюзивною формою навчання. Це вагомо збільшує ефективність психофізичного розвитку дітей і сприяє покращенню їхньої подальшої соціалізації.

Розроблена методика педагогічного діагностування стану кистьових функцій у дітей дошкільного віку з парезами верхніх кінцівок дає змогу проводити більш об'єктивні дослідження стану їхньої предметно-практичної діяльності.

Запропоновано відібрані та перевірені практикою комплекси коригуючих фізичних вправ, а також спеціальних трудових дій на стенді «Мураха» та верстаті «Майстер-ломайстер» з покращення ручних маніпулятивних дій.

Отримані результати виконаного дослідження можна використовувати в практиці роботи закладів дошкільної освіти, у лікарнях, санаторіях, реабілітаційних центрах, на батьківських зборах та консультаціях, присвячених підвищенню ефективності загального психофізичного розвитку та предметно-практичної діяльності вказаного контингенту дітей.

Теоретичні і практичні напрацювання дослідження можна застосовувати в навчальному процесі відповідних середніх спеціальних та закладів вищої освіти педагогічного спрямування, для обласних академій та інститутів

післядипломної освіти педагогів в межах курсів «Профілактика і корекція рухових порушень у дошкільників», «Інклюзивне фізичне виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я», «Предметно-практична діяльність дошкільників з особливими освітніми потребами» тощо.

Ключові слова: корекція, кистьові функції, предметно-практична діяльність, дошкільники, адаптивне фізичне виховання, трудова діяльність, парези верхніх кінцівок.

ABSTRACT

Kantarzhi V. K. Correction of the subject-practical activity of older preschool children with motor disorders by means of physical education. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy) on the specialty 13.00.03 – correctional pedagogy (016 – Special education) – National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. – Kyiv, 2022.

Abstract content

The study is devoted to the problem of correcting the subject-practical activity of older preschoolers with paresis of the upper limbs by means of physical education in combination with work.

The methodology of using the possibilities of adaptive physical education and labor activity in the correction of the subject-practical activity of the specified contingent of children is substantiated. The specifics of adaptive physical education of older preschoolers with disorders of hand functions in combination with the means of manual and instrumental work activities in the correction of subject-practical activities are highlighted.

The general and special principles of occupational therapy for preschoolers with paresis of the upper limbs are formulated. Well-known methods of occupational therapy for the specified contingent of children were systematized and formulated.

A working model of the correction of the subject-practical activity of preschool children with violations of hand functions by means of adaptive physical education in combination with labor activity has been created.

An innovative method of diagnosing the state of hand functions in older preschoolers with paresis of the upper limbs has been developed based on the use of well-known neurophysiological tests and the author's game tests of M. M. Yefimenko.

Peculiarities of hand functions in the specified category of preschoolers in comparison with healthy peers were identified and analyzed.

The method of correction of subject-practical activity in such children has been developed and tested on the basis of differentiation of detected violations of hand functions, the use of corrective physical exercises and work activities against the background of theatricalization of movement and play activities.

A complex of well-known principles, methods, methods, forms and pedagogical conditions for the correction of hand functions in preschoolers with paresis of the upper limbs by means of adaptive physical education and occupational therapy have acquired further development.

The practical significance of the obtained results is that the author's method of development and correction of hand functions in older preschoolers with paresis of the upper limbs has been developed and implemented in the preschool education sector, which can be used not only in special institutions, but also in kindergartens of the combined type and developmental preschools institutions with an inclusive form of education. This significantly increases the effectiveness of the psychophysical development of children and contributes to the improvement of their further socialization.

The developed method of pedagogical diagnosis of the state of hand functions in preschool children with paresis of the upper limbs makes it possible to conduct more objective studies of the state of their subject-practical activity.

Selected and verified by practice complexes of corrective physical exercises, as well as special labor actions on the "Murash" stand and the "Master-lomeister" machine for improving manual manipulative actions are offered.

The methodical results of the conducted research can be used at pedagogical meetings in various preschool education institutions, at staff meetings in hospitals, sanatoriums, rehabilitation centers, at parent meetings and consultations dedicated to increasing the effectiveness of the general psychophysical development and subject-practical activities of the specified contingent of children.

The theoretical and practical results of the research can be applied in the educational process of the relevant secondary special and higher pedagogical institutions within the framework of the indicative courses "Theory and methods of adaptive physical education of children with musculoskeletal disorders", when developing the educational courses "Innovative approaches in physical education and rehabilitation of children with special educational needs", "Prevention and correction of movement disorders in preschoolers", "Inclusive physical education of children with health disabilities", "Subject-practical activities of preschoolers with special educational needs", etc. - for regional academies and institutes of postgraduate education of teachers.

Key words: correction, hand functions, subject-practical activity, preschoolers, adaptive physical education, labor activity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових виданнях

1. Кантаржи В. К. Класифікація силових кистьових функцій в предметно-практичній діяльності дошкільників. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова 2022. №86. С. 94–98.

2. Кантаржи В. К. Інтегровані форми трудового та фізичного виховання дошкільників з порушеннями кистьових функцій в корекції їх предметно-практичної діяльності. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 1 (138). Одеса, 2022. №1. С. 48–57.

3. Кантаржи В. К. Методичні особливості застосування ручних рухових дій у корекції порушень кистьових функцій у дошкільнят (стенд «Мураха»). Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 4 (133). Одеса, 2020. №4. С. 101–108.

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав, з напрямку якого підготовлено дисертацію

4. Кантаржи В. К., Мога Н. Д. Метод трудотерапии в коррекционном физическом воспитании дошкольников с нарушениями опорно-двигательного аппарата. *Научные труды БПУ*. Том 11, № 3 (43). Баку: Изд-во БПУ, 2020. С. 167–175.

5. Efimenko N. N. et all. The correction of hand subject-practical activity of preschoolers / N. N. Efimenko, M. O. Suprun, V. V. Biesieda, V. K. Kantarzhi. *International Journal of Early Childhood Special Education*. V.14 (6) 2022: P. 2397–2407.

Матеріали наукових конференцій

6. Кантаржи В. К. Спеціальні принципи трудотерапії у фізичній реабілітації дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. *Актуальні*

проблеми ортопедагогіки, ортопсихології і реабілітології: III Міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя : Вид-во Хортицька національна академія, 2019. С. 234–236.

7. Кантаржи В. К. Трудотерапія як метод реабілітації в загальній системі соціальної адаптації осіб з порушенням опорно-рухового апарату. III Міжнар. наук.-практ. конф. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. С. 71–77.

8. Кантаржи В. К. Елементи соціалізації дітей дошкільного віку з особливостями в розвитку засобами трудотерапії. *Формування здоров'язберігаючих компетенцій дітей та молоді: проблеми, розвиток, супровід*: Всеукр. наук.-практ. конф. Умань : Вид-во УДПУ ім. Павла Тичини, 2018. С. 25–29.

9. Кантаржи В. К. Форми трудотерапії в системі соціалізації осіб з різними порушеннями опорно-рухового апарату і можливості їх застосування в дошкільних установах. *Педагогіка й сучасні аспекти фізичного виховання*. VII Міжнар. наук.-практ. конф. Краматорськ: 2021. С. 364 –372.

Навчально-методичні видання

10. Кантаржи В. К. Комплексна корекція кистьових функцій у дошкільників : Монографія. Вінниця : Твори, 2023. 256 с.

ЗМІСТ

Стор.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ПЕРЕДМОВА.....	15
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ.....	26
1.1. Предметно-практична діяльність дошкільників.....	26
1.2. Методологічні основи адаптивного фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату.....	33
1.3. Методи корекції кистьових функцій у дошкільників з парезами верхніх кінцівок засобами фізичного виховання.....	43
1.4. Спеціальні принципи трудотерапії в фізичній реабілітації осіб з порушеннями опорно-рухового апарату.....	49
1.5. Особливості трудової діяльності старших дошкільників з порушеннями кистьових функцій.....	52
Висновки до розділу 1.....	59
Список використаних джерел.....	60
РОЗДІЛ 2. СИНЕРГІЗМ ФІЗКУЛЬТУРИ ТА ТРУДОТЕРАПІЇ В ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	71
2.1. Моніторинг кистьових функцій.....	71
2.2. Засоби адаптивного фізичного виховання.....	73
2.3. Трудотерапія в закладі дошкільної освіти.....	77
2.3.1. Комбіновані форми, засоби та методи фізичного виховання і трудотерапії.....	84
2.3.2. Використання авторських тренажерів в роботі з дошкільниками з порушеннями кистьових функцій.....	97
2.3.3. Система безпеки при корекції кистьових функцій.....	106
Висновки до розділу 2.....	113

Список використаних джерел	115
РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І ТРУДОТЕРАПІЇ.....	118
3.1. Класифікація кистьових функцій у дошкільників.....	118
3.1.1. Силлові кистьові функції.....	118
3.1.2. Координаційні кистьові функції.....	121
3.1.3. Швидкісні кистьові функції.....	125
3.2. Методика діагностування стану кистьових функцій у дошкільників.....	129
3.3. Особливості предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок (констатувальний педагогічний експеримент).....	143
3.4. Методика використання фізичних вправ у корекції кистьових функцій....	147
3.4.1. Комплекси вправ для розвитку силових функцій кистей.....	147
3.4.2. Комплекси вправ для розвитку координаційних функцій кистей.....	155
3.4.3. Комплекси вправ для розвитку швидкісних функцій кистей.....	158
3.5. Методика використання трудових дій у корекції кистьових функцій на стенді «Мураха» і верстаті «Майстер-ломайстер».....	160
3.6. Експериментальне дослідження ефективності комплексної методики корекції кистьових функцій (формувальний педагогічний експеримент).....	173
Висновки до розділу 3.....	184
Список використаних джерел.....	189
ВИСНОВКИ.....	201
ДОДАТКИ.....	208

CONTENT

P.

PLAY LIST OF SYMBOLS.....	13
INTRODUCTION.....	15
SECTION 1. THE CURRENT STATE OF THE PROBLEM OF SUBJECT- PRACTICAL ACTIVITIES OF PERSONS WITH DISORDERS OF THE LOCOMOTIVE SYSTEM.....	26
1.1. Subject-practical activities of preschoolers.....	26
1.2. Methodological foundations of adaptive physical education of preschoolers with musculoskeletal disorders.....	33
1.3. Special principles of occupational therapy in the physical rehabilitation of persons with disorders of the musculoskeletal system.....	43
1.4. The specifics of the labor activity of older preschoolers with hand function disorders.....	49
Conclusions to section 1.....	52
References.....	59
SECTION 2. POSSIBILITIES OF PHYSICAL EDUCATION AND OCCUPATIONAL THERAPY IN SUBJECT-PRACTICAL ACTIVITIES OF PRESCHOOL CHILDREN.....	71
2.1. Hand functions of a person.....	71
2.2. Monitoring of hand functions.....	73
2.3. Means of adaptive physical education.....	77
2.3.1. Occupational therapy in a preschool education institution.....	84
2.3.2. Forms, means and methods of occupational therapy.....	97
2.3.3. Author's simulators.....	106
Conclusions to section 2.....	113
References.....	115
SECTION 3. COMPLEX METHODS OF CORRECTION OF SUBJECT- PRACTICAL ACTIVITIES OF SENIOR PRE-SCHOOL STUDENTS BY	

MEANS OF PHYSICAL EDUCATION AND OCCUPATIONAL THERAPY.....	118
3.1. Classification of hand functions in preschoolers.....	118
3.1.1. Power hand functions.....	118
3.1.2. Coordination hand functions.....	121
3.1.3. Quick hand functions.....	125
3.2. Methodology for diagnosing the condition of hand functions in preschoolers.....	129
3.3. Peculiarities of the subject-practical activity of older preschoolers with paresis of the upper limbs (confirmatory pedagogical experiment).....	143
3.4. The technique of using physical exercises in the correction of hand functions.....	147
3.4.1. Complexes of exercises for the development of power functions of the hands.....	147
3.4.2. Complexes of exercises for the development of coordination functions of the hands.....	155
3.4.3. Complexes of exercises for the development of high-speed functions of the hands.....	158
3.5. The method of using labor actions in the correction of hand functions at the «Ant» stand and the «Master-lomeister» machine.....	160
3.6. Experimental study of the effectiveness of the complex technique of correction of hand functions (formative pedagogical experiment).....	173
Conclusions to section 3.....	184
References.....	189
CONCLUSIONS.....	201
APPENDICES.....	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АФВ – адаптивне фізичне виховання
ДК – дворучна координація
ЗДО – заклад дошкільної освіти
ЗПР – затримка психічного розвитку
КФ – кистьові функції
ЛФК – лікувальна фізична культура
МД – мануальні дії
МП – моторні порушення
МСН – мінімальна спинальна недостатність
МЦД – мінімальна церебральна дисфункція
ООП – особливі освітні потреби
ОРА – опорно-руховий апарат
ОРС – опорно-рухова система
ОТ – окупаційна терапія
ППД – предметно-практична діяльність
РПМД – ручна предметно-маніпулятивна діяльність
ТТ – трудотерапія
ФВ – фізичне виховання
ЦНС – центральна нервова система
ЕТ – ерготерапія

LIST OF SYMBOLS

APE - adaptive physical education
CFE – corrective physical education
CNS – central nervous system
DMD - delay in mental development
HF – hand functions
IPE – institution of preschool education
MA – manual actions
MCD – minimal cerebral dysfunction
MD – motor disorders
MR – mental retardation
MS – musculoskeletal system
MSA – manual subject-manipulative activity
MSI – minimal spinal insufficiency
OT – occupational therapy
PE – physical education
SEN – special educational needs
SPA – subject-practical activity
TK – two-handed coordination
TPC – therapeutic physical culture

ПЕРЕДМОВА

Реформування освітнього простору в Україні, його орієнтація на кращі світові та європейські здобутки потребує значних змін і в системі дошкільної освіти нашої держави. Фізичний розвиток дітей дошкільного віку є пріоритетним напрямом педагогіки дошкілля, бо саме ефективність та своєчасність рухової зрілості забезпечить подальший повноцінний психофізичний розвиток малюка і формування особистості, що призведе до успішної соціалізації дитини в перспективі. Нажаль, сьогодні стан фізичного розвитку та здоров'я дошкільників не відповідає необхідним вимогам – більшість з них (65 – 85%) мають різні відхилення у фізичному розвитку та здоров'ї (В. В. Берсенев, В. В. Бєседа, М. М. Єфименко, О. В. Козирєва, М. Д. Мога, Г. В. Семенович та ін.). Одними з найпоширеніших недоліків розвитку дітей дошкільного віку є різні рухові порушення, лєвова частка яких є наслідком проблемного внутрішньоутробного розвитку та пологових ускладнень. Це стосується не тільки прямих проблем у моториці на прикладі дитячого церебрального паралічу – більшість випадків складають відносно легкі, непомітні на перший погляд порушення у вигляді різних парезів кінцівок. Такі діти пізніше за нормативні терміни самостійно сідають, встають, починають самостійно ходити, вивільнюючи руки для предметно-практичної діяльності. У них помічаються різні ускладнення в маніпуляціях з предметами у побутовій, навчальній та трудовій діяльності. Більшою або меншою мірою це негативно впливає як на загальний фізичний розвиток дітей, так і на становлення їхньої психічної сфери – в цілому на формування повноцінної особистості, здатної ефективно адаптуватися в оточуючому середовищі.

Проблема предметно-практичної діяльності дітей завжди привертала увагу педагогів, оскільки завдяки її можливостям можна цілеспрямовано впливати на формування ручної вмілості дитини, на стимулювання зізрівання нейронного субстрату півкуль головного мозку, на покращення загального психофізичного розвитку дитини та її подальшої успішної соціальної адаптації. Теоретико-педагогічним основам дослідження цієї проблемі присвячували свої

розробки В. І. Бондарь, Є. В. Букварева, Г. Доман, М. М. Єфименко, Н. М. Конишева, Т. М. Корж, Є. А. Кулеша, Є. В. Лапошина, Т. В. Лусс, Д. С. Максименко, Г. М. Мерсіянова, Р. В. Павелків, Т. О. Піроженко, Т. М. Проснякова, В. А. Романець, М. С. Рузіна, І. М. Сеченов, Г. В. Смольникова, А. Г. Смолянинов, О. І. Теплицька, С. В. Трикоз, Л. О. Ханзерук, Н. А. Цірулік, О. П. Цигипало, Є. В. Чудінова, Л. В. Шаргородська, В. О. Шипунова, Н. А. Янчевська та ін.

Можливості праці, трудового виховання як засобу формування предметно-практичної компетенції дітей дошкільного віку досліджувались у більш спеціалізованих розробках (З. Н. Борисова, І. В. Вінтоняк, О. В. Гайдамака, Л. А. Гасюк, Л. В. Голівець, О. П. Долинна, Т. Л. Єськова, Н. О. Ковальчук, Т. Г. Коломоєць, О. Д. Літченко, Т. В. Маркова, Т. А. Марченко, К. В. Михайлова, Т. Ф. Неліна, К. О. Немира, О. В. Низковська, Л. М. Пісоцька, О. А. Погулич, О. В. Саприкіна, О. С. Соколовська, В. О. Сухомлинський, О. В. Чеботарьова та ін.).

Актуальність корекції саме кистьових функцій дошкільників зумовлена достатньо високою частотою різних порушень діяльності рук у дітей раннього і дошкільного віку внаслідок наявності у них парезів верхніх кінцівок. Ці парези бувають значними, але частіше вони мають прихований вигляд і на перший погляд непомітні. З'являються вони внаслідок внутрішньоутробного або пологового травмування чи пригнічення центральної нервової системи під час проблемної вагітності та пологів. На цю проблематику вказував у своїх роботах невропатолог О. Ю. Ратнер, який вважав, що приблизно 7 – 8 новонароджених з 10 мають різні негативні наслідки пологового травмування шийної ділянки хребта, унаслідок чого частіше за все розвиваються верхні в'ялі або гіпертонічні парези рук [63]. Навіть якщо допустити, що не всяке травмування ший призводить до парезів рук, чисельність дітей з парезами верхніх кінцівок і порушеннями кистьових функцій може сягати значних обсягів, орієнтовно 55 – 65%, що підтверджується нашими багаторічними дослідженнями.

Спроби цілеспрямованої корекції кистьових функцій у дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату засобами фізичного виховання знаходимо в розробках М. М. Єфименка, Ю. В. Єфименко, М. Д. Моги, але ці дослідження мають фрагментарний, розрізнений, скісний характер і не опираються у своїй основі на обґрунтовану концептуальну корекційну платформу.

У фізичному розвитку дошкільників також приділяється увага предметно-маніпулятивній діяльності. Так, у програмі «Казкова фізкультура» (2019) передбачено окремий підрозділ, присвячений предметно-маніпулятивним діям, який нараховує більше 50 розділів спеціальних фізичних вправ для тренування вмілості рук [36].

Аналогічний підрозділ з предметно-маніпулятивної діяльності дітей передбачено і в програмі з горизонтального пластичного балету для старших дошкільників (2020). «Оскільки **предметна діяльність** для дітей дошкільного віку є однією із провідних, потрібно передбачити такі напрями її реалізації у системі пластик-шоу:

I. Маніпуляції головою (шиєю) з предметом.

II. Ручні предметно-маніпулятивні дії (виділено мною. – В. К.)

III. Маніпуляції тулубом з предметом.

IV. Предметно-маніпулятивні дії ногами.

Цей важливий напрям найбільш вдало втілений у **предметному пластик-шоу**. Пріоритет необхідно надавати **предметно-маніпулятивним діям рук**, тому що саме вони найбільшою мірою сприяють мовленнєвому розвитку дошкільників. Окрім того, ці вправи формують маніпулятивну функцію кистей та пальців (що має велике значення при навчанні письму), а також стимулюють загальний психічний розвиток дошкільників» [37, с. 38].

Значні можливості в предметно-маніпулятивній діяльності (як складової частини предметно-практичної діяльності) дошкільників має їхнє фізичне виховання. У Програмі розвитку дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату (під загальною науковою редакцією А. Г. Шевцова) [62] у розділі

«Адаптивне фізичне виховання» автори пропонують такі комплекси корекційних вправ з предметно-маніпулятивної діяльності рук: дотик до різних поверхонь, поглажування, намацування долоньями та пальцями, набивання долоньями та пальцями об різні опорні поверхні, хапання кистю дрібних предметів різними способами, утримання дрібних предметів у руках (руці), перекладання дрібних предметів з руки в руку, «кидання» предметів на підлогу, розсипання дрібних предметів на підлогу, збирання дрібних предметів з підлоги, «жонглювання» дрібними предметами, складання дрібних предметів до купи, конструювання різних форм (довільних та за завданням педагога) з дрібних предметів та багато інших.

На думку Т. М. Корж, «важливою умовою формування предметно-практичної компетенції є залучення дітей до трудової діяльності. Трудова діяльність – широке поняття, що узагальнює різні види праці, які складаються з ряду трудових процесів. Оволодіння предметно-практичною діяльністю – це перш за все опанування трудовим процесом, його компонентами в єдності, зв'язках. Трудовий процес – своєрідна одиниця трудової діяльності, в структурі якого виразно представлені всі компоненти трудової діяльності: мета праці, матеріал і трудове обладнання (інструменти); набір трудових дій людини з перетворення матеріалів за допомогою інструментів; досягнутий результат праці, що задовольняє потреби людини як реалізація мети; мотиви праці. Саме тому в процесі формування предметно-практичної компетенції дітей важливим є навчити їх визначати мету праці, досягати бажаного результату, володіти трудовими вміннями і навичками, планувати трудовий процес. Вихователю дошкільного навчального закладу необхідно знати особливості їх розвитку у дітей» [42, с. 27].

Таким чином проблема корекції предметно-практичної діяльності на прикладі трудового виховання та засобами фізичного виховання у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями, зокрема, кистьових функцій є актуальною і потребує більш глибокого та комплексного наукового дослідження.

Резюмуючи все вищенаведене, слід зазначити, що провідним принципом корекційно-реабілітаційної діяльності є *принцип комплексності*, тому в нашому дослідженні ми орієнтувалися саме на *комплексну корекцію*, під якою прийнято розуміти командний підхід до корекції з боку різних дитячих спеціалістів (педагогів, психологів, логопедів-дефектологів, реабілітологів, масажистів, а також батьків), який передбачає командну координацію розвитково-коригувальних дій для досягнення необхідного кінцевого результату у найкоротші терміни. З огляду на це нами створювалась *комплексна методика корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок*, в якій використовуються можливості як предметно-практичної діяльності дітей, так й їх адаптивного фізичного виховання. В реалізації методики брали участь такі фахівці: інструктор з фізичного виховання (ведуча фігура), вихователі відповідних груп (в якості асистентів), за необхідності – психолог, а також – батьки дітей.

Отже, актуальність проблеми, що досліджується, визначається наявністю невирішених суперечностей між:

- потребою в можливості отримання доступної освіти разом зі здоровими однолітками і недостатністю методичних, організаційних та інших умов для їх здійснення;

- потребою забезпечити педагогів комплексною методикою корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами адаптивного фізичного виховання і браком наукових робіт, де була висвітлена методика корекції предметно-практичної діяльності дітей з парезами верхніх кінцівок.

Мета дослідження полягає у розробленні та експериментальній апробації комплексної методики корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторики засобами фізичного виховання.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасний стан наукових досліджень з проблеми корекції предметно-практичної діяльності дошкільників та виявити ступінь комплексності розробки використання для цього можливостей фізичного розвитку та трудової діяльності.

2. Визначити теоретико-методичні засади корекції порушень кистьових функцій у дітей старшого дошкільного віку з парезами верхніх кінцівок у комплексному поєднанні рухової та трудової діяльності.

3. З'ясувати особливості стану предметно-практичної діяльності у старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок у порівнянні зі здоровими однолітками.

4. Розробити комплексну методика корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку (їхніх основних кистьових функцій) засобами фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю у вигляді класифікації кистьових функцій, комплексу форм, методів, методичних прийомів, необхідного предметно-просторового оточення та системи безпеки.

5. Експериментально перевірити ефективність розробленої комплексної методики корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку засобами фізичного виховання.

Об'єкт дослідження – предметно-практична діяльність дітей з парезами верхніх кінцівок.

Слід уточнити, що для запобігання зайвих лексичних повторів в тексті роботи окрім основного терміна «порушення моторної сфери» (який присутній у назві роботи) використовуються й інші синонімальні варіанти словосполучень, які замінюють, уточнюють або конкретизують попередній загальний термін: «порушення опорно-рухового апарату», «парези верхніх кінцівок», «порушення кистьових функцій».

Предмет дослідження – комплексна методика корекції кистьових функцій у дітей старшого дошкільного віку засобами фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: історичний метод аналізу та систематизації інформації щодо вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблем предметно-практичної діяльності в контексті фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – використовувався для дослідження ступеня наукових розробок та визначення можливості практичного використання різних моделей гармонійного поєднання можливостей фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату з їхньою предметно-практичною діяльністю на прикладі трудового виховання;

- моделювання структури, компонентів і функцій методики адаптивного фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в поєднанні з трудовим вихованням в контексті корекції предметно-практичної діяльності – для створення структурної моделі цієї системи та її подальшої експериментальної перевірки;

- *емпіричні*: обстеження довільної та організованої рухово-ігрової діяльності дітей (*приховані та відкриті педагогічні спостереження, порівняння*); тестування їхнього фізичного розвитку та рухової підготовленості за допомогою авторських тестів М. М. Єфименка, М. Д. Моги, В. В. Бєсєди та ін. (*спостереження, порівняння, вимірювання*); *констатувальний педагогічний експеримент* – для виявлення особливостей предметно-практичної діяльності дошкільників старшого віку з порушеннями моторної сфери (кистьових функцій) та ефективності методичних прийомів її корекції засобами фізичного виховання; *формувальний педагогічний експеримент* – для перевірки і доведення ефективності комплексної методики корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з порушеннями моторної сфери (кистьових функцій) засобами адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю;

- *статистичні*: загальноприйняті математичні методи обробки отриманих даних (середньоарифметична величина, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, коефіцієнт достовірності, розбіжності за критерієм Ст'юдента, темп приросту показників) – для обробки кількісних

результатів констатувального та формувального експериментів і об'єктивного обґрунтування їх достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів:

Вперше обґрунтовано комплексну методику корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок засобами адаптивного фізичного виховання у поєднанні з можливостями трудового виховання. Висвітлено специфіку трудової діяльності старших дошкільників з порушеннями кистьових функцій засобами ручної і інструментальної рухової корекції у поєднанні з адаптивним фізичним вихованням. Створено робочу модель корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку із порушеннями кистьових функцій засобами фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю.

Виявлено і проаналізовано особливості кистьових функції у зазначеної категорії дошкільників у порівнянні зі здоровими однолітками.

Розроблено і апробовано методику корекції кистьових функцій у дітей зазначеного контингенту на основі диференціації виявлених порушень в діяльності верхніх кінцівок, значних можливостей адаптивного фізичного виховання у поєднанні з мануально-інструментальною трудовою діяльністю.

Уточнено загальновідомі та на їх основі сформульовано авторські методи трудового виховання зазначеного контингенту дітей у контексті корекції їх предметно-практичної діяльності.

Набули подальшого розвитку комплекс загальновідомих принципів, методів, прийомів, форм та педагогічних умов для корекції кистьових функцій у дошкільників з порушеннями моторної сфери засобами адаптивного фізичного виховання і трудової діяльності; методика діагностування стану кистьових функцій у старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок на основі використання загальновідомих нейрофізіологічних проб і авторських ігрових тестів М. М. Єфименка.

Практичне значення отриманих в результаті дослідження даних полягає в тому, що розроблена і втілюється в сектор дошкільної освіти авторська

методика корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок, яка може використовуватись не тільки в спеціальних закладах, а й у дитячих садочках комбінованого типу та розвивальних дошкільних закладах з інклюзивною формою навчання. Це вагомо підвищує ефективність психофізичного розвитку дітей і сприяє покращенню їхньої соціалізації.

Розроблена методика педагогічного діагностування стану кистьових функції у дітей дошкільного віку з парезами верхніх кінцівок дає змогу проводити більш об'єктивні дослідження особливостей їхньої предметно-практичної діяльності.

Запропоновано перевірені практикою комплекси коригуючих трудових дій на стенді «Мураха» та верстаті «Майстер-ломайстер», які було доповнено спеціальними фізичними вправами з покращення ручних маніпулятивних дій. Це дозволяє педагогу більш ретельно планувати відповідні корекційні заходи, спираючись на можливості адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю.

Методичні результати виконаного дослідження можна використовувати на педагогічних нарадах в різних закладах дошкільної освіти, на нарадах співробітників у лікарнях, санаторіях, реабілітаційних центрах, на батьківських зборах та консультаціях, присвячених підвищенню ефективності загального психофізичного розвитку та предметно-практичної діяльності вказаного контингенту дітей.

Теоретичні і практичні напрацювання дисертаційної роботи можна застосовувати в навчальному процесі відповідних середніх спеціальних та вищих педагогічних закладів в межах орієнтовних курсів «Теорія та методика адаптивного фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату», при розробці навчальних курсів «Інноваційні підходи у фізичному вихованні та оздоровленні дітей з особливими освітніми потребами», «Профілактика і корекція рухових порушень у дошкільників», «Інклюзивне фізичне виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я», «Предметно-

практична діяльність дітей з особливими світніми потребами» тощо – для обласних академій та інститутів післядипломної освіти педагогів.

Особистий внесок здобувача у працях, підготовлених у співавторстві, полягає в описанні частки можливостей трудового виховання у поєднанні з адаптивним фізичним вихованням дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату [5]; практичному проведенні формувального педагогічного експерименту з перевірки ефективності методики корекції кистьових функцій у старших дошкільників з верхніми парезами, засобами адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовим вихованням [6].

Апробація результатів дослідження у вигляді доповідей здійснена під час проведення таких заходів:

– міжнародні науково-практичні форуми з проблематики загальної та спеціальної дошкільної педагогіки:

- III Міжнародна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2018);
- III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» (Запоріжжя, 2019 р);
- VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми 2020);

- VII Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка й сучасні аспекти фізичного виховання» (Краматорськ, 2021);

- Міжнародна науково-практична конференція «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та Перспективи» (Кам'янець-Подільський, 2021);

– всеукраїнські науково-практичні конференції:

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування здоров'єзберігаючих компетенцій дітей та молоді: проблеми, розвиток, супровід» (Умань, 2018 р);

– регіональні науково-практичні форуми:

-VI ювілейна науково-практична конференція «30-річчя авторського педагогічного Центру М. М. Єфименка (1990 – 2020): попередні підсумки діяльності та перспективи розвитку в сучасних реаліях» (Одеса. Коблево, 2020).

Впровадження результатів дослідження відбувалося в одеських спеціальних закладах дошкільної освіти : «яслах-садку» № 151 компенсуючого типу (акт № 106 від 27.10.2022); дошкільному навчальному закладі «ясла-садок» №190 (акт №49 від 10.01.2022); дошкільному навчальному закладі «ясла-садок» компенсуючого типу №193 (акт №77/-15 від 23.09.2022); заклад дошкільної освіти «ясла-садок» компенсуючого типу «Барвінок» м. Львів (акт № 39-вих від 31.10.2022).

Також в закладах вищої освіти: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського м. Одеса (акт №1786/04 від 12.10.2022); Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (акт № від 15.10.2022).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (246 найменувань, у тому числі 27 – іноземними мовами). Повний обсяг дисертації становить 225 сторінок, із них основного тексту – 212 сторінок. Текст роботи містить 3 таблиці, 7 рисунків, 19 фотографій.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

1.1. Предметно-практична діяльність дошкільників

Предметно-практична діяльність – одна зі складових системи гармонійного розвитку дітей дошкільного віку. У предметно-практичній діяльності дитина формує уявлення про довкілля, предмети та дії з ними, опановує первинні трудові навички. Це поняття існує вже досить давно і стало звичним серед педагогів, які працюють в дошкільній педагогіці. У Базовому

компоненті дошкільної освіти (редакції 2012) в освітній лінії 3.4 «Дитина у світі культури» у змісті освіти «Предметний світ» передбачено підрозділ «**Предметно-практична діяльність**», де в результатах освітньої роботи відносно дитини-дошкільника зазначається:

- «Охоче займається **предметно-практичною діяльністю** (виділення моє. – В. К.), активно долучається до самообслуговування, праці в природі, господарсько-побутової... Прагне до якісного виконання трудових доручень...

- Виявляє готовність брати участь у суспільно значущій діяльності спільно з дорослими та іншими дітьми, отримує задоволення від колективної праці.

- Вміє визначити мету, завдання, спрогнозувати кінцевий результат, спланувати послідовність дій, узгодити власні дії з діями партнерів.

- Свідомо добирає адекватні **прийоми роботи, знаряддя праці, матеріали; обізнана з властивостями, технологією їх використання** (виділення моє. – В. К.).

- Дотримується правил безпечної діяльності.

- Намагається відійти від зразка, проявляє фантазію, винахідливість.

- Самостійно долає труднощі, прагне довести розпочату справу до завершення. Виявляє працелюбність, відповідальність, організованість.

- Здатна оцінити результат своєї роботи та однолітків, внести корективи, виправити помилки.

- Бережно ставиться до рукотворних виробів (власних та інших дітей)».

Ці позиції офіційного документа можна вважати загальною характеристикою показників предметно-практичної діяльності дошкільників і взяти їх за основу при розробці більш специфічних показників в руслі виконаного нами дослідження.

На думку окремих фахівців у художній праці «...основними критеріями предметнопрактичної діяльності старших дошкільників є: **продуктивність**: головне знаряддя праці дошкільника. Проявляється у процесі предметно-практичної діяльності полягає у способі розв'язання оригінальних і складних

задач та їх кількості; **оригінальність**: характеризує здатність до висунення ідей, що відрізняються від очевидних, банальних або твердо встановлених; **варіативність** (виділено мною – В. К.): це явище характеризує старшого дошкільника здатністю створювати та обирати варіанти завдань відповідно до ситуації» [69].

Говорячи про трудову діяльність як одну з форм предметно-практичної діяльності дошкільників, Т. М. Корж виокремлює такі основні її показники: **результат (результативність), оволодіння трудовими вміннями, вміння планувати трудовий процес, самостійність трудової діяльності дитини** [41].

Програма розвитку дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату (2012) надає педагогам і науковцям необхідні юридичні та методичні можливості. У розділі VI «Формування діяльності» передбачено підрозділ «Трудове виховання» (О. В. Чеботарьова). Оскільки трудове виховання є основою формування предметно-практичної діяльності дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, у програмі було рекомендовано такі її показники: **трудова вміння, оволодіння різним знаряддям праці, вміння планувати свої трудові дії, координація рухів рук, дрібна моторика, зорово-моторна координація** [63].

Таким чином, до основних універсальних **показників** предметно-практичної діяльності можна віднести:

1. Продуктивність (результативність, ефективність) дії.
2. Практичні трудові вміння з перетворення оточуючого предметного світу, який оточує дитину.
3. Оволодіння знаряддями праці (зокрема, інструментами).
4. Дворучна координація (дрібна моторика, зорово-моторна координація).
5. Самостійність (незалежність від допомоги дорослого).

У пункті 3.5. Освітня лінія «ГРА ДИТИНИ» у грі, як провідному виді діяльності, знаходимо підрозділ «**Конструкторсько-будівельні ігри**», в якому, зокрема, вказано: «Виявляє інтерес і бажання до відображення широкого кола

об'єктів довколишньої дійсності, використовуючи при цьому *попередньо набутий досвід діяльності з різними конструкторами* (зокрема LEGO), *природним та штучним матеріалом* (виділення мої. – В. К.); уміє планомірно розглядати предмети і споруди, виокремлювати в них основні складові конструкції, їх співвідношення за розмірами, формами, розташуванням; *створює власні роботи за зразком, умовою, задумом; добирає необхідний матеріал, деталі* (виділення моє. – В. К.); використовує різні способи створення будівлі та елементи оздоблення; вміє діяти послідовно, злагоджено з іншими учасниками, здатна аналізувати результати власної та спільної діяльності».

У новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти (2021) збережена необхідна концептуальна послідовність – більшість вищезазначених методологічних та методичних позицій щодо предметно-практичної діяльності зберігають свою актуальність. Окремим розділом виокремлено освітній напрям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», в якому передбачена **«предметно-практична, технологічна компетентність** – здатність дитини реалізовувати творчі задуми з перетворення об'єктів довкілля з використанням різних матеріалів, що спираються на обізнаність із засобами та предметно-практичними діями, з допомогою дорослого чи самостійно у процесі виконання конструктивних, техніко-творчих завдань, завдань з моделювання» [4, с. 9].

Слід зазначити, що і в попередній редакції Базового компоненту дошкільної освіти (2012) у розділі 3.4. Освітня лінія «ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ», у змісті освіти знаходимо два окремих підрозділи – **«Предметно-практична діяльність»** і **«Предметно-практична компетенція»**, що знову вказує на деяку їхню смислову відмінність.

Тобто, тепер у науковій та практичній сфері педагогів можуть існувати такі офіційні поняття – **«предметно-практична діяльність»**, **«предметно-практичні дії»**, **«предметно-практична компетенція»**, **«предметно-практична, технологічна компетентність»**, **«предметно-практичні та технологічні навички»**. У вищезазначених документах ці поняття співіснують,

уточнюються, доповнюють один одного. На наш погляд, традиційне поняття «предметно-практична діяльність» слід розглядати як живий процес розвивальної діяльності дітей з перетворення предметного оточення в нові форми за своїм розумінням чи за завданням педагога. Говорячи про предметно-практичну компетентність дитини, слід відзначити саме потенційну здатність або існуючий рівень (тут і тепер) сформованості предметно-практичної діяльності, що відповідає або не відповідає цільовому результату, описаному у відповідному підрозділі цього документа.

На думку педагогічного колективу комбінованого закладу дошкільної освіти № 24 «Ластівка» м. Мелітополь Запорізької області, «Праця дітей у межах їхньої предметно-практичної діяльності тісно пов'язана з грою: виникає з гри, мотивується ігровими задумами, спершу зосереджується на процесі як низці цікавих ігрових дій, а вже пізніше – на результаті. На відміну від праці дорослих, праця дітей не створює суспільно-корисних продуктів, матеріальних чи духовних цінностей, адже дошкільники ще не мають для цього відповідних фізичних і психічних можливостей. Тому дитяча праця відіграє важливу розвивально-виховну роль упродовж дошкільного дитинства, а от суспільної (у широкому розумінні) значущості набуває значно пізніше — у дорослому віці. Проте варто наголосити, що дитяча праця, будь-яке самостійно виконане малюком практичне завдання – це перше випробування сил, що мотивується значенням його результату як для самої дитини, так і для її соціального оточення (рідних, друзів, сусідів тощо), і дає змогу усвідомити відносини відповідальної взаємозалежності. Цим зумовлено й використання у сучасній педагогічній лексиці термінів «предметно-практична діяльність», «предметно-практична компетенція / компетентність» як більш адекватних для характеристики дошкільного віку. Саме тому про трудову діяльність, трудове виховання дошкільників ми говоримо зі значною часткою умовності, відносності» [60, с. 3].

Нам імponує думка, висловлена вище нашими колегами, щодо співвідношення трудової та ігрової діяльності у дошкільників. Дійсно, дитяча

праця більш схожа на ігрову дитячу працю, будується на основі гри, мотивується ігровими методичними підходами з боку педагога. Але ігри бувають різними. Ігри для дітей раннього і молодшого віку відрізняються від ігор для старших дошкільників. Можна керувати цим процесом за допомогою тематики ігор, плануючи реалізовувати в предметно-практичній діяльності ту або іншу гру.

В освітній програмі «Впевнений старт» (2017), у розділі «Пізнавально-дослідницька діяльність» передбачено напрям «У світі предметів», в якому авторами пропонується розширювати/розвивати уявлення, у тому числі, про предметно-практичну, *предметно-перетворювальну діяльність* [56, с. 11].

Як бачимо, автори програми дещо відрізняють смисл цих двох понять. На жаль, у програмі ми не знайшли глосарія, де б пояснювалася специфіка цього поняття. В інших літературних джерелах нам вдалося знайти його тлумачення щодо учнів початкової школи. Так, О. Л. Коберник вважає, що «*Предметно-перетворювальна діяльність* (виділено мною. – В. К.) спрямована на перетворення предметів навколишнього фізичного світу. Цей вид діяльності характеризується насамперед тим, що завершується предметним результатом, матеріальним продуктом. Саме через результат, продукт праці людина опосередковано спілкується з іншими, що й зумовлює зміст і форми ставлення її до них» [38, с. 1].

Таке розуміння аналізованого поняття поділяє І. П. Андрощук, який вважає, що «Організуючи позаурочну предметно-перетворювальну діяльність, учителю технологій необхідно враховувати особливості розвитку сучасного промислового і сільського виробництва, зміст нових економічних реформ, природне оточення міської чи сільської школи, особливості праці й побуту жителів міста і села; результати психолого-педагогічної діагностики трудової активності, способи реалізації основних функцій цього виду діяльності – пізнавальної, виховної, розвивальної, комунікативної, ціннісноорієнтаційної тощо» [1, с. 4 – 5].

С. А. Васильєва у своїй роботі наводить таке бачення цього поняття: «*предметно-перетворювальна діяльність дітей старшого дошкільного віку з об'єктами природи – дії, спрямовані на перетворення рослинного світу навколишньої місцевості*» [14, с. 97].

Резюмуючи аналіз близьких за смыслом понять, прийнятих у державних документах та наукових дослідженнях з предметно-практичної діяльності дітей, у своїй роботі ми беремо за основу традиційне, найбільш поширене поняття «**предметно-практична діяльність**» як перевірене часом і зрозуміле широкому загалу педагогів. Це не виключає можливості застосування в тексті роботи інших або подібних термінів, що відносяться до цієї сфери діяльності старших дошкільників з порушеннями кистьових функцій. Так, в руслі дослідження особливостей предметно-практичної діяльності (в широкому сенсі) нами використовуються також більш вузькі поняття цієї діяльності як «*трудова діяльність*», «*трудова маніпуляція*», «*праця*», «*предметно-маніпулятивна діяльність*», «*ручна діяльність*» тощо.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) до видів предметно-практичної діяльності віднесено:

1. **Конструювання** (з будівельного матеріалу, з паперу (орігамі, паперопластика), з природного матеріалу, з деталей конструкторів тощо).

2. **Наочне моделювання** (конструкцій, моделей, наприклад, часу: ранок-день-вечір-ніч, пір року: зима, весна, літо, осінь тощо).

3. **Проектування**.

4. **Технічна творчість** (створення конструкцій, споруд, технічних елементів).

У контексті виконаного дослідження нас найбільш цікавили напрями конструювання і технічної творчості (**створення технічних елементів**), бо саме в ньому може найбільш потужно реалізуватися методичний потенціал створених нами тренажерів «Мураха» і «Майстер-ломайстер», а також розроблених для корекції кистьових функцій у старших дошкільників ручних (мануальних, інструментальних та змішаних) трудових дій.

Окремо слід проаналізувати співвідношення фізичного виховання і предметно-практичної діяльності. Офіційно фізичне виховання не входить до переліку видів предметно-практичної діяльності, бо воно не забезпечує виконання головної вимоги, що пред'являється до ППД – не перетворює об'єкти довкілля на нові, використовуючи при цьому різні матеріали. В ідеалі цей процес повинен був би завершитись предметним результатом, матеріальним продуктом. Але, на нашу думку, не все так однозначно. Ми вважаємо, що фізичне виховання в окремих його підрозділах дуже схоже з предметно-практичною діяльністю. Взяти, хоча б підрозділ «ручна предметно-маніпулятивна діяльність», який входить до сучасної програми з фізичного виховання дошкільників. Ним передбачаються різноманітні маніпуляції з індивідуальним фізкультурно-ігровим інвентарем: м'ячиками, кульками, м'ячами, гімнастичними палицями, кільцями, кубиками тощо. По-перше, як в традиційній предметно-маніпулятивній діяльності, так і в предметно-практичній діяльності з фізичного виховання в основі їхньої результативності лежать основні кистьові функції дитини: опорна, захвачування, поштовхова, ударна, маніпулятивна, дворучна координаційна, інструментальна і т.д. Тобто, за принципом реалізації кистьових функцій дитини в обох випадках вони дуже схожі або ідентичні. По-друге, у процесі заняття з фізичної культури діти також перетворюють своєрідні штучні об'єкти довкілля на нові. Наприклад, вони будують із поролонових модулів «замок» для казкових героїв, а потім перебудовують його після якихось пригод: «пожежі», «землетрусу», «цунамі», або руйнувань з боку «могутніх крилатих драконів». Або викладають з гімнастичних паличок різні фігури, цифри або літери, кожного разу змінюючи геометричні форми. Навіть, якщо пересунути на нове місце гімнастичні лави і поставити їх відповідним чином – це також можна вважати перетворенням одного об'єкта на новий: умовного об'єкта А на умовний об'єкт В. Такі маніпуляції можна зробити з килимками, гімнастичними матами, дерев'яними кубами, пластиковими кухвами тощо. По-третє, фізичне виховання передбачає цілу низку підготовчих заходів до заняття, а також приведення залу в порядок

після його завершення: повернення обладнання на його штатне місце, збирання дрібного фізкультурно-ігрового інвентарю і складання у відповідне місце, перенесення гімнастичних матів у допоміжне приміщення тощо. Ці дії можна віднести до господарсько-побутових.

Таким чином, резюмуючи вищенаведений стислий аналіз **чого?**, можна допустити, що предметно-маніпулятивну діяльність з фізкультурно-ігровим інвентарем на заняттях з фізичної культури можна частково вважати предметно-практичною діяльністю і, можливо, у майбутньому цей спеціалізований підрозділ ПМД офіційно в неї увійде. Також, як і трудова діяльність, фізичне виховання є потужним засобом формування предметно-маніпулятивної діяльності дошкільників. Поєднання цих двох корекційних напрямів може значно підсилити ефективність формування предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок.

1.2. Методологічні основи адаптивного фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату

Для кращого розуміння можливості фізичного виховання та його роль у корекції предметно-практичної діяльності дошкільників з особливими освітніми потребами, зокрема необхідно зупинитися на методологічних основах адаптивного фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. У нашому випадку це старші дошкільники з парезами верхніх кінцівок. Такий діагноз привів до недорозвинення та викривлення у них кистьових функцій, які лежать в основі предметно-практичної діяльності.

Потужні розробки в цьому аспекті знаходимо в дослідженнях М. М. Єфименка [35]. Він сформулював принципи рухової реабілітації дошкільників з порушеннями моторної сфери. Зупинимось на деяких із них.

Принцип «детермінованої реабілітації» – передбачає об'єднання можливостей усіх педагогічних і медичних напрямів для комплексної рухової реабілітації дітей із порушеннями ОРА, яка орієнтована на кінцеву ефективну

соціальну адаптацію зазначеного контингенту дітей. Цей підхід може бути вираженим у вигляді такого постулату: *від лікування і корекції поодинокого у дитини – до реабілітації дитини в цілому та її успішної адаптації до суспільства!*

Принцип уродженої кінезофілії і примату моторики – підкреслює першочергове значення рухової активності дітей раннього та дошкільного віку для підтримки на необхідному рівні охоронного збудження в корі головного мозку. Завдяки цьому збудженню формується захисний механізм протистояння різним негативним чинникам внутрішнього і зовнішнього середовища, а це, у свою чергу, підвищує рівень фізіологічної опірності дитячого організму і в значному ступені знижує вірогідність появи захворювання.

Принцип задоволення психофізичних потреб дитини. Його сутність полягає в тому, щоб постійно й цілеспрямовано створювати у процесі заняття з корекції рухових порушень такі методичні умови, моделюючи відповідні сюжетні пригоди дитини, щоб вона і в процесі заняття-казки, і після його завершення завжди відчувала почуття задоволення від реалізації своїх рухово-ігрових дій.

Принцип раннього старту корекційних заходів. Ним передбачається, за можливості, більш ранній початок корекційних заходів з дітьми з порушеннями моторної сфери. Загальновідомо, що саме в ранньому віці формуються основні рівні побудови рухів (за М. О. Бернштейном), саме в цей особливий для зростання дитини період ЦНС з усіма її структурними компонентами досягає найвищої пластичності, яка забезпечує відповідну реактивну пристосованість.

Принцип природовідповідності. Цим загальним принципом передбачається, що в основу будь-якої інноваційної методики фізичної реабілітації дітей необхідно закладати перевірені тисячоліттями еволюціонування життя, різних його форм об'єктивні закони біологічного розвитку приматів і, зокрема, людини (*homo sapiens*) як виду. Природні закономірності розвитку людини віддзеркалені в численних законах,

сформульованих у різних науках: анатомії, фізіології, біомеханіці, біохімії, неврології, траматології, ортопедії, психології, психосоматиці тощо. Нажаль, у традиційних системах фізичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку ці закономірності чомусь проігноровані.

Філогенетичний принцип слід вважати ключовим у системі адаптивного фізичного виховання дітей із порушеннями моторної сфери. Нагадаємо всесвітньо відомий закон Геккеля–Мюллера: ***онтогенезис повторює філогенезис!*** Це означає, що у своєму індивідуальному розвитку (особливо на початкових етапах, у період раннього онтогенезу) дитина в скороченому варіанті повторює історичну етапність еволюціонування від найпростіших тваринних форм до людини розумної. Беручи за основу вищенаведене, має сенс сформулювати основний методологічний постулат адаптивного фізичного виховання дітей з порушеннями моторної сфери: **«Онтогенез повторює філогенез, а природна система адаптивного фізичного виховання дітей повинна втілювати у своїй основі логіку онтогенезу!»**

Принцип ієрархічності рухового розвитку було сформульовано на основі теорії М. О. Бернштейна про рівні побудови рухів людини. Він доповнює філогенетичний принцип, який було сформульовано вище, оскільки він віддзеркалює не тільки еволюційну послідовність формування моторики у дитини, а й пояснює: як кожен новий рівень управління рухами поступово надбудовується зверху над уже створеним, більш примітивним.

Однак, найбільш цікавими щодо проблематики нашого дослідження вважаємо такі принципи, сформульовані вченим: **«Принцип повзальної першості** – передбачає особливу значущість повзальних рухів для стимуляції дозрівання черепно-мозкових структур і формування «рухового інтелекту» (за Г. Доманом). Має першочергове значення для дітей раннього віку (від народження і до трьох років). Повзальні рухові контингенти освоюються дитиною приблизно з 4 до 9 місяців, і якщо вони в цей період не реалізуються або реалізуються недостатньо – це ознака незрілості центральної нервової

системи. У поодиноких випадках це може виявлятися в неприродних варіантах повзання, наприклад, коли у дитини зберігається гомологічний (спочатку руки, а потім ноги) або гомолатеральний (спочатку обидві праві кінцівки, потім обидві ліві кінцівки) варіанти пересування на чотирьох. Незрілість нервових структур також може проявлятися в повзанні в бік або сідницями вперед, чи взагалі у відсутності повзання. Найефективнішим способом повзання слід вважати перехресний, коли з рухом уперед правої руки синхронно переміщується вперед ліва нога, далі те ж саме з їх протилежними кінцівками. Саме перехресний варіант повзання по-пластунськи, на низьких, середніх і високих чотирьох формує ті міжкоркові нервові стереотипи, які у майбутньому становитимуть основу успішної самостійної ходьби, основного способу пересування людини...

Принцип предметності – координації рівня D (за М. О. Бернштейном) дають нам можливість сформулювати такий важливий напрям у корекційному фізичному вихованні дітей як *предметно-маніпулятивна діяльність, що припускає різні цільові маніпуляції з усілякими предметами* (виділено мною. – В. К.).

З одного боку, стає зрозумілим, що актуальність ручних маніпуляцій з предметами історично виникла найпізніше – ось чому більшість фахівців в області ЛФК [15; 251; 292] ставлять цей розділ вправ завершальним, тобто після освоєння дітьми самостійної ходьби та стійкого збереження рівноваги. Цей методичний аспект хотілося б розглянути з іншої точки зору. Дійсно, філогенетично тонкі кистьові маніпуляції виникли в становленні тваринного світу останніми, але у людини вони вже є як даність при народженні, при маніпулюванні немовляти з іграшками, захвату кистю материнського соска, торкання обличчя матері, її волосся тощо. Отже, є сенс практикувати предметні маніпуляції на кожному етапі занять корекційним фізичним вихованням, від лежання, повзання, сидіння і аж до ходьби, лазіння та бігових дій у завершальній фазі освоєння. У методичному відношенні виходить своєрідне нашарування онтогенетично більш тонких і складних моторних патернів на

філогенетично більш давні рухові прояви лежання, повзання і сидіння. Ось чому при проведенні занять з корекційного фізичного виховання або ЛФК для дітей ми пропонуємо поєднати обидві ці логіки – філогенетичну (у плані послідовності освоєння дітьми основних рухів) та онтогенетичну (враховуючу величезну значущість руки і ручних маніпуляцій у розвитку коркових структур і відповідних вищих коркових функцій). Резюмуючи цей фрагмент, сформулюємо *принцип зустрічної стимуляції аферентних потоків* – це передбачає йдучи назустріч поєднання рівнів регуляції рухових проявів у дітей ($A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow D \rightarrow E$) і ($ADE \rightarrow BDE \rightarrow CDE$), що створює передумови для більш ефективного включення всього потенціалу головного і спинного мозку для створення як нормальних патернів рухів, так і компенсаторно-замісних у важких варіантах рухових порушень у дітей (наприклад, при наявності церебральних або спинальних паралічей і парезів).

З урахуванням значущості кистьових і пальцевих рухових дій у дозріванні структур головного мозку і відповідних вищих коркових функцій [217] вважається досить важливим на кожному еволюційному руховому етапі (лежанні, повзанні, сидінні, стоянні, ходьбі, лазінні, бігу та стрибках) завершувати відпрацювання рухів із застосуванням ручної предметно-маніпулятивної діяльності. Таким чином, будуть дотримані всі необхідні стародавні філогенетичні закономірності, більш зрілі онтогенетичні патерни, а також логіка становлення рівнів формування та регуляції рухів за М. О. Бернштейном. Такий підхід прискорюватиме еволюцію сенсорних координацій у дитини з порушеннями опорно-рухового апарату.

Процес енцефалізації за допомогою предметно-маніпулятивних дій має виняткове значення для загальної реабілітації дітей із порушеннями ОРА, оскільки в певній частині з них є той чи інший ступінь затримки психічного розвитку. У зв'язку із цим має сенс виділити в окрему категорію напрям предметної енцефалізації.

Не слід також забувати, що саме рівня D стосується мовноруховий процес, тобто артикуляція. Ось чому з метою підвищення ефективності

загальної абілітації дітей з порушеннями ОРА логічно об'єднувати можливості *ручних предметних маніпуляцій з мовноруховими координаціями*. Цей унікальний взаємозв'язок між загальною дворучною координацією рухів і артикуляційною координацією було доведено у наукових дослідженнях [217]. У цьому випадку доречно сформулювати більш широкий **принцип рухової активізації мовленнєвого розвитку** дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Більш детально, вже у методичному аспекті, він буде представлений у відповідному розділі дисертації.

Принцип верховенства аферентації та полісенсорної інтеграції – першочерговості аферентних чутливих потоків, які виникають у своїй функціональній спроможності, головним чином, при здійсненні рухів певного рівня еволюційної складності. Таким чином, без кінетики немає аферентації, а без неї у свою чергою неможлива еферентація, тобто координація здійснюваним руховим актом. У практичному плані це означає, що навіть при наявності досить важких порушень моторики у підопічного педагога повинен створювати такі рухово-ігрові умови, які б дозволили дитині з порушеннями ОРА здійснювати тією чи іншою мірою певний патерн рухів, викликаючи відповідну аферентну імпульсацію. Такий підхід нами позначений як *примусова аферентація*. Природно припустити, що на початковому етапі це буде *блок пасивних рухів*, виконуваних за допомогою педагога або ж під впливом гравітаційних сил, які зараз існують: сили тяжіння, скочувальної сили, відцентрової сили, інерційної (реактивної, балістичної) і різних їхніх поєднань (*аутогравітаційна корекція*). Особливо слід відзначити можливості матеріально-технічного забезпечення (МТЗ) на цьому етапі рухової абілітації. Йдеться про використання групи авторських тренажерів так званої примусової дії, коли через неможливість самостійного виконання дитиною будь-якого руху це досягається пасивним чином за допомогою спеціальних тренажерних конструкцій. Таким тренажером зазвичай керує педагог – прикладами можуть бути авторські конструкції «Неспокійна піраміда», «Зореліт», «Дирижабль», «Рухлива дошка», «Стільчик-непосида» та ін. [171]. За рівнем освоєння

дитиною такого рівня рухів поступово актуалізуватиметься наступний блок корекційних вправ – *пасивно-активний*. У цьому випадку досліджуваний повинен більшою мірою включатися до виконання руху, і на цьому тлі зростатиме загальний потік аферентної імпульсації за рахунок включення інтероцепторики, що йде власне від м'язів, які розпочали активно скорочуватися. Таким чином, для рухової абілітації мають значення дві основні позиції: по-перше, збільшення пропріоцепції завдяки включенню до тренінга додаткових м'язів і, по-друге, поліпшення якості пропріоцептивної імпульсації за рахунок залучення до її потоків додаткових інформаційних ресурсів: тактильних, кінестетичних, температурних, вестибулярних, зорових, слухових та ін. Цей напрям відображено нами в *принципі сенсорного збагачення*, суть якого зводиться до того, що чим більше аферентних потоків супроводжують пропріоцептивну імпульсацію, тим досконалішим буде рівень управління цим контингентом рухів, тим більш ефективною стане рухова активність дитини і, відповідно, досягнутий корекційний ефект.

Третім етапом рухової абілітації слід вважати *активно-пасивний блок вправ*, де самостійна роль дитини в освоєнні того чи іншого рухового акта стає помітно більшою. На цьому етапі з'являється *свідоме виконання тієї чи іншої рухової дії*, тобто його «смилова складова» за М. О. Бернштейном. Це дало нам підставу сформулювати *напрямок підвищення сенсорної самосвідомості*, основи якого були розроблені для дорослих Шарлоттою Селвер і Чарльзом Бруксом» [35, с. 138 – 142].

Цікаві напрацювання знаходимо в дослідженнях М. Д. Моги, який сформулював теоретико-педагогічні засади корекції моторної сфери дітей зі спастичним синдромом рухових порушень. До принципів, на яких має базуватися система адаптивного фізичного виховання зазначеного контингенту дітей, дослідник відніс:

- принцип загальної психофізичної релаксації;
- принцип зовнішньої регуляції та внутрішньої саморегуляції;
- принцип дуалізму (дуальної пари);

- принцип комплексності;
- принцип етапності;
- принцип індивідуальності;
- принцип специфікації;
- принцип мультидисциплінарного підходу.

Зупинимось детальніше на тих принципах, які найбільш вдало актуалізуються в руслі нашого дослідження. **Принцип зовнішньої регуляції та внутрішньої саморегуляції.** Ним передбачається цілеспрямоване формування в предметно-маніпулятивній діяльності дитини на заняттях з фізичної культури подвійного розвивально-коригуючого процесу. З одного боку, має бути зовнішня регуляція цієї діяльності, яка може бути представлена:

- Завданням, яке формулює для дитини педагог.
- Особливостями сюжетних колізій казкового фізкультурного заняття.
- Ціллю, яку ставить перед дитиною педагог, або сама дитина.

Для реалізації завдань з боку зовнішньої регуляції рухово-ігрової поведінки дитини, вона повинна активно реалізовувати себе в рухово-ігрових проявах, керуючись наступним:

- Бажанням виконати завдання педагога.
- Реагуванням на сюжетні колізії фізкультурної казки.
- Цілеполяганням, тобто бажанням досягти поставленої цілі.

Слід зазначити, що обидва ці види регуляції мають вагоме значення для досягнення кінцевого цільового рухово-ігрового та корекційного ефекту. Педагог має так професійно мотивувати дитину до корекційних рухово-ігрових проявів, щоб їй самій захотілося добровільно, свідомо й активно робити необхідні вправи. Можна сказати, що зовнішня мотивація (регуляція) впливає на мотивацію (регуляцію) внутрішню. Самій дитині дошкільного віку складно самотійно мотивувати себе на подолання недоліків її рухової сфери, на подолання наявних рухових порушень. Треба запускати цей мотиваційний маховик ззовні та робити це має педагог, інструктор з фізичної культури.

Цікавим у контексті нашого дослідження є також **принцип мультидисциплінарного підходу**. У сучасній спеціальній педагогіці формується досить тверде усвідомлення того факту, що залучення арсеналів багатьох дисциплін для вирішення конкретного корекційного завдання значно підвищує шанси його успішного вирішення. Можна перефразувати відому приказку на новий лад: «Одна дисципліна – гарно, але дві і більше – ще краще!»

У нашому випадку щодо корекції предметно-практичної діяльності дошкільників з парезами верхніх кінцівок, дуже перспективним ми вважаємо поєднання потенціалу адаптивного фізичного виховання з можливостями трудової діяльності (трудотерапії). Загальновідомо, що в основі ефективної предметно-практичної діяльності лежить ступінь сформованості та викривлення основних кистьових функцій у дошкільників. Саме від них завжди буде залежати той або той вид предметно-практичної діяльності. Тобто спочатку треба сформувати арсенал основних кистьових функцій у дошкільників з парезами верхніх кінцівок (порушеннями кистьових функцій). А це – прерогатива адаптивного фізичного виховання та лікувальної фізичної культури. Цей етап, за якого буде цілеспрямоване формування і коригування основних кистьових функцій дошкільників, можна вважати попереднім, підготовчим. Коли буде досягнуто відповідний рівень сформованості цих основних кистьових функцій – можна переходити до покращення самої предметно-практичної діяльності. Існує декілька видів предметно-практичної діяльності дошкільників, але найбільш дієвим для вирішення поставленої мети ми вважаємо трудову діяльність, а саме – **конструювання і технічна творчість**. У цих видах ППД дуже потужно представлений аспект цілеполягання, тобто бажання дитини прикласти необхідні зусилля, для отримання кінцевої результату у вигляді нового предмета або конструкції. Цілеспрямована трудова діяльність дуже потужно мотивує дитину з порушеннями кистьових функцій до відповідних дій, до виконання спеціальних

коригуючи трудових вправ для кистей. Ніщо не може так стимулювати дитину, як можливість зробити щось нове своїми руками і потім пишатися створеним.

Якщо говорити про мультидисциплінарність, підсилити ефективність корекції предметно-практичної діяльності можливо також з додатковим застосуванням засобів *арттерапії, художньої праці*: ліплення, малювання, мозаїки, вишивання, макраме, квіткових композицій (ікебано) тощо, але це може бути окремим науковим дослідженням.

Розробкою методологічної основи корекційно спрямованого фізичного виховання дітей з порушеннями психомоторики займався В. В. Бєседа. Зупинимося на деяких з них:

«Принцип удосконалення життєвих навичок (соціальної адаптації).

Передбачається широке розгортання і збагачення здоров'язбережувального змісту різних видів діяльності дитини (ігрової, рухової, природничої, предметної, образотворчої, музичної, театральної, літературної, мовленнєвої, соціокультурної та ін.) з метою закріплення і вдосконалення життєвих навичок, що сприяють збереженню фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я (Рибалко, 2019).

Принцип абілітаційної та корекційно-компенсуючої спрямованості навчання і виховання. Цей принцип передбачає побудову освітнього процесу (фізичного виховання) на основі максимального використання збережених аналізаторів, функцій і систем організму, «відповідно специфіці природи нестачі розвитку», тобто освіта і розвиток дитини з обмеженими можливостями в умовах фізичного виховання має будуватися відповідно до її специфічних природних можливостей і на їх основі (І. М. Медведєва, 2001)...

Принцип театралізації корекційного процесу, запропонований М. Єфименком. Його використання передбачає ігровий, казковий стиль реалізації корекційного процесу в дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Це, у свою чергу, спонукає педагога до розробки *сюжетності* рухово-ігрової діяльності, яка обумовлює наявність казкових образів, у які перетворюються діти на занятті (*образність*). Обрані улюблені дитиною образи

стимулюють відповідні *рольові прояви*, які мотивують дитину до виконання нею відповідних корекційних вправ. Ця сюжетно-ігрова діяльність дитини на занятті з корекційного фізичного виховання має бути *достатньо насиченою відповідними емоціями*. Такий стан може бути досягнутим через використання *елементів дозованої драматизації* у вигляді різних ситуацій боротьби Добра і Зла. До речі, саме прийом драматизації при застосуванні його на занятті з фізичної культури значно підвищує мотивацію дітей до рухово-ігрової діяльності, до виконання ними тих або інших корекційно-профілактичних завдань» [5, с.170 – 171].

У нашому дослідженні ми спиралися на перераховані вище принципи адаптивного фізичного виховання дошкільників з порушеннями моторної сфери. Оскільки мова далі піде про поєднання потенціалу адаптивного фізичного виховання з трудовою діяльністю дітей, є сенс детальніше розглянути принципи трудотерапії у фізичній реабілітації осіб з порушеннями опорно-рухового апарату.

1.3. Методи корекції кистьових функцій у дошкільників з парезами верхніх кінцівок засобами фізичного виховання

Сформульовані в попередньому підрозділі принципи адаптивного фізичного виховання дошкільників з порушеннями моторної сфери формують основу для подальшої деталізації методичних особливостей корекції кистьових функцій у зазначеного контингенту дітей. Мову слід вести про методи використання засобів адаптивного фізичного виховання в покращенні предметно-маніпулятивних дій дошкільників з індивідуальним фізкультурно-ігровим інвентарем.

Метод використання дій з предметами. Загальновідомо, що саме наявність у найближчому просторі від дитини предмету активує її до різноманітних предметно-маніпулятивних дій з ним. Ось чому заняття з адаптивного фізичного виховання мають бути предметними, тобто із застосуванням різних коректних фізкультурно-ігрових предметів, до них

можна віднести: кульки різних розмірів та ваги, м'ячики різного розміру та фактури, м'ячики-масажери різної фактури, кубики різного розміру та ваги, гімнастичні палиці різного розміру, ваги та фактури, естафетні палички, кільця різного розміру та фактури, мотузки різної довжини та діаметру, кистьові еспандери, кеглі різного розміру, «цеглинки» різного розміру та ваги, скакалки різної довжини та фактури, обертові диски, мішечки з піском, поролонові модулі невеликих розмірів, плоскі фанерні фігурки (кружечки, квадратики, прямокутники, трикутники тощо), валанчики, «тарілки, що літають», «ступалки», шести, ракетки для настільного тенісу, ракетки для бадмінтону, ключки, містечка, гімнастичні канати тощо.

Дії з предметом відносяться до достатньо зрілого рівня D побудови рухів за М. О. Бернштейном, четвертого з п'яти. Цей рівень тісно пов'язаний з мовленнєвим розвитком дитини.

Метод сенсорного збагачення. Дуже важливим вважаємо те, щоб кожна маніпуляція з предметом викликала у дитини усвідомлені сенсорні відчуття. Головними з них є кінестетичні відчуття, які виникають завдяки руху верхніми кінцівками, коли м'язи, суглоби та сухожилля інформують головний мозок дитини про стан біоланки за трьома показниками: просторовим, часовим та енергетичним. Другими за значенням сенсорними потоками є тактильні відчуття, які виникають завдяки шкіряним рецепторам при доторканні до предмету: його поверхні, при стисканні, при терті тощо. Ці два сенсорні потоки об'єднуються в єдиний пропріоцептивний струм, який завжди супроводжує будь-який рух дитини. На наш погляд, сенсорне відчуття предметно-маніпулятивної дії з предметом може значно підсилитись завдяки використанню додаткових сенсорних потоків, які можуть брати участь у ручних діях. До таких додаткових, підсилювальних основні, потоків можна віднести: зоровий, звуковий, температурний, вестибулярний, гравітаційний, баричний, артикуляційний, вібраційний. Чим більше сенсорних потоків будуть супроводжувати маніпуляції дитини з предметом, тим більш усвідомленим

буде рух руками, тим більш ефективною буде маніпуляція з предметом і загалом предметно-практична діяльність.

Топографічний метод вправлення. Використання цього методу дозволяє максимально враховувати топографічну специфіку рухових порушень у кінцівках, особливо верхніх. До основних варіантів ураження кінцівок традиційно відносяться:

- монопарез верхній (правобічний або лівобічний);
- монопарез нижній (правобічний або лівобічний);
- геміпарез (правобічний або лівобічний);
- парапарез (верхній або нижній);
- трипарез (переважно правобічний або лівобічний);
- тетрапарез (з переважним ураженням верхніх або нижніх кінцівок);
- змішані варіанти парезів.

Наприклад, якщо дитина має лівобічний моно- або геміпарез, для неї необхідно підібрати корекційну вправу так, щоб це відповідало лівобічній стійці при виконанні трудових коригуючих операцій. І навпаки, якщо дитині треба долати наслідки правобічного моно- або геміпарезу, вона повинна мати можливість прийняття правобічної стійки при вправленні.

Якщо окремо говорити тільки про верхню кінцівку, то парези за топографічною ознакою можна диференціювати таким чином:

- монопарез проксимального типу (коли більше уражена найближча до тулуба ділянка, зокрема плечового суглоба, при відносній збереженості у дистальному відділі кінцівки);
- монопарез дистального типу (коли більше уражений дистальний відділ верхньої кінцівки, зокрема кисть, при відносній збереженості у проксимальному відділі);
- тотальний монопарез (коли однаково важко уражена уся кінцівка, від проксимального її відділу до дистального).

Виходячи саме з топографії ураження кінцівок, особливо верхніх, з позиції біомеханіки підбираються корекційні фізичні вправи.

Метод тонічної диференціації. Досвід показав, що основним показником специфіки рухових порушень у дошкільників є стан м'язового тону кожної конкретної дитини, особливо у верхніх її кінцівках. Пропонуємо диференціювати тонічні стани дитини таким чином:

- за гіпертонічним типом;
- за гіпотонічним типом;
- за дистонічним типом.

Саме виходячи із специфіки тонічного м'язового стану дитини, буде розроблятися як корекційна педагогічна стратегія на відносно тривалий період (зниження м'язового тону, підвищення м'язового тону, стабілізація м'язового тону), так і вирішуватись більш конкретні тактичні завдання (нормалізувати кистьове стискання предметів, знизити напруження у верхніх кінцівках, збільшити амплітуду розгинальних рухів рукою, досягти дворучної координаційної успішності тощо).

Метод прелюдії інструментальності. Дозволяє розкрити додаткові значні можливості предмета як інструмента, за допомогою якого можна впливати на стан іншого предмета. Зразком такої інструментальності можна вважати кий у більярді, завдяки ударам якого кульки попадають у лузу; палка в хокеї, за допомогою якої шайба залітає у ворота; бадмінтонна ракетка, якою користується спортсмен, коли б'є по валанчику і надсилає його на бік суперника, в необхідну зону; лук, з якого стріла випускається у мішень, весло, за допомогою якого спортсмен рухає байдарку або каное. Зрозуміло, що тут не йдеться про буквальну інструментальність (наприклад, молока або пилки, за допомогою яких можна перетворювати своє оточення і робити нові предмети). Використання предметів у фізичному вихованні та спорті скоріше нагадує прелюдію до справжньої інструментальності спеціальних столярних, слюсарних та інших інструментів. Використання одних предметів для їх маніпуляцій з іншими предметами можна застосовувати на заняттях із фізичної культури як підготовчий етап до трудових маніпуляцій з предметами. І тут важливим є моделювання параметрів майбутньої трудової діяльності на стенді

або верстаті в рухово-ігровій діяльності дошкільників з парезами верхніх кінцівок на заняттях з адаптивного фізичного виховання.

Метод моделювання цільових параметрів предметно-практичної діяльності. Базується на кібернетиці удосконалення людини В. В. Бойка, у тому числі у фізичному вихованні та спортивному тренуванні дитини. Учений довів, що найбільш вдалою слід вважати таку рухову підготовку, в якій систематично моделюються просторові, часові та енергетичні параметри майбутньої змагальної діяльності. На думку В. В. Бойка, головним параметром у моделюванні майбутньої рухової діяльності слід вважати просторовий параметр, просторовий паттерн руху: амплітуда, розташування над опорою, особливості захоплення предмету двома руками, розмір інструменту, форма траєкторії тощо.

Відштовхуватись тут треба від конкретного виду предметно-практичної діяльності і потім розкласти його за показниками простору, часу та енергії. Потім, з урахуванням показників цих параметрів, педагог має відповідно планувати корекційну рухово-ігрову діяльність, основу якої мають скласти фізичні вправи з дуже схожими цільовими параметрами, які, однак, не повністю збігаються з ними. На думку автора цільового підходу в тренуванні, немає сенсу використовувати в занятті або тренуванні фізичні вправи, які дуже віддалено можуть нагадувати за параметрами майбутню цільову змагальну діяльність дитини.

Ігровий метод. Загальновідомо, що ігрова діяльність у дошкільному дитинстві є провідним видом діяльності дітей. Саме через застосування ігрового методу можна досягти максимальних педагогічних результатів, включаючи корекційні. Так, з огляду на це слід відштовхнутися від ідеї тотального ігрового методу (за М. М. Єфименком), суть якого виражається таким афоризмом: у грі – оздоровлювати, у грі – виховувати, у грі – розвивати, у грі – навчати, у грі – коригувати. Найкраще цей підхід реалізується у театралізації корекційної діяльності засобами фізичного виховання, тобто в побудові корекційного процесу у вигляді спектаклю, фізкультурної казки,

театралізованого дійства. І для цього не обов'язково мати реальну будівлю театру, підмостки, сцену та куліси. Театралізацію адаптивного фізичного виховання можна реалізовувати у звичайному фізкультурному залі завдяки таким напрямкам: сюжетності заняття, образності (наявності казкових діючих образів), рольової реалізації казкових героїв, емоційної насиченості заняття (з достатнім спектром емоційної ємності), дозованої драматизації, казкотерапії, використанню потенціалу несвідомого дитини через дитячі архетипи тощо.

Для реалізації такого методичного підходу педагог як стратегію розробляє великі тематичні ігри (ВТГ). У нашому випадку це можуть бути: «Веселі м'ячики», «Вмілі будівельники», «Чарівні палички», «Бублики-баранки», «Вмілі ручки», «У майстерні», «Пригоди хокейної ключки» тощо. Кожна така ВТГ має складатися з ряду ситуаційних міні-ігор (СМІ), тобто казкових тем окремого заняття з фізичної культури. Великі тематичні ігри мають чергуватися протягом навчального року, змінюючись тематично відповідно до пори року, особливостей регіону, свят та вирішуваних педагогічних завдань.

Перерахований вище арсенал основних методів адаптивного фізичного виховання дітей з порушеннями моторної сфери було покладено в основу комплексної методики корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок у поєднанні з трудовою діяльністю.

1.4. Спеціальні принципи трудотерапії в фізичній реабілітації осіб з порушеннями опорно-рухового апарату

Загальновідомо, що трудові дії справляють на людину комплексний позитивний вплив: активізують її діяльність, концентрують увагу, формують цілеспрямованість, вміння планувати свої дії, операційність, творчий підхід до вирішення поставленого завдання, удосконалюють ручні моторні навички тощо. Оскільки труд, трудове виховання є однією з провідних форм предметно-практичної діяльності дітей, сформулюємо *спеціалізовані принципи трудотерапії* осіб з особливими освітніми потребами: максимальної

незалежності, самостійності, достатньої продуктивності (результативності), комплексної діяльності людини, соціалізації, життєвої комфортності, рекреації (відновлення), системності заходів, динамічного вивчення дітей.

Перше фундаментальне теоретико-методологічне осмислення корекційно-реабілітаційної практики з позицій системно-синергетичної парадигми здійснив вітчизняний науковець А. Г. Шевцов, у своїх працях він обґрунтував комплексні процеси реабілітування дітей з обмеженнями життєдіяльності як системні та трансдисциплінарні. Одними із наріжних принципів реабілітології автор визначив **принцип комплексного реабілітування** та **принцип діяльнісного підходу** в теорії та практиці реабілітування з опорою на синтез знань про базові модальності реабілітаційного впливу (медична, соціальна, психологічна, педагогічна і техніко-середовищна групи чинників) [77; 78; 81 – 83]. Саме реабілітування осіб з інвалідністю професор А. Г. Шевцов визначив як «спеціально організований, відкритий, особистісно орієнтований системно-синергетичний процес медичних, соціальних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, технічних, правових, економічних, культурних, творчих, інформаційних заходів, спрямованих на усунення обмежень їх життєдіяльності, відновлення фізичного, психічного і соціального здоров'я, соціалізацію, соціальну адаптацію та інтеграцію, оптимізацію рівня діяльності, у тому числі навчальної та трудової, підвищення якості життя людини та формування її незалежного стилю» [81, с. 461 – 481].

Узагальнюючи 25-річний досвід апробації різних форм трудової діяльності у поєднанні з адаптивним фізичним вихованням в умовах закладу дошкільної освіти, нами попередньо було сформульовано такі спеціальні принципи трудотерапії осіб з порушеннями опорно-рухового апарату:

1. **Принцип безпеки трудових коригувальних маніпуляцій.**

Система безпеки в цьому випадку – це комплекс організаційно-педагогічних заходів з боку педагога, спрямованих на створення таких умов рухово-ігрової-трудої діяльності дітей, при яких небезпека їх життю і здоров'ю була б

зведена до мінімуму, а при її виникненні успішно долалася адекватною страховкою з боку педагога. У своїй роботі ми дотримуємося чинних загальних, універсальних правил безпеки, які нами були адаптовані до специфіки трудової предметно-практичної діяльності у поєднанні з корекційно спрямованим фізичним вихованням осіб з порушеннями ОРА.

2. **Топографічний принцип.** Для організації правильної корекції ураженої (пригніченої) верхньої кінцівки необхідно чітко диференціювати парез за топографічною ознакою, тобто місцем його знаходження. У зв'язку з цим виокремимо основні варіанти топографії парезів у верхніх кінцівках: монопарез, парапарез, проксимальний парез, дистальний парез, тотальний парез.

3. **Тонічний принцип.** Залежно від переважного в паретичній верхній кінцівці м'язового тону педагог повинен підбирати відповідні корекційні трудові операції. У зв'язку з цим виокремимо чотири основні стани м'язового тону в руках: м'язова гіпотонія, м'язова нормотонія, м'язова гіпертонія, м'язова дистонія.

4. **Принцип адекватності трудових маніпуляцій наявним руховим порушенням.** Повноцінна трудотерапія буде неможливою, якщо педагог не буде враховувати в кожному конкретному випадку особливості тих чи тих рухових порушень, які є у конкретної дитини. У зв'язку з цим позначимо хоча б основні з них: *спастичний згинальний варіант, спастичний розгинальний варіант, дистонічний варіант, гіпотонічний варіант.*

5. **Принцип ручної предметно-маніпулятивної діяльності.** В основі практично всіх видів трудової діяльності лежить маніпулювання з певними предметами, зокрема, зі знаряддями праці, інструментами. Ручна предметно-маніпулятивна діяльність у трудотерапії виражається різними діями однією або двома руками з інструментами і матеріалами (підготовленими заздалегідь шаблонами) з метою розвитку основних кистьових функцій (хватування, дворучної координаційної, обертальної, прокатування, маніпулятивної, інструментальної та ін.), ручної вмілості, а також для досягнення будь-якого

ігрового, педагогічного, діяльнісного результату. Це має велике значення в подальшому розвитку дитини, зокрема, в оволодінні нею необхідними професійними трудовими вміннями та навичками, як найбільш значущими елементами соціалізації.

6. **Принцип орудійної логіки.** Досягнення певного результату в предметно-практичній діяльності виражає наступний причинно-наслідковий маніпулятивний алгоритм: цільовий результат (що ми хочемо отримати) – вид трудової діяльності (що ми будемо для цього робити) – вид трудових коригувальних рухів (як ми будемо це робити, і як будемо виправляти наявні рухові порушення). Позитивними моментами такої діяльності є конкретне пізнання властивостей різних матеріалів, ознайомлення з призначенням тих чи інших інструментів, пристосувань, ефективними способами взаємодії з ними, а також програмована кінцева результативність трудових дій.

7. **Принцип операційної послідовності.** Під час будь-якої трудової діяльності необхідно дотримуватися певної послідовності, зумовленої як загальними дидактичними, так і спеціальними принципами фізичної реабілітації дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Позначимо основні з них:

- * *Від простого – до складного.*
- * *Від легкого – до важкого.*
- * *Від згинання – до розгинання.*
- * *Від проксимальних відділів кінцівки – до дистальних.*
- * *Від повільних рухів – до швидких.*

8. **Принцип сюжетно-ігрової активації предметно-практичної діяльності.** Передбачається, що вся корекційна робота з використанням трудової діяльності й адаптивного фізичного виховання заснована на ігровому методі як найбільш ефективному і природному для дошкільників. Ігрова мотивація є потужним стимулом при виконанні будь-якої рухової дії, включаючи предметно-практичну. Цим підходом передбачається втілення в неї відповідних методичних позицій: певної театралізації трудової діяльності;

сюжетної основи трудотерапії; застосування ігрових образів; рольова реалізація цих образів; емоційного забарвлення трудових коригувальних маніпуляцій; елементів драматизації в процесі трудотерапії. Наочно це можна уявити на прикладі ігрової ситуації «У майстерні в тата Карло», де зі звичайної, нічим не примітної дровиняки майстер поступово виготовляє «ляльку Буратіно» – веселого і пустотливого хлопчиська, на якого чекає життя, повне пригод.

Резюмуючи вищенаведений підрозділ роботи, необхідно зазначити, що для розробки будь-якої інноваційної методики корекції предметно-практичної діяльності дітей дошкільного віку з парезами верхніх кінцівок треба спиратися на відповідну концептуальну основу, зокрема у вигляді перерахованих спеціальних принципів трудової терапії у поєднанні із фізичною реабілітацією.

1.5. Особливості трудової діяльності старших дошкільників з порушеннями кистьових функцій

Трудове виховання дітей неможливо розглядати без опори на педагогічну думку минулого, зокрема, спадщини В. Сухомлинського. Його головні праці присвячені проблемі **виховання працею і для праці**, є реалізацією цілісного підходу до виховання працьовитості, виявлення й розвитку індивідуальних задатків, нахилів, здібностей, інтересів кожної конкретної дитини. Учений одним із перших у вітчизняній педагогіці сформулював **принципи трудового виховання дітей: єдності трудового виховання й загального розвитку дитини, раннього залучення дітей до праці, різноманітності видів праці для дітей, творчого характеру й інтенсивності дитячої праці**. На його думку, праця дітей дошкільного віку є незамінним видом діяльності, необхідним для розвитку повноцінної особистості.

З. Н. Борисова, під час аналізу психолого-педагогічних аспектів трудового виховання в дошкільному віці, підкреслює його різноплановий вплив на особистість дошкільника: «... впливає на розвиток розумових здібностей дитини, на формування моральних якостей, естетичних почуттів та *сприяє фізичному розвитку* (виділено мною. – В. К.)» [12, с. 11].

О. С. Соколовська вважає, що «питанням трудового виховання дітей дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти приділяється недостатньо уваги й особливо з підготовки дітей до навчання в Новій українській школі. Ця негативна тенденція склалася на фоні загальних соціально-економічних негараздів, що нівелювало цінність сумлінної праці, працьовитості. Діти в багатьох випадках не привчені до самостійності, самообслуговування, допомоги дорослим, одноліткам, літнім людям, людям з особливими потребами» [69, с. 315]. Дуже справедливе зауваження, з яким ми повністю погоджуємось.

У контексті вищенаведеного, а також на основі власного практичного досвіду роботи з дошкільниками, вважаємо трудову діяльність, трудове виховання, трудотерапію важливим напрямом розвитку та корекції предметно-практичної діяльності. У цьому значенні «Програма розвитку дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату» (2012) надає педагогам і науковцям необхідні юридичні та методичні можливості. У розділі VI «Формування діяльності» передбачено підрозділ «Трудове виховання»:

«Трудовому вихованню дітей з порушенням опорно-рухового апарату в спеціальному дошкільному закладі приділяється особлива увага. На час вступу до спеціального закладу діти з порушенням опорно-рухового апарату, основний контингент яких страждає на дитячий церебральний параліч (ДЦП), як правило, безпомічні в самообслуговуванні, а також у виконанні простих трудових доручень. У більшості випадків це наслідок відсутності ранньої корекційної допомоги, тяжкості уражень рухової сфери, недосконалої організації виховання дітей у сім'ї.

Разом із цим практичний досвід доводить, що їм цілком доступне самообслуговування, прості види господарсько-побутової, **ручної праці** (виділення моє. – В. К.) та праці в природі. При спеціальній організації *праці у дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату може набувати достатньо розвинутих форм* (виділення моє. – В. К.), під час корекційного впливу на розвиток їх особистості.

Праця для дітей із церебральним паралічем є *засобом корекції недоліків психофізичного розвитку дитини* (виділення моє. – В. К.), формування активної життєвої позиції. У процесі трудової діяльності підвищується впевненість дитини у своїх силах, її самостійність. Вона дозволяє батькам реально й оптимістично оцінити можливості дітей, а також уникнути гіперопіки в їхньому вихованні.

У процесі формування трудової діяльності активізуються всі пізнавальні процеси дітей (сприймання, пам'ять, мислення, увага, мовлення), розвивається просторова орієнтація, удосконалюється дрібна та загальна моторика, навички спілкування з однолітками та дорослими, відбувається особистісне зростання дошкільника через самореалізацію та самовдосконалення (виділення моє. – В. К.).

У процесі трудового виховання формується **предметно-практична діяльність** (виділення моє. – В. К.), здатність діяти за наслідуванням, зразком та словесною інструкцією...

Завданням трудового виховання є *розвиток особистих трудових умінь дітей* (виділення моє. – В. К.), збагачення уявлень про навколишнє середовище в процесі праці; виховання готовності працювати в колективі; *оволодіння різним знаряддям праці* (виділення моє. – В. К.), умінням планувати та передбачати результати праці; інтелектуальний розвиток (розвиток сприймання, уяви, пам'яті, мислення), моральний розвиток (виховання колективізму; взаємодопомоги, готовності працювати, вміння доводити почату працю до кінця, формування позитивного ставлення до праці дорослих); *фізичний розвиток (розвиток координації рухів рук, дрібної моторики, зорово-моторної координації)* (виділення моє. – В. К.); мовленнєвий розвиток (розширення та збагачення словникового запасу, розвиток мовленнєвого спілкування); естетичний розвиток (виховання естетичного смаку, творчої уяви), *корекція емоційно-вольової сфери та поведінки* (виділення моє. – В. К.) (розвиток відповідальності, самостійності, наполегливості, витримки, самоконтролю й самооцінки)...

Важливою складовою є організація робочого місця дитини, навчання правилам особистої гігієни й *техніки безпеки при роботі з інструментами* (виділення моє. – В. К.)» [62, с. 212-213].

Трудова діяльність є одним з основних видів діяльності людей, яка включає в себе мотивовану адаптацію до навколишнього середовища. При цьому вона є ефективним методом відновлення функцій опорно-рухового апарату дошкільників старшого віку, для яких предметно-маніпулятивна діяльність і дослідження світу за її допомогою стає найважливішим видом становлення особистості. Так, можна говорити про поєднання можливостей фізичного виховання дошкільників старшого віку, з трудовим вихованням (ручною працею, конструкторсько-будівельними іграми), що, на нашу думку, у значному ступені покращить їхню предметно-практичну діяльність і, як наслідок – побутову, навчальну й трудову адаптацію.

Такий концептуальний підхід повинен припускати увесь логічний цільовий ланцюжок від корекції наявних в руках дитини рухових порушень до вміння самостійно обслуговувати себе в умовах будинку та закладу дошкільної освіти, а також, за можливості, виробляти продукт праці для власного використання, або на потребу іншим.

Велике значення для корекції кистьових функцій у дошкільників 5 – 7 років відіграє адаптивне фізичне виховання. Саме завдяки заняттям з фізичної культури, в яких педагог буде використовувати спеціально підібрані коригуючі вправи рук, моделюючи за просторово-часовими і енергетичними параметрами відповідну предметно-практичну діяльність (зокрема, трудову), буде побудовано базис для подальшої корекції кистьових функцій, що позитивно вплине на психофізичний розвиток вказаної категорії дітей.

У цьому контексті ми можемо розглядати поєднання можливостей фізичного і трудового виховання як корекційно-відновлювальний метод різних фізичних і психічних порушень за допомогою залучення дітей з обмеженими можливостями здоров'я до певних видів діяльності, що дозволяє їм постійно бути зайнятими роботою і досягати в подальшому максимальної незалежності у

всіх аспектах їхнього повсякденного життя – соціумі. Види трудової діяльності, до яких залучається дошкільник з різними видами рухових порушень, спеціально підбираються (враховуючи патологію і ступінь порушень) таким чином, щоб максимально використовувати індивідуальні здібності дитини до того чи іншого виду трудової діяльності.

Оскільки в нашому дослідженні беруть участь діти старшого дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату, слід розглянути специфічні особливості трудотерапії щодо вказаного контингенту дітей. Перш за все, згадаємо про **підвищену систему безпеки**, яка зможе гарантувати дітям збереження їхнього життя і здоров'я.

Наступним специфічним моментом проведення трудотерапії з дітьми старшого дошкільного віку є необхідність використання **ігрової сюжетності** при організації занять. Перед початком трудових коригувальних операцій на стенді «Мураха» або верстаті «Майстер-ломайстер» необхідно обов'язково попередньо ввести дітей в заздалегідь розроблений казковий сюжет, у якому логічно виникає необхідність щось зробити власними руками для того, щоб допомогти казковому герою виконати добру справу. Саме казкові сюжетні колізії зможуть надихнути дітей на активні трудові дії власноруч для досягнення кінцевого корекційного результату.

Підвищити мотивацію дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату до коригуючих трудових дій руками може також **дозована драматизація казкового сюжету**. Із застосуванням такого підходу потрібно передбачити вічну боротьбу «Добра» і «Зла» в різних її проявах. За допомогою спеціально написаного сюжету казки з необхідним ступенем його драматизації педагог зацікавить дітей і разом з ними стане учасником рухово-ігрової дії на основі застосування предметно-практичної діяльності.

Варто зазначити, що у дітей або конкретної дитини навряд чи вийде відразу виконати трудову дію так, як потрібно. Це може спричинити у дитини (особливо з затримкою або порушеннями психічного розвитку) низку негативних реакцій: відмову виконувати трудову дію, незадоволення,

емоційний сплеск, навіть плач. І тут важливе значення має своєчасна дозована допомога дитині у виконанні нею конкретної трудової дії. Такий підхід важливий у **педагогічній фасилітації**, під якою зазвичай розуміють специфічний вид педагогічної діяльності, який базується на засадах гуманізму, толерантності, має за мету допомагати дитині усвідомити себе як самоцінність, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, сприяти її особистісному зростанню, розкриттю здібностей на основі суб'єкт-суб'єктного спілкування, розуміння та довіри. Фасилітативне навчання – це коли педагог є транслятором знань, він передає знання і вчить навчатися. Діти самостійно планують свою роботу, опрацьовують джерела знань, оцінюють їх корисність, творчо мислять. При такій ситуації право на помилку є нормальним, бо воно заохочує до об'єктивної самооцінки. До якостей педагога-фасилітатора входять:

1. Фасилітативність (допомога).
2. Емпатійність (співпереживання).
3. Конгруентність (співпраця, адекватність).

Усі ці якості педагог має проявити у співпраці з дитиною на занятті з предметно-практичної діяльності у формі праці.

Цікавим є спостереження, яке свідчить про те, що інколи самі діти стають такими педагогами-фасилітаторами. У складних ситуаціях вони підходять до дітей, у яких з'явилась проблема, і намагаються допомогти їм різними способами: самі показують, як це треба робити; заспокоюють дитину, що збентежена невдачею, піднімають її настрій. Можна також сказати про можливість *групової терапії (допомоги)*, коли вся група допомагає дитині в різних формах. Для такої групової роботи в конструкції верстата передбачено чотири робочі місця, тобто на ньому одночасно можуть виконувати трудові дії руками чотири дитини. При такій організації предметно-практичної діяльності діти самостійно, або за інструкцією педагога можуть вільно переходити навкруги верстата і наближатися до будь-якого робочого місця. Такий стиль

формує відповідні продуктивні комунікації між дітьми, налаштовує їхнє спілкування, стимулює мовленнєвий та пізнавальний розвиток.

Також бажано, щоб *одночасно на верстаті працювали діти з відносно схожими проблемами в кистьових функціях*. Це можуть бути двоє хлопчиків з порушеннями функції хапання предмета, або двоє хлопців і дівчинка з гіпотонією м'язів верхніх кінцівок і зниженими силовими здібностями. Або, можливо, сформувати кuartет із чотирьох дітей з порушеннями інструментальної функції кисті. Такий підхід значно спростить завдання педагогу, вивільнить його увагу і енергію для підвищення рівня системи безпеки на занятті. Позитивним моментом такого підходу є те, що всі діти будуть виконувати ідентичне трудове завдання – тому їм буде значно простіше переключитись і допомогти іншій дитині, у якої не все поки вдається. Педагогу ж буде простіше одночасно показувати всім дітям приклад виконання тієї або іншої трудової інструментальної дії.

Достатньо ефективним виглядає варіант **колективної цілеспрямованої трудової діяльності**, коли всі діти працюють над одним проектом, коли кожна дитина готує складову деталь для кінцевого продукту праці. Образом такого продукту може бути, наприклад, будиночок, а кожен з учасників такої групової трудотерапії виготовляє для нього окремі його деталі: підлогу, стінку, стелю, дах тощо. Такі мотивовані координовані дії значно розширюють і покращують спектр комунікацій дітей, наповнюючи їх співпрацею, сумісними діями, продуктивністю.

Оскільки порушення кистьових функцій бувають різними і цей діапазон вельми широкий, слухним буде перед початком заняття з предметно-практичної діяльності у старших дошкільників зробити у них *попередню корекцію положення кисті за допомогою тейпування* спеціальним пластирем-тейпом, яким користуються в професійному спорті та фізичній реабілітації. Це дозволить значною мірою нормалізувати просторове положення кисті, досягти протистояння великого пальця чотирьом іншим,

збалансувати м'язово-фасціальні утворення кисті та передпліччя, нормалізувати тонічний стан м'язів-антагоністів.

Підводячи підсумки цього підрозділу, слід зазначити, що трудова діяльність старших дошкільників із порушеннями опорно-рухового апарату (зокрема парезами верхніх кінцівок) має свою специфіку. Її необхідно враховувати при розробці методики корекції предметно-практичної діяльності у зазначеній категорії дітей засобами фізичного виховання та трудотерапії.

Висновки до розділу 1

1. Трудотерапія як метод реабілітації осіб з порушеннями функцій опорно-рухового апарату має свою тривалу історію і накопичений теоретико-методологічний базис. При цьому у літературі нами практично не було знайдено системних досліджень застосування трудової предметно-практичної діяльності у поєднанні з адаптивним фізичним вихованням для корекції кистьових функцій у дошкільників. Моторно-інструментальний потенціал трудової діяльності слід інтегрувати у фізичне виховання цього контингенту дітей на основі варіювання різними фізкультурно-трудовими режимами.

2. В основу використання значних можливостей адаптивного фізичного виховання щодо корекції предметно-маніпулятивної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок було покладено такі основні принципи (за В. В.Бєсєдою, М. М. Єфименком, М. Д. Могою): «детермінованої реабілітації», уродженої кінезофілії і примату моторики, задоволення психофізичних потреб дитини, раннього старту корекційних заходів, природовідповідності, філогенетичний, ієрархічності рухового розвитку, предметності, верховенства аферентації та полісенсорної інтеграції, зовнішньої регуляції та внутрішньої саморегуляції, мультидисциплінарного підходу, удосконалення життєвих навичок (соціальної адаптації), абілітаційної та корекційно-компенсуючої спрямованості навчання і виховання, театралізації корекційного процесу.

3. На основі вивчення літературних джерел, вітчизняного та зарубіжного досвіду і багаторічного особистого практичного досвіду нами було виокремлено такі **спеціальні принципи** трудової предметно-практичної діяльності дітей з порушеннями опорно-рухового апарату: максимальної незалежності; максимальної самостійності; достатньої продуктивності (результативності); життєвої комфортності; предметно-маніпулятивної діяльності; рекреації (відновлення); безпеки трудових коригуючих маніпуляцій; топографічний принцип; тонічний принцип; принцип адекватності трудових маніпуляцій наявним руховим порушенням; принцип ручної предметно-маніпулятивної діяльності; принцип орудної логіки; принцип операційної послідовності; принцип сюжетно-ігрової активації трудової предметно-практичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Андрощук І. П. Позаурочна предметно-перетворювальна діяльність як складова професійної підготовки майбутніх вчителів технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи. Вип. 52. : збірник наукових праць. Київ : Вид-тво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 1-8.
2. Артеменко І. Е. Кондуктивна педагогіка як сучасна технологія в соціальній роботі з дітьми, хворими на ДЦП. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика*. 2016. № 3-4. С. 37-43.
3. Бажмін В. Б. Допрофесійна підготовка підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в центрах соціальної реабілітації : Автореф. дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.03 / Бажмін Володимир Борисович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 17 с
4. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 №33. Київ. 37 с.

5. Беседа В. В. Корекція фізичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку з психомоторними порушеннями. Вінниця : Твори, 2022. 476 с.
6. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
7. Бистрова Ю. О. Система психолого-педагогічного забезпечення професійно-трудової соціалізації осіб з психофізичними порушеннями: Автореф. дис. ...докт. психол. наук : 19.00.08. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 40 с.
8. Благова О. Пташки із природних матеріалів (художня праця). *Методична скарбничка вихователя*. 2016. №10. С.26–27.
9. Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. Київ : Радянська школа, 1988. 128 с.
10. Бондар В. І. Дидактичні функції професійно-трудового навчання осіб з інтелектуальними порушеннями та умови їх реалізації. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. № 8. С. 29-37.
11. Бондар В. І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі : навч. посібник / В. І. Бондар, А. М. Ільченко. Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2009. 252 с.
12. Бондарь В. И. Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины /1917–1990 гг./: Автореф. дис. ... докт. пед. наук : Спец. 13.00.01 / НИИ педагогики Украины. Киев, 1992. 44 с.
13. Борисова З. Н. Беленька Г. В., Машовець М. А. та ін. Трудове виховання дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Виховання дошкільника в праці*. ДО : ВПОЛ, 2002. С. 5–10.
14. Васильєва С. А. Формування соціально доцільної поведінки старших дошкільників у предметно-перетворювальній діяльності з об'єктами природи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 95-106.

15. Весела ферма. Пальчиковий театр (ручна праця). *Дошкілля*. 2018. №4. С.22–26.
16. Вінтоняк І. В. Котяка-вистрибалка (художня праця). *Джміль*. 2020. №2. С.10–11.
17. Выготский Л. С. О связи между трудовой деятельностью и интеллектуальным развитием ребенка. *Дефектология*. 1976. № 6. С. 4-9.
18. Гайдамака О. О. Новорічні дива своїми руками. Ідеї для створення новорічних прикрас. *Дитячий садок. Мистецтво*. 2018. №11. С.28–33.
19. Гасюк Л. А. Світ паперових чудес у техніці оригамі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. №10. С.55–61.
20. Гасюк Л. А. Стрічка до стрічки: плетемо оригінальні творчі вироби. *Методична скарбничка вихователя*. 2016. №12. С. 26–27.
21. Глоба О. П. Регіональна модель комплексної реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженнями життєдіяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. Луганськ, 2007. № 11 (127). С. 54-58.
22. Глоба О. П. Регіональне реабілітаційне середовище як фактор соціалізації дітей і молоді з обмеженими психофізичними можливостями: монографія. Краматорськ : ДДМА, 2011. 348 с.
23. Глоба О. П. Теорія і практика соціалізації осіб з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах регіонального реабілітаційного середовища: Автореф. дис. ... докт. пед. Наук : 13.00.03. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 40 с..
24. Гнилицька Н. О. Праця як соціокультурний феномен. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*: зб. наук. праць. Запоріжжя : «Вид-во ЗДІА», 2008. С. 234-252.
25. Гуцан Л. А. Виховання в молодших школярів ціннісного ставлення до праці. *Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії* : зб. наук. праць. Одеса : Південна фундація педагогіки, 2017. С. 89-95.

26. Дашкина А. Н. Трудотерапия и национальная система здравоохранения в Великобритании. *Социальная работа*. 2001. № 1. С. 48-53.
27. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / наук. кер. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС», ЛТД, 2016. 160 с.
28. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]; наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець; МОН України, Київськ. ун-т імені Б. Грінченка. Київ : Київськ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 304 с.
29. Довбуш Р. А. Способность к труду. Киев : Политиздат Украины, 1988. 110 с.
30. Дичківська І. М., Поніманська Т. І., Монтессорі М.: теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.
31. Доценко О. О., Бараненкова Д. С. Організація соціальної практики дітей дошкільного віку з дитячим церебральним паралічем на заняттях з трудотерапії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 25 : збірник наукових праць. Київ.: Вид-тво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 41-50.
32. Дудар Г. П. Великодня листівка з писанкою -''витинанкою''. *Джміль*. 2020. №4. С.10–11.
33. Єрмаков І. Г., Сохань Л. В., Несен Г. М. Життєва компетентність особистості. Науково-методичний посібник. Київ : Богдан, 2003. 520 с.
34. Єськова Т. Л. Виховання працелюбності дітей дошкільного віку на заняттях з ручної праці (1917–1941 рр.) : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2010. 22 с.
35. Єфименко М. М. Основи корекційно спрямованого фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.03 / Єфименко Микола Миколайович. Київ, 2014. 441 с.

36. Єфименко М. М. Програма з фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку «Казкова фізкультура». Видання друге, доповнене і перероблене. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 52 с.

37. Коберник О. Л. Модель організації предметно-перетворювальної діяльності учнів сільської школи. https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/3/vupysk_6.pdf.

38. Коберник О. М., Бербец В.В.; Дубова Н.В.; Коберник О.М. та ін. Методика організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках обслуговуючої праці : навчально-методичний посібник. Київ : Науковий світ, 2003. 92с.

39. Коблик В. О. Особливості виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2017. Вип. 2, ч.2. С. 60-70.

40. Ковальчук Н. О. Оригамі – не просто забава. *Дитячий садок. Мистецтво*. 2020. №2. С.49–60.

41. Корж Т. М. Методичні рекомендації щодо формування предметно-практичної компетенції дітей дошкільного віку. Інформаційно-методичний збірник головного управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. 2013. № 3 (136). С. 68-73.

42. Корнелиуссен Г., Лунд М., Нильсен Э. Подготовка к взрослой жизни : печат. по изд.: Дети с острым церебральным параличом. Руководство по образованию / Под ред. Х. Рай и М. Скъюртен, ЮНЕСКО, 1989. С.121-123.

43. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці : Підручник. Київ : КНЕУ, 2003. 367 с.

44. Кукса Н. В. Працетерапія як засіб відновлення функцій рук у дітей із церебральним паралічем. *Збірник наукових праць К.-Подільського національного університету імені І. Огієнка*. Серія соціально-педагогічна. 2013. Том 3. № 23. С. 148-158.

45. Кущенко О. О. Вплив ерготерапії на рівень самообслуговування дітей з церебральним паралічем. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2018. Том 3. № 65. С. 35-41.
46. Літіченко О. Д. Ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку у педагогічній пресі (50–80 роки ХХ століття). Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київський університет імені Бориса Грінченка. 2018. 294 с.
49. Ляшенко В. І. Вплив реабілітаційного процесу на формування життєвої компетентності дітей-інвалідів. Миколаїв. 2006. 47 с.
50. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.- метод. посіб. Київ : ІЗИН, 1998. 112 с.
51. Максименко Д. С. Здоров'я дитини в сучасному інформаційному середовищі : практична психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 224с.
52. Максименко Д. С. Різнокольорове дитинство : ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія: практична психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 192 с.
53. Марченко Т. А. Прикрашаємо дім : топіарій (художня праця). *Методична скарбничка вихователя*. 2017. №1. С.26–28.
54. Монтессори М. Свободное трудовое воспитание. Москва : Народное образование, 1998. 320 с.
55. Неліна Т. Ф. Лялька-мотанка – іграшка та оберіг (ручна праця). *Джміль*. 2018. №7 (8). С.20–21.
56. Немира К. О. Паперові скульптури (художня праця). *Джміль*. 2018. №1. С.26–27.
57. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]. За заг. наук. ред. Т.О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
58. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.

59. Павелків Р.В., Цигипало О. П Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 296 с.
60. Піроженко Т. М. «Золотий» період розвитку дитячої особистості, або як підвищити якість дошкільної освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 7. С. 4–9.
61. Праця — ефективний засіб формування предметно-практичної компетенції дошкільників. <https://lastivka.jimdofree.com/>
62. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль, 2017. 256 с.
63. Програма розвитку дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. Київ, 2012. 232 с.
64. Ратнер А. Ю. Родовые повреждения нервной системы. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1985. 232 с.
65. Саприкіна О. В. Повітряні образи в різних техніках. *Методична скарбничка вихователя*. 2016. №5. С.22–23.
66. Синьов В. М. Теоретико-методологічне підґрунтя корекційної педагогіки. *Педагогічна і психологічна науки в Україні : збірник наукових праць до 15-річчя АПН України : у 5-ти томах. Т. 3 : Психологія, вікова фізіологія, дефектологія*. Київ : Педагогічна думка, 2007. С. 279–284.
67. Смольникова Г. В. Розвиваймо у малят сенсорику та дрібну моторику. *Дошкільне виховання*. 2010. № 9. С. 82-84.
68. Соколовська О. С. Виховання працьовитості дітей старшого дошкільного віку в процесі підготовки до навчання в школі. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки* № 1 (34). 2020. С. 312-317.
69. Сорочинська О. А., Гогола І. О., Семенович Я. О. Формування предметно-практичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої праці. *Європейська наука* – 2022. (1). С. 104-108.

70. Супрун М. О. Новітній етап розвитку корекційної педагогіки в Україні (історичні витоки). *Тези доповідей учасників Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки 16-24 травня 2022 року*. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка НАПН України. С. 113–118. <https://ispukr.org.ua/>.

71. Супрун М. О. Педагогіка : підручник для духовних і світських закладів освіти. Київ : КДА, 2018. 400 с.

72. Супрун М. О. Соціалізація осіб з психофізичними порушеннями / Навчальний посібник / Супрун М. О., Гладченко І. В., Висоцька А. М.; за наукової редакції професора М. О. Супруна. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 240 с.

73. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибр. пед. твори : в 2 т. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 1. С. 106-113.

74. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія. Заг. ред. Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

75. Хохліна О. П. Концептуальні підходи до розробки корекційних технологій трудового навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями. *Дефектологія*. 2005. № 1. С. 15–18.

76. Чеботарьова О. В. Сучасні підходи до трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. *Особлива дитина : навчання і виховання*. 2017. № 4 (84). С. 56-64.

77. Чепурна Л. Г. Внесок К. М. Турчинської у розвиок вітчизняної колекційної педагогіки. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). / За ред. М. К. Шеремет. К.- Подільський : Видавець Ковальчук А. В. Випуск №16. Том 2. 2020. С. 278–289.

78. Чепурна Л. Г. Ручна праця з методикою. Навчально-методичний комплекс фахової підготовки бакалавра. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. С. 132–139.

79. Шевцов А. Г. Вступ в абілітацію та реабілітацію дітей з обмеженнями життєдіяльності: навчальний посібник / [А. Шевцов, Л. Лյондквіст, В. Бурлака та ін.] ; під. наук. ред. А. Г. Шевцова, заг. ред. В. В. Бурлаки. Київ : ГЕРБ, 2007. 288 с.

80. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: Монографія. Київ : НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. 240 с.

81. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : [монографія]. Київ : «МП Леся», 2009. 484 с.

82. Шевцов А. Г. Реабілітаційна системологія як інструмент аналізу процесу комплексної реабілітації осіб з вадами здоров'я. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та психологія: Зб. Наукових праць.* Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. № 1. С.63–74.

83. Шеремет М. К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти. *Корекційна педагогіка. Вісник асоціації корекційних педагогів.* 2007. № 1. С. 14-16.

84. Arbesman, M., Bazyk, S. & Nochajski, S. M. Systematic review of occupational therapy and mental health promotion, prevention, and intervention for children and youth. *American Journal of Occupational Therapy.* V. 67 (6). 2013. P. 120-130.

85. Baker T., Haines S., Yost J., Di Claudio S., Braun C. & Holt S. (2012). The role of family-centered therapy when used with physical or occupational therapy in children with congenital or acquired disorders. *Physical Therapy Reviews.* V. 17 (1). P. 29–36.

86. Breines E. (2010). Genesis of Occupation: A Philosophical Model for Therapy and Theory. *Australian Occupational Therapy Journal.* V. 37 (1) : p.p .45–49.

87. Chapparo C., Ranka J. (2008). Clinical reasoning in occupational therapy. In Joy Higgs, Mark A Jones, Stephen Loftus, Nicole Christensen (Eds.),

Clinical Reasoning in the Health Professions, Oxford, United Kingdom: Butterworth Heinemann. P. 265-278.

88. Colman W. (1992). Maintaining autonomy: the struggle between occupational therapy and physical medicine. *The American Journal of Occupational Therapy*. V. 46 (1) : p.p. 63–70.

89. Creek, J. (2001). Occupational therapy and mental health: Principles, Skills and Practice. Section 5 : Long-term illness. 624 s.

90. Elizabeth A. Townsend; Helene J. Polatajko (2007). Enabling Occupation II: Advancing an Occupational Therapy Vision for Health, Well-being, & Justice Through Occupation. Canadian Association of Occupational Therapists. 418s.

91. Gordon, Don (2009). Willard & Spackman's Occupational Therapy. Baltimore, MD: Lippincott Williams & Wilkins. 210 s.

92. McColl M. (2003). Theoretical basis of occupational therapy (2nd ed.). New Jersey : SLACK Incorporated.195 s.

93. Meyer, A (1922). The philosophy of occupation therapy. *Archives of Occupational Therapy*, V. 1 : p.p. 1-10.

94. Mocellin, George (2016). Occupational Therapy: A Critical Overview, Part 1. *British Journal of Occupational Therapy*. V. 58 (12) : P. 502-506.

95. Novak I, Honan I. (2019). Effectiveness of paediatric occupational therapy for children with disabilities : A systematic review. *Aust Occup Ther*. V. 66(3) : p.p. 258-273.

96. Peloquin, S. (2005). Embracing our ethos, reclaiming our heart. *The American Journal of Occupational Therapy*. V. 59 (6) : p.p. 611–625.

97. Polatajko H. J. (2001). The evolution of our occupational perspective : the journey from diversion through therapeutic use to enablement. *Canadian Journal of Occupational Therapy*. V. 68 (4) : P. 203–207.

98. Turner A., Foster M., Johnson S. (2002). Occupational Therapy and Physical Dysfunction. Principles, skills and practice. Publisher : Churchill Livingstone; 5th edition. 688 s.

99. Yerxa E., Clark F., Jackson J., Pierce D., & Zemke R. et al. (1990). An introduction to occupational science, a foundation for occupational therapy in the 21st century. In J.A. Johnson & E.J. Yerxa (Eds.), *Occupational science : The foundation for new models of practice*. New York: Haworth Press. P. 1-18.

100. Yerxa E. J. (1983) Audacious values : The energy source for occupational therapy practice. In G. Kielhofner (Ed.), *Health through occupation : Theory and practice in occupational therapy*. Philadelphia: FA Davis, p.p. 149–162.

101. <http://www.psy-center.com.ua/rus-dictionary-210/view28760/trudoterapiya.html>.

102. <https://www.three-sisters.ru/press-centr/articles/ergoterapija/>.

103. http://www.nodus.ua/blog/blog_info-3-53.html.

РОЗДІЛ 2. СИНЕРГІЗМ ФІЗКУЛЬТУРИ ТА ТРУДОТЕРАПІЇ В ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Моніторинг кистьових функцій

Перш, ніж говорити про можливі шляхи корекції предметно-практичної діяльності дошкільників засобами фізичного виховання у поєднанні з трудовими діями, необхідно хоча б попередньо систематизувати всі наявні у людини (дитини) кистьові функції – зробити їх загальну класифікацію. На основі аналізу літературних джерел з цієї проблематики а також багаторічного особистого практичного досвіду роботи з дітьми нижче буде представлена попередня (робоча) класифікація кистьових функцій людини (дитини): опорна, підтримувальна, ресорна, балансувальна-нижня, балансувальна-верхня, гребкова (плавникова), блокувальна, поштовхові, ударна, крокова, перекату, захисна, страхувальна, контактна, захоплююча, вису, вислизальна, кидальна, клавішна, маніпулятивна, намотувальна, прокочуюча, обертання, перебирання, інструментальна, тактильна, кін естетична, чухання, масажна, пошукова, термодатчика, висмикування, біолокаційна, заряд жальна, рефлексогенна, пластична, знакова, наочно-образна, дворучна-координаційна, конструктивного праксису, інформаційна, змахування, струшування, ліплення.

Перерахований вище арсенал кистьових функцій людини (дитини) потребує свого попереднього моніторингу, тобто дослідження стану сформованості. Для планування необхідних корекційних заходів, треба знати, у якому стані знаходяться основні кистьові функції у дошкільників. Умовний блок педагогічного діагностування (моніторингу) завжди має передувати плануванню процесу корекції і розробці змісту цієї корекції. На наш погляд, частка тестів для подібного обстеження може бути взята у готовому вигляді з методики ігрового тестування фізичного розвитку дітей дошкільного віку, розробленої М. М. Єфименком [6]. Ці тести було перевірено багаторічною практикою і вони довели свою валідність. До таких ручних тестів відносяться:

«Сильна рука», «Артилерист», «Снайпер», «Швидка рука», «Курча», «Лінійка», «Висить груша» та інші.

Так, більшість тестів для обстеження основних кистьових функцій у дітей необхідно було розробити, виходячи з представленої вище класифікації. Зрозуміло, що насамперед нас цікавили основні кистьові функції, які актуальні для дітей саме дошкільного віку. Така робота була виконана. Нами у співавторстві з М. М. Єфименком були розроблені нові авторські тести для дослідження основних кистьових функцій у дітей. Вони будуть представлені далі у відповідному розділі.

Моніторинг фізичного розвитку і, зокрема, стану кистьових функцій, проводився на початку нового навчального року, у вересні. Це – вихідне обстеження. Підсумкове обстеження проводилось наприкінці навчального року, в червні – серпні. Отримані дані заносилися у спеціальні протоколи тестування. За необхідності, в особливих випадках вибіркоче тестування окремих кистьових функцій робилося протягом навчального року і відбувалося за умови:

1. Коли незброєним оком помітно збереження проблеми у стані тієї або іншої кистьової функції дитини, відсутність прогресу у її формуванні.
2. Коли дитина відносно довгий час хворіла і була відсутня у Центрі реабілітації рухом.
3. Коли за інших технічних причин була відносно довга перерва в заняттях з формування основних кистьових функцій у конкретної дитини.
4. Коли необхідно уточнити або підкоригувати арсенал корекційних вправ для формування відповідної кистьової функції.

В останньому випадку, коли через один місяць проведення експерименту не вдавалося відчувати хоча б початкового прогресу у стані конкретної функції, переглядалися форми, засоби та методи формування цієї функції.

2.2. Засоби адаптивного фізичного виховання

В адаптивному фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами основним засобом традиційно визнано фізичні вправи. Саме вони найбільш потужно впливають на покращення психофізичного розвитку дитини. В цьому сенсі слід використовувати значний потенціал ручної предметної діяльності. Особливо це торкається такої форми матеріально-технічного забезпечення фізичного виховання дошкільників як *індивідуальний фізкультурно-ігровий інвентар*. У програмі розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату знаходимо цілий підрозділ, який присвячений саме цьому:

«Ручна предметно-маніпулятивна діяльність»:

1. Дотик до різних поверхонь, поглажування, намацування долонями та пальцями.
2. Набивання долонями та пальцями об різні опорні поверхні.
3. Хапання кистю дрібних предметів різними способами.
4. Утримання дрібних предметів в руках (руці).
5. Перекладання дрібних предметів з руки в руку.
6. «Кидання» предметів на підлогу.
7. Розсипання дрібних предметів на підлогу.
8. Збирання дрібних предметів з підлоги.
9. «Жонглювання» дрібними предметами.
10. Складання дрібних предметів до купи.
11. Конструювання різних форм (довільних та за завданням педагога) з дрібних предметів.
12. Кидання дрібних предметів у горизонтальну ціль.
13. Кидання дрібних предметів у вертикальну ціль.
14. Кидання дрібних предметів на дальність.
15. Катання круглих, овальних та циліндричних предметів по підлозі.
16. Пересування предметів, що мають ребро (грань).
17. Відбивання м'яча від підлоги.
18. Відбивання м'яча від стінки або щита.

19. Підкидування м'яча над собою, не ловлячи його потім.
20. Підкидування м'яча над собою, ловлячи його потім.
21. Збивання предметів іншим предметом за допомогою кидка.
22. Збивання предметів м'ячем за допомогою катання.
22. Прокочування м'яча в умовні ворота.
23. Перекидання м'ячів через вертикальні орієнтири (резинку, мотузку, поперечину).
24. Нанизування предметів на мотузку або палицю.
25. Зав'язування та розв'язування вузлів на мотузці.
26. Елементи макраме.
27. Передавання дрібних предметів один одному в руки.
28. Передавання відносно великих предметів один одному в руки.
29. Перенесення в руках дрібних предметів на відстань.
30. Захоплення предметів передпліччям-плечем.
31. Утримання предметів передпліччям-плечем та перенесення на встановлену відстань.
32. Утримання предметів плечем-тулубом (притискаючи до себе).
33. Утримання предметів плечем-тулубом та перенесення на встановлену відстань.
34. Зупинка рукою предмета, що котиться.
35. Кидання м'ячів один одному з невеликої відстані.
36. Кидання м'ячів один одному з середньої відстані.
37. Кидання м'ячів один одному з відносно великої відстані.
38. Забирання м'яча один у одного.
39. Перехоплення м'яча, що летить.
40. Крутіння одного предмета на іншому.
41. Зчеплення одного предмета з іншим.
42. Збереження рівноваги стоячого предмета на долоні (кегли, гімнастичної палиці тощо).
43. Маніпулювання зі «ступалками», що тримаються у кистях» тощо [15, с. 40–42].

Слід зазначити, що такий загальний підхід до предметно-маніпулятивної діяльності дошкільників із порушеннями опорно-рухового апарату формує у них необхідний рівень ручної вмілості, покращує основні кистьові функції дітей, закладає фундамент для удосконалення їхньої предметно-практичної діяльності. Вищенаведений фрагмент програмного тексту орієнтований за предметною класифікацією, тобто в основу комплексів вправ покладено саме різні фізкультурно-ігрові дитячі предмети. Якщо говорити про засоби адаптивного фізичного виховання, які можна використовувати для формування та корекції основних кистьових функцій у дошкільників, то їх ми умовно розділили на такі види, беручи за основу фізичні якості:

1. Вправи для розвитку абсолютної сили м'язів передпліччя та кисті.
2. Вправи для силової витривалості м'язів передпліччя та кисті.
3. Вправи для швидко-силових проявів м'язів передпліччя та кисті.
4. Вправи для координації маніпуляцій провідною рукою без предмета.
5. Вправи для координації маніпуляцій іншою рукою без предмета.
6. Вправи для координації маніпуляцій провідною рукою з предметом.
7. Вправи для координації маніпуляцій іншою рукою з предметом.
8. Вправи для дворучної координації без предметів.
9. Вправи для дворучної координації з предметом (предметами).
10. Вправи для тренування зорово-моторної реакції руки.
11. Вправи для тренування темпу рухів рукою.
12. Вправи для покращення швидкості виконання ручної дії.
13. Вправи для покращення рухливості у суглобах кисті та передпліччя.

Якщо йдеться про поєднання можливостей адаптивного фізичного виховання дошкільників із порушеннями моторної сфери в контексті поєднання з трудовою діяльністю дітей, актуалізуються **імітаційні фізичні вправи**:

1. Вправи, які імітують ударні рухи молотком або киянкою.
2. Вправи, які імітують обертово-поступальні рухи пилкою або напильником.

3. Вправи, які імітують вертикальні колові рухи дріллю.
4. Вправи, які імітують горизонтальні колові рухи точильного каменю.
5. Вправи, які імітують рухи закруткою.
6. Вправи, які імітують рухи ключем.

Зазначимо, що ці вправи виконуються як без використання фізкультурно-ігрового інвентаря, так і за його допомогою. Наприклад, щоб імітувати ударні рухи молотком, можна виконувати постукування стиснутим кулаком по коректній основі, спочатку відносно м'якій, пружній, а потім більш твердій, опорній. Ця мануальна вправа дає відчуття удару зверху вниз за напрямком дії сили тяжіння, необхідного для засвоєння інструментальної дії з реальним дитячим молотком. Потім можна підсилити корекційний вплив на ударну кистьову функцію застосуванням дерев'яних кубиків, естафетних паличок тощо.

Якщо розглядати можливості адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю, то засоби фізкультури можна вважати своєрідним підготовчим етапом до формування та корекції предметно-маніпулятивної діяльності. Спеціально розроблені фізичні вправи дозволять педагогу системно формувати основні кистьові функції у дошкільників з парезами верхніх кінцівок: силові, координаційні та швидкісні. Цей процес складається з двох складових:

1. **Абілітації** (дорозвинення) тих кистьових функцій дитини, які за різних причин у дитини не були розвинені до вікової норми.
2. **Корекції** викривлених кистьових функцій.

Такий підготовчий етап повинен завжди передувати безпосередній предметно-практичній діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок. Саме завдяки йому педагог формує у дітей необхідний фундамент для подальшої корекції вже конкретних видів предметно-практичної діяльності. Виходячи із цього, вимальовується провідна роль інструктора з фізичної культури в комплексній її корекції.

Перераховані вище комплекси вправ для формування та корекції кистьових функцій у дітей старшого дошкільного віку реалізувались у тих формах фізичного виховання дітей, які передбачені у закладі дошкільної освіти за програмою М. М. Єфименка «Казкова фізкультура»: ранкова гімнастика пробудження, кумедні фізкультурники, горизонтальний пластичний балет, заняття з фізичної культури, гімнастика пробудження після денного сну, фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи, фізкультурні розваги, фізкультурні корекційні етюди, рухово-ігрова активність дітей на прогулянці, фізкультурні свята тощо.

Особливу увагу ми приділяли такій формі фізичного виховання як *фізкультурні корекційні етюди*, бо саме нею передбачається спеціалізована корекція наявних у дітей рухових порушень, включаючи порушення кистьових функцій. На початку кожного навчального року комплексна бригада у складі інструктора з фізичної культури, вихователя, медичної сестри і, за можливості, психолога та/або логопеда проводить моніторинг основних кистьових функцій у дошкільників. Після аналізу отриманої в результаті тестування інформації на кожну дитину робиться заключення про стан її кистьових функцій. При цьому особлива увага приділяється найбільш проблемним кистьовим функціям.

2.3. Трудотерапія в закладі дошкільної освіти

Протягом останніх десятиліть можливості трудотерапії осіб з особливостями психофізичного розвитку досліджувалися різними авторами і науковими школами [1; 3; 9; 12; 13; 17 та ін.]. Нас зацікавив японський досвід, оскільки саме в Японії до теперішнього часу прийнятий термін «трудотерапія». На думку японських трудотерапевтів:

1. Ерготерапія – це вид терапевтичного впливу, при якому праця розглядається як головний фактор, що сприяє здоров'ю і благополуччю людини. «Праця лікує і відновлює сили» – ось головна концепція ерготерапії. Трактуювання поняття «праця» стосовно вказаного терапевтичного методу буде подана нижче.

2. Головна мета ерготерапії – зробити людину максимально самостійною в побуті, активною в соціальному житті та якомога менше залежною від допомоги оточуючих. «Заохочення будь-яких проявів активності» – другий кит, на якому стоїть ерготерапія.

3. Для досягнення позитивних результатів ерготерапевт мотивує пацієнта до виконання різних функцій, які так чи інакше сприяють соціалізації людини, допомагають їй самостійно змінити своє життя на краще. «Соціалізація» – ось третя з найважливіших основ ерготерапії (це визначення прийнято Всесвітньою федерацією трудотерапії в 2004 році) [9].

«У сучасній ерготерапії «працю прийнято розглядати як засіб самореалізації» в трьох основних напрямках:

1. Розвиток і закріплення у пацієнта навичок побутового самообслуговування.

2. Соціалізація (взаємодія з оточуючими): ігрова діяльність, навчання, ведення домашнього господарства, професійна діяльність, робота волонтером.

3. Організація дозвілля (рекреація): активні та пасивні види відпочинку. Дозвілля розглядається як найважливіший фактор, що сприяє найбільш повній самореалізації людини.

У 2008 році Японська асоціація трудотерапевтів розробила план під назвою «5 + 5». Завдання такого плану зробити так, щоб протягом п'яти років кількість членів Асоціації, які працюють у медичних установах, і кількість членів Асоціації, що працюють в соціальних установах, зрівнялася: 50% медиків і 50% фахівців соціальної сфери. Поки ще очевидна перевага в бік медиків – 72,3%» [9, с. 37]. Таким чином японські фахівці віддають перевагу більшій соціалізації ерготерапії. На наш погляд, ця проблема стоїть і перед українським суспільством. Розвиваючи ідею соціалізації трудотерапії, ми пропонуємо говорити про **педагогізацію трудотерапії з акцентом на майбутню соціалізацію дитини**. Такий підхід виражає відповідні позиції:

1. Поступово зробити трудотерапію прерогативою не тільки медичних працівників, а й педагогів усіх рівнів освітньої системи, починаючи з закладу дошкільної освіти.
2. Ввести в дошкільні та шкільні установи різні форми трудотерапії.
3. Організувати систему навчання педагогів всієї системи освіти основам трудотерапії.

Розглянемо існуючий досвід застосування трудотерапії в лікуванні дорослих людей. Значення трудової терапії на різних етапах, зокрема, психічного захворювання неоднаково. У періоди існування виражених психічних порушень трудова терапія – це індивідуальна праця, у найбільш **простих формах**, яка застосовується лише в якості частини режиму дня, як один з видів організації вільного часу хворих. У ряді випадків трудова терапія в ці періоди не застосовується зовсім. За мірою ослаблення симптомів хвороби, зростає роль трудової терапії. У цей період вона є вже методом відновлення працездатності, готуючи хворого або до продовження його колишньої трудової діяльності, або (у разі втрати хворим здатності працювати за колишньою спеціальністю) слугує для підготовки його до працевлаштування в умовах спеціальної організації під медичним наглядом.

На другому етапі форми трудової терапії стають більш складними і різноманітними. Індивідуальні завдання змінюються колективними, тобто хворий виконує тепер якусь частину загального завдання. Якщо раніше трудова терапія проводилася майже виключно в стінах відділення лікарні, то тепер хворі в години трудової терапії отримують можливість працювати в спеціально організованих при лікарнях лікувальних майстернях.

У вітчизняній системі реабілітації розрізняють **три основні форми терапії працею** [1]:

а) **загальнозміцнювальну (тонізуючу)**, спрямовану на підвищення життєвого тону хворого. Завдяки втіленню цієї форми створюються психологічні передумови, необхідні для відновлення працездатності;

б) **відновну (функціональну)**, засновану на профілактиці рухових розладів або відновленні тимчасово знижених функцій опорно-рухового апарату, шляхом розвитку втраченої функції, або запуском компенсаторних механізмів. Для цього використовуються полегшені трудові навантаження, що забезпечують максимальну амплітуду руху (змотування ниток, виготовлення іграшок і т. п.), відновлюють м'язову силу (робота рашпілем, пилкою і т. д.) і розробляють координацію (машинопис, плетіння, в'язання);

в) **професійну (виробничу)**, яка сприяє відновленню порушених в результаті захворювання виробничих навичок. При цьому виді трудотерапії оцінюються професійні можливості хворого, при втраченій професійній працездатності або частковому стійкому її зниженні хворого готують до навчання нової професії.

Нажаль, у доступній нам літературі ми практично не знайшли інформації про застосування цілеспрямованої трудотерапії в умовах дитячого садка і будинку (сім'ї) для подолання наявних у дітей рухових порушень, зокрема кистьових функцій. Виходячи із загальновідомого методологічного підходу К. Д. Ушинського і В. О. Сухомлинського, роль і місце праці в здійсненні розумового, морального, фізичного та естетичного виховання дітей і юнаків полягає в красі самого трудового процесу. В індивідуальній трудовій діяльності дитина відчуває почуття гордості, стверджує свою моральну гідність, відчуває при цьому естетичні почуття.

Режим праці – це педагогічно важлива послідовність різних видів трудової діяльності, що забезпечує умови для всебічного розвитку дітей. На наш погляд можна сказати в цілому про *щоденний режим трудової діяльності дитини, включаючи аспект трудотерапії*. Творчий задум при цьому відіграє важливу роль у здійсненні розумового, морального і фізичного виховання, співвідношення розумових і фізичних зусиль у праці. Тому, бажано, щоб праця носила творчий характер, щоб в її основі лежала творчість, яка б спонукала дитину і дорослого до спільної трудової діяльності.

Різноманітні види праці неоднакові за своїми педагогічними можливостями, значення їх змінюється на тому чи іншому віковому етапі. Якщо, наприклад, самообслуговування більше виховне значення має в молодших групах дитячого садочка – воно привчає дітей до самостійності, до подолання труднощів, озброює навичками, то на ступені старшого дошкільного віку ця праця не вимагає зусиль і стає для дітей звичним явищем. Оцінюючи виховне значення самообслуговування, перш за все, слід відзначити його життєву необхідність, спрямованість на задоволення повсякденних особистих потреб дитини. Щоденне виконання елементарних трудових завдань привчає дітей до систематичної праці. Діти починають розуміти, що всі мають трудові обов'язки, пов'язані з їх повсякденними потребами. Це допомагає виховувати негативне ставлення до неробства і ліні.

Формування у дітей дошкільного віку навичок, необхідних в житті, і пов'язано з діяльністю, значною мірою, спрямованою на задоволення повсякденних особистих потреб. Трудове виховання маленьких дітей починається з самообслуговування. Умивання, одягання і т.д. можуть тільки умовно розглядатися у змісті трудового виховання, проте велике виховне значення і життєва необхідність навичок, придбаних дітьми в процесі самообслуговування, висувають його як один з важливих видів праці. Самообслуговування пов'язане з простими операціями, що полегшує виконання дій з вмивання та одягання.

При правильно організованому педагогічному процесі повсякденність праці з самообслуговування створює порівняно з усіма іншими видами праці найбільш сприятливі умови для того, щоб дитина активно засвоювала потрібні навички, набувала практичний досвід самостійності в поведінці. Це є однією з причин використання цього виду праці здебільшого в молодших групах дитячого садка» [12, с. 34].

Самообслуговування – це постійна турбота про чистоту тіла, про порядок, готовність зробити для цього все необхідне і діяти при цьому без вимог ззовні, з внутрішньої потреби, дотримуватися гігієнічних правил.

Зрозуміло, що такого ставлення дітей до праці з самообслуговування можна домогтися лише шляхом кропіткої систематичної роботи закладу дошкільної освіти і сім'ї. У самообслуговуванні перед дитиною завжди ставиться конкретна мета, досягнення якої зрозуміло дитині і життєво необхідно для неї. Результат, якого вона досягає в самообслуговуванні, наочний і відкриває їй відомі перспективи подальшої діяльності: одягнувся – можна йти на прогулянку, прибрав іграшки – можна сідати займатися. Обслуговуючи себе, дитина виявляє певні фізичні і розумові зусилля; вони помітніше проступають в діяльності дитини, чим вона молодше і чим менше вона володіє навичками самостійного одягання, вмивання, їжі.

Для дитини трьох років кожен з цих процесів привабливий, так як дає можливість проявити самостійність, задовольняє її потребу у діяльності та виступає як завдання, яке треба вирішити самому: взути черевики, зашнурувати їх правильно, застебнути гудзики на пальто, пристебнути гумку. Під час таких дій, дитина напружує зусилля волі, вся її увага поглинена цим процесом.

Для трудової діяльності дітей молодшого дошкільного віку характерний інтерес до самого процесу дій. Наприклад, дитина, завершуючи полив рослини, починає поливати їх знову; розклавши для кожного ложки на столі, починає розкладати по другій. При недостатньому керівництві трудовою діяльністю дітей вона довго продовжує залишатися на рівні дій, які цікаві малюкові самі по собі. Під впливом вихователя у дітей поступово розвивається здатність ставити мету, заздалегідь планувати і організовувати свою діяльність (приготувати все, що знадобиться, визначити послідовність дій), доводити справу до отримання результату.

Особливе значення трудова діяльність має для формування моральних якостей. Під час виконання нескладних обов'язків, пов'язаних з накриванням на стіл, допомагаючи готувати все необхідне до занять, діти вчаться бути корисними і для інших. Це формує у них готовність приходити на допомогу тому, хто її потребує, охоче виконувати спроможні трудові доручення, формує відповідальне ставлення до справи, старанність і наполегливість.

У дошкільній педагогіці виділяють наступні завдання трудового виховання дітей:

1. Ознайомлення з працею дорослих і виховання поваги до неї.
2. Навчання найпростішим трудовим умінням і навичкам.
3. Виховання інтересу до праці, працьовитості й самостійності.
4. Виховання суспільно-спрямованих мотивів праці, умінь працювати в колективі і для колективу.

5. Ми додаємо до цього переліку специфічне завдання корекції предметно-практичної діяльності дітей з порушеннями кистьових функцій.

У дитячому садку, сім'ї, доступному громадському оточенні – всюди дитина стикається з працею дорослих, користується її результатами. Спочатку увагу дітей привертають лише зовнішні моменти: сам процес трудових дій, рух механізмів, машин. Послідовне ознайомлення дітей з працею дорослих у найближчому оточенні, а потім і за межами дитячого садка дозволяє формувати у них уявлення про суть і значення трудових дій, роз'яснювати на конкретних прикладах ставлення дорослих до праці, її суспільну значимість.

Необхідно пам'ятати про те, що праця повинна приносити дітям радість: від досягнутих результатів, від своєї корисності іншим. У дитячому садку вирішується завдання формування у дітей вміння працювати в колективі. Відбувається це поступово, шляхом об'єднання дітей в процесі праці в невеликі групи із загальним завданням (якщо у них вже є досвід роботи удвох – втрох, то загальне завдання може виконувати група з 6 – 7 учасників). У процесі такої праці вихователь формує у дітей уявлення про спільну відповідальність за доручену справу, вміння самостійно і узгоджено діяти, розподіляти між собою роботу, приходячи на допомогу один одному і прагнучи спільними зусиллями досягти результату. Усе це збагачує їх досвід взаємин в діяльності, надає їм позитивного характеру.

Організація дитячої праці повинна враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей і закономірності їх розвитку. У процесі праці здійснюється одночасний естетичний і фізичний розвиток. Таку організацію праці

покликаний забезпечити педагог. Від нього вимагається вивчати сильні і слабкі сторони своїх вихованців, враховувати наявні рухові порушення в руках, організувати їх діяльність тощо. Психологічний аспект діяльності педагога при вихованні засобами праці полягає у впливі особистим прикладом, в управлінні впливу середовища на особистість, а також управління його трудовою діяльністю.

Нижче будуть представлені найбільш ефективні форми трудотерапії дітей з порушеннями опорно-рухового апарату (кистьових функцій), в умовах закладу дошкільної освіти (ЗДО) і вдома (сім'ї). Для збереження описової ідентичності кожної з цих форм, ми будемо орієнтовно дотримуватися наступного алгоритму викладу:

- назва форми;
- її опис (коротка характеристика);
- мета і завдання цієї форми;
- організаційні особливості кожної форми в режимі дня дитячого садка (коли в режимі дня використовується, яка тривалість, хто проводить, основи системи безпеки тощо);
- варіативна складова відповідної форми (варіанти застосування цієї форми залежно від контингенту дітей, поставлених завдань і конкретної педагогічної ситуації).

2.3.1. Комбіновані форми, засоби та методи фізичного виховання і трудотерапії

Насамперед зупинимося докладніше на основних комбінованих формах трудового і фізичного виховання дошкільників з порушеннями кистьових функцій в контексті корекції їх предметно-практичної діяльності (рис. 2.2).

1. Заняття вибірконими фізичними вправами (з елементами трудотерапії).

Цією формою фізичних вправ передбачається використання протягом дня окремих (вибіркових) фізичних вправ інструментально-трудової спрямованості,

у біомеханічному малюнку яких присутній просторовий параметр корекції порушених кистьових функцій. Це можуть бути фізкультурні вправи з різними предметами (гімнастичними палицями, естафетними паличками, м'ячами, кубиками, мотузками тощо). Займаючись із цими предметами, діти під керівництвом педагога можуть моделювати різні трудові операції, в яких реалізуються ті чи ті кистьові функції.

Другу умовну групу вправ складають власне конструкторсько-трудова вправи, в яких діти виконують ручні варіанти трудової діяльності: складають цеглинки в певні композиції, збирають з пазлів різні конструкції, виконують маніпуляції з піском, водою, займаються прибиранням і т. д.

Метою цієї форми є формування підготовчих вправ для реалізації в майбутньому необхідної коригуючої інструментальної діяльності.

Ця форма може проводитися будь-яким педагогом (вихователем, інструктором з фізичної культури та ін.) у вільний від занять час протягом дня.

Якщо говорити про використання можливостей адаптивного фізичного виховання дошкільників в контексті корекції порушених кистьових функцій, то основною формою тут виступає заняття з фізичної культури. У старшому дошкільному віці воно триває 25 – 30 хвилин і саме тут в часовому аспекті є найбільші можливості для застосування елементів трудотерапії в предметно-практичній діяльності. За дотримання методичних рекомендацій МОН України, кількість таких занять на тиждень має бути не менше трьох. Такі заняття з фізичної культури можуть проходити як у приміщенні, так і на вулиці.

Рис. 2.2. Комплексні форми трудового та фізичного виховання дошкільників з порушеннями кистьових функцій

2. Заняття з фізичної культури з елементами трудо́тері́пії.

Метою цієї комплексної форми трудового виховання є відпрацювання взаємозв'язку фізичного і трудового виховання дошкільників. Так, засоби фізичного виховання, тобто фізичні вправи, виступають в якості підготовчо-підвідного етапу в корекції кистьових функцій у дітей. Інструментальні дії, які застосовуються на занятті з використанням спеціального обладнання, формують необхідні кистьові функції.

З цією метою у фізкультурному залі передбачається особлива «станція», в якій, наприклад, розташовується створений нами верстат для трудової діяльності дошкільників «Майстер-ломайстер». Бажано, щоб трудова інструментальна діяльність була включена до рухово-ігрового сюжету заняття на основі елементів дозованої драматизації, що значною мірою підвищить мотивацію корекційної предметно-практичної діяльності.

У цій формі можна передбачати колективні трудові дії, коли результат діяльності буде залежати від зусиль усіх її учасників. У такому випадку за верстатом одночасно можуть розташуватися 2 – 3 і більше осіб.

3. Заняття з ЛФК (з елементами трудотерапії).

У спеціалізованих закладах дошкільної освіти і дитячих садках комбінованого типу передбачені заняття з лікувальної фізичної культури. Аналогічно заняттям з адаптивної фізичної культури, на заняттях з ЛФК також можуть бути передбачені елементи трудового виховання, спрямовані на подолання наявного у конкретної дитини або типологічної підгрупи дітей ручного рухового порушення, зокрема, основних кистьових функцій.

Ця робота може бути досить успішно додана в лікувально-відновлювальний процес заняття, додатково закріплюючи отриманий при виконанні спеціальних лікувальних вправ руховий корекційний ефект. Трудотерапія в цьому випадку використовується у вигляді фізіологічно обґрунтованих спеціально підібраних трудових операційних дій, спрямованих на відновлення функцій верхніх кінцівок і підготовку дитини з порушеннями опорно-рухового апарату до майбутньої трудової діяльності.

Трудові дії за такого підходу сприяють відновленню обсягу рухів у суглобах верхніх кінцівок, особливо, суглобів пальців, виробленню і тренуванню м'язового почуття, вихованню цілеспрямованих тонко координованих рухів, витривалості до статичної і динамічної ручної роботи.

До особливостей застосування цієї форми трудотерапії в закладі дошкільної освіти слід віднести:

А) чітку орієнтацію на основний діагноз дитини (наприклад, «дитячий церебральний параліч: спастична диплегія, правобічний геміпарез») і наявні супутні відхилення в розвитку (наприклад, «затримка психічного розвитку»);

Б) ретельний облік особливостей наявних у дитини ручних рухових порушень (зокрема, порушень основних кистьових функцій);

В) можливість застосування різних ортопедичних посібників у вигляді еластичного бинтування, гіпсування, тейпування, ортезів і т. д.;

Г) підвищені заходи безпеки при виконанні трудових коригуючих операцій;

Д) облік протипоказань до виконання певного виду трудових коригуючих дій.

4. Індивідуальна корекція фізичного розвитку дитини засобами предметно-практичної діяльності (трудотерапії).

Застосування цієї форми передбачає індивідуальну роботу з однією дитиною або так званою «спорідненою парою дітей» з однаковим діагнозом і/або видом рухових порушень. У фізичному вихованні дошкільників передбачений такий вид спільної освітньої діяльності як індивідуальна робота з фізичного розвитку дитини. Саме в цій формі фізичного виховання можна використовувати елементи індивідуальної корекції порушених кистьових функцій засобами трудотерапії..

Основною метою застосування цієї форми є індивідуальна корекція наявних у конкретної дитини рухових та інших порушень засобами трудотерапії. Визначаючи зміст і послідовність навчання дітей трудовим умінням, інструктор повинен враховувати особливості їх віку, доступність пропонованого змісту праці, її виховну цінність, а також санітарно-гігієнічні вимоги до її організації.

Для реалізації цієї форми трудотерапії в закладі дошкільної освіти необхідно спеціально обладнане стаціонарно або тимчасово робоче місце. Саме для цього нами і були розроблені дві експериментальні тренажерні конструкції: стенд «Мураха» і верстат «Майстер-ломайстер», які можна розташувати у відносно автономному місці дитячого садка (окремому кабінеті, холі, фойє, кабінеті ЛФК, фізкультурному залі, груповій кімнаті, на майданчику, на веранді тощо).

З урахуванням діагнозу дитини, особливостей її фізичного розвитку і рухової підготовленості підбираються індивідуалізовані варіанти рухово-трудої діяльності на зазначених конструкціях. Як стенд «Мураха», так і верстат «Майстер-ломайстер» відносно мобільні і можуть переміщуватися

педагогами в потрібне для заняття місце. Тривалість індивідуальних корекційних занять може перебувати в межах 10 – 20 хвилин.

5. Прогулянки з елементами фізичних вправ і трудотерапії.

Зазначена форма трудотерапії у закладі дошкільної освіти базується на обов'язкових прогулянках в режимі дня дітей. Елементи трудотерапії просто включаються в загальний контур прогулянки і можуть бути гармонійно вписані в звичайну трудову діяльність дітей на вулиці: прибирання території, перенесення піску, складання камінчиків, полив рослин, розпушування ґрунту, миття іграшок, приведення в порядок різних ігрових конструкцій, викидання сміття, забивання кілочків на клумбі т. д.

Для реалізації цієї форми трудотерапії в дитячому садку на кожному груповому майданчику слід передбачити відносно автономне безпечне місце для трудотерапії. Це може бути колода, кілька пнів, автомобільні покришки, альтанка і т.д. Інструменти і заготовки необхідно брати з собою.

У весняно-літньо-осінньому періоді також можливий варіант, коли педагоги винесуть на майданчики стенд «Мураха» або верстат «Майстер-ломайстер» і встановлять їх в спеціально призначеному для цього місці.

До позитивних моментів цієї форми трудотерапії слід віднести наявність відносно великого простору для знаходження дітей, порівнянно велика тривалість прогулянки за часом, свіже повітря і можливість індивідуально займатися з кожною дитиною, яка цього потребує. Крім того, на вулиці можна застосовувати також наявні під рукою придатні для цього природні матеріали: сухі гілки дерев, камені, палиці, пісок та ін.

6. Довільне дозвілля у вигляді самостійної рухової і трудової інструментальної діяльності.

Поруч з організованими формами фізкультурних занять має місце самостійна рухова (трудова) діяльність, яка будується на самостійних засадах за бажанням та ініціативою дітей. Ця форма трудотерапії може бути реалізована як в умовах закладу дошкільної освіти, так і в умовах будинку (сім'ї). Для цього в дитячому садку або квартирі необхідно створити умовні

куточки трудотерапії – відокремлені місця, спеціально призначені для зберігання інструментів, заготовок та інших необхідних для трудової діяльності предметів. Усі вони повинні бути безпечними за своїми конструктивними і функціональними властивостями, щоб діти, при відсутності прямого контролю з боку дорослого, не змогли випадково травмувати себе або інших.

7. Домашня трудотерапія.

Дуже важливо, щоб при відсутності з різних причин дитини в дошкільному закладі її трудова діяльність не переривалася. Особливо гостро ця проблема постала сьогодні в умовах вимушеного карантину через пандемію коронавірусу. Через це актуалізується така форма корекційної трудової діяльності, як домашня трудотерапія.

Головною метою цієї форми є прищеплення дитині любові до трудової діяльності на основі реалізації її творчих здібностей. До позитивних моментів домашньої трудотерапії відносяться:

А) комфортність перебування дитини в колі сім'ї, поруч з рідними і близькими людьми;

Б) індивідуальний підхід як до особливостей трудової діяльності взагалі, так і до більш специфічного виду її прояву – трудотерапії з метою корекції наявних у дітей ручних рухових порушень (зокрема, основних кистьових функцій);

В) у переважній кількості випадків у чоловічої частини сім'ї (батька, хрещеного, дідуся, дядька або брата) є достатній арсенал столярних, слюсарних та інших інструментів;

Г) трудова діяльність в умовах будинку (сім'ї) може носити не абстрактний характер, а цілком конкретно-прикладний: полагодити замок на дверях, змастити петлі, підігнати раму вікна, просвердлити отвір для антенного кабелю, закріпити пружину і т. д.

Д) дорослий чоловік-майстер в цьому випадку виступає для дитини зразком трудової діяльності, ручної вмілості і майстерності.

Організувати цю форму трудотерапії в умовах будинку (сім'ї) можна як в квартирі або приватному будинку (дачі), так і в гаражі, майстерні або будь-якому іншому допоміжному господарському приміщенні.

Засоби трудотерапії ми умовно розділили на два види: мануальні та інструментальні. Під **мануальними** засобами трудотерапії ми розуміємо *ручні трудові маніпуляції з предметами, які виконуються без задіявання інструментів, тобто тільки руками*. Наприклад, дитина може склеювати дерев'яні деталі та створювати закінчену конструкцію іграшки.

Для більшої зручності ми систематизували та класифікували підрозділи мануальних трудових вправ: з папером, з тканиною, із деревом (фанерою, ОСП і т.п.), із природним матеріалом, із металевими деталями (болтиками, гвинтиком, гайками, шайбочками, пластинами тощо), комбіновані мануальні вправи з різними матеріалами та деталями.

Деталі для цих іграшок («Вітрильника», «Будиночка», «Ляльки» і «Тракторця») було виготовлено попередньо дітьми, за допомогою дорослого, з використанням необхідного інструмента (пилки).

Відповідно, до **інструментальних** засобів відносяться *ручні трудові дії з предметами, які виконуються тільки із застосуванням відповідних інструментів*. Цю групу інструментальних трудових вправ можна представити таким чином: вправи з ножицями, з ключами, з викрутками, з киянкою, з молотком, з механічною дрілью, з пилкою, з лобзиком, з точильним колом, з плоскогубцями, зі струбцинами, з напилками.

Можна сказати також і про третій вид засобів трудотерапії – **мануально-інструментальні дії, коли в ручних трудових маніпуляціях задіяні як руки, так й інструменти**. Наприклад, при шліфуванні дерев'яної деталі на «точильці» дитина однією рукою крутить шліфувальне коло, а іншою – притискає до нього під необхідним кутом та зусиллям саму дерев'яну деталь.

Цей підрозділ комбінованих мануально-інструментальних вправ представлено нами таким чином:

1. Одна рука фіксує матеріал або деталь, а інша її обробляє за допомогою відповідного інструмента.
2. Обидві руки тримають інструмент і обробляють зафіксовану деталь.
3. Одна рука керує інструментом, а інша маніпулює з матеріалом або деталлю відповідним чином (розташування деталі у просторі, сила її утримання або притискання, зміна положення деталі тощо).
4. Різні комбінації вищенаведених варіантів.

Багаторічний особистий досвід застосування елементів трудотерапії в поєднанні з можливостями адаптивного фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату охоплює період 2006 – 2022 років. Дослідження проводились на базі філіалів одеського Центру реабілітації рухом (ЦРР), а також закладів дошкільної освіти № 29 і № 193 м. Одеси. В основу дослідження було покладено використання розроблених нами двох тренажерів – верстата «Майстер-ломайстер» і стенда «Мураха». Протягом вказаного періоду нами апробувувались різні методи трудотерапії у поєднанні з адаптивним фізичним вихованням вказаного контингенту дітей для корекції їхніх кистьових функцій і покращення повсякденної предметно-практичної діяльності. Основним методом дослідження були відкриті спостереження за ручною трудовою та руховою діяльністю дітей, які дозволили відібрати найбільш адекватні, безпечні та ефективні методи трудотерапії в руслі корекційно спрямованого фізичного виховання вказаної категорії дітей, які віддзеркалюють спеціальні принципи трудотерапії у дошкільників, описані нами раніше [11]:

1. **Метод предметності.** Спостереження впевнено довели, що саме наявність в ігровому просторі дитини якогось предмета чи матеріалу в значному ступені підвищує її мотивацію рухово-ігрової діяльності. Ця позиція співпадає з методологічними орієнтирами нової редакції (2021) Базового компоненту дошкільної освіти: «...володіє видами предметно-практичної діяльності: конструювання (з будівельного матеріалу, з паперу (оригамі, паперопластика), з природного матеріалу, з деталей конструкторів тощо), ...

виявляє фантазію, винахідливість, імпровізує, використовуючи наявні ресурси, альтернативно застосовує предмети та матеріали, зважаючи на їхні властивості...» [2, с. 10].

На верстаті «Майстер-ломайстер» нами частіше використовувались різні варіанти заготовок з «легкого» дерева (сосни): прямокутні брусочки, циліндри, рейки, палички, шматочки фанери. На стенді «Мураха» було застосовано гаєчки, шайби, болти, гвинти, спеціальні металеві планочки з отворами різного діаметру.

За допомогою цього методу діти знайомляться з властивостями предметів та матеріалів, їхньою консистенцією, формою, розміром, вагою, фактурою, температурою тощо, тобто значно збагачують свій мануально-сенсорний досвід.

2. **Метод зняряддійності.** Коли дитина тримає в руках предмет або якийсь матеріал – вона інтуїтивно пробує щось з ним робити: стукати, терти, гнути, м'яти, ламати. стикувати з іншими предметами тощо. Перша умовна фаза взаємодії з предметом або матеріалом – *мануальна*, коли дитина маніпулює з ними безпосередньо своїми руками, точніше – пальцями. Коли вона набуває достатнього сенсорного досвіду, настає друга фаза – *зняряддійна*, коли дитина пробує маніпулювати з предметом або матеріалом за допомогою відповідного зняряддя праці: дерев'яного кийка, гумового кийка, маленького молоточка, відносно великого молотка, викрутки (класичної, хрестоподібної, зі змінними насадками, з храповиком тощо), класичного або накидного гайкового ключа тощо.

За використання цього методу, діти опановують різні способи маніпулювання тим або іншим зняряддям праці, збагачуючи свій маніпулятивний (зняряддійний) досвід: стукати, забивати, вибивати, закручувати, відкручувати, затягувати, послаблювати, стикувати, збирати тощо.

3. **Метод операційності (технологічності).** Взаємодія з предметом/матеріалом, інструментами призводить до необхідності вмілого користування зняряддям праці з метою цілеспрямованого впливу на інший

предмет або матеріал. Дитина має засвоїти основи *операційної логіки* використання того або іншого знаряддя праці, для досягнення необхідного трудового та творчого результату. Послідовність дій, що призведуть до найкращого кінцевого результату, можна умовно зобразити таким ланцюжком:

$$\boxed{A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow D \rightarrow E \rightarrow F \dots = R \text{ (результат)}}$$

Завдяки використанню цього методу дитина поступово навчиться виконувати ті або інші предметно-практичні дії (включаючи трудові) найбільш раціональним способом, і буде витратити на досягнення кінцевого результату оптимальний час і досягаючи максимальної якості. До речі цими питаннями для дорослих працівників займається спеціальна наука – ергономіка.

4. **Метод безпечного застосування знаряддя праці.** Як фізичне виховання дошкільників, так і їхнє трудове виховання передбачають обов'язкову наявність загальної попереджувальної системи безпеки рухової діяльності дітей. Відносно застосування елементів трудотерапії в поєднанні з адаптивним фізичним вихованням дітей вказаної категорії система безпеки має деяку специфіку, яку треба враховувати:

А) Пасивна безпека:

- робоче місце (верстат або стенд) не повинні мати у своїй конструкції відносно гострих твердих фрагментів, об які дитина може випадково травмуватися;

- верстат має бути достатньо стійким (стаціонарним), щоб запобігти його перевертанню або пересуванню; стенд повинен мати надійне кріплення як у режимі підвішування на щабель гімнастичної драбини, так і для варіанту його розташування на опорних ніжках;

- інструмент, яким будуть користуватися діти під час трудотерапії, має бути максимально безпечним, щоб запобігти випадковому травмуванню себе або іншої дитини;

Б) Активна безпека:

- педагог обов'язково має бути постійно присутнім на робочому місці поруч з дитиною/дітьми, що виконують трудові інструментальні маніпуляції;

- кількість дітей, що можуть одночасно виконувати трудові дії на верстаті з використанням інструментів – не більше 4;

- особливу увагу треба приділяти дітям з різними психічними розладами, а також неадекватною поведінкою;

- при застосуванні малогрупової форми трудотерапії (коли одночасно інструментально-коригуючі дії виконують 3–4 дитини) педагог має розташовуватись поруч з тією дитиною, яка реалізує трудову дію з найбільшою теоретичною вірогідністю травмування себе або іншу дитину (наприклад, вправи з металевим молотком).

5. Метод адекватності трудових коригуючих маніпуляцій. Для того, щоб трудова коригувальна дія була ефективною, необхідно враховувати специфіку фізичного розвитку і рухових порушень кожної конкретної дитини. Перш за все враховувати загальний стан моторної сфери і наявність глобальних рухових проблем: дитячий церебральний параліч, спінальні парези, порушення постави, особливості м'язового тону, загальнокоординаційні розлади тощо. Інший аспект моторної специфіки пов'язаний з особливостями сформованості в дитини основних кистьових функцій та порушень цих функцій.

Тільки за умови урахування особливостей загального фізичного розвитку дошкільника та специфіки сформованості (порушень) його кистьових функцій можна підібрати для конкретної дитини відповідні коригувальні трудові дії (завдання, маніпуляції). Окремо слід враховувати особливості психічного розвитку дитини, варіантів її поведінки у спілкуванні з однолітками.

6. Метод ідентичних ручних трудових маніпуляцій. Загальновідомо, що в дошкільному віці дуже розвинені реакції копіювання рухово-ігрових дій інших дітей, що одночасно знаходяться в групі. Цю психологічну особливість можна ефективно використати при втіленні трудотерапії у дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату (конкретно – кистьових функцій). Для цього педагог повинен підібрати у тимчасову міні-групу дітей з ідентичними руховими порушеннями. Наприклад, це можуть бути діти з несформованим кистьовим захопленням, або

дошкільники з тугорухливими променево-зап'ястковими суглобами та суглобами кисті.

Протягом багатьох років такий підхід себе майже завжди виправдовував, бо це, по-перше, дуже зручно для педагога в організації трудотерапії. По-друге, у процесі трудової коригувальної діяльності діти намагаються наслідувати один одного, що підвищує моторну щільність заняття. По-третє, подібний методичний підхід дозволяє створювати умови для змагальної предметно-практичної діяльності, що значно підвищує дитячу мотивацію виконання необхідних коригувальних трудових дій і робить корекційний процес більш ефективним.

7. **Сюжетно-ігровий трудо-терапевтичний метод.** Як відомо, для дошкільників одним із найголовніших видів діяльності є *ігрова діяльність*. Ми вважаємо, що всі освітні напрями в дошкільній педагогіці мають базуватися на ігровому методі. У фізичному вихованні та руховій реабілітації дошкільників такий казковий, ігровий, театралізований підхід уже багато років розробляє та популяризує М. М. Єфименко [5; 7]. Однак, учений не займався цілеспрямованим дослідженням використання трудотерапії у поєднанні з адаптивним фізичним вихованням дошкільників. Ми пропонуємо, і практичний досвід це підтвердив, що трудові дії, трудотерапія і коригування кистьових функцій у зазначеного контингенту дітей також має відбуватися на тлі ігрового методу, у формі казкового рухово-ігрового сюжету. Це помітно підвищить мотивацію трудових коригувальних дій на верстаті та стенді. Особливо ефективним вважаємо методичний прийом *дозованої драматизації* (за М. М. Єфименком), коли за сюжетом дитина або група дітей повинні як можна скоріше і якісніше зробити якийсь предмет або фігуру, що допоможе казковому герою подолати сили Зла. Така конкретна трудова гра має бути логічно вписана в загальний сюжет великої тематичної гри та ситуаційної міні-гри, які домінують на занятті тут і тепер.

8. **Метод педагогічної фасилітації.** К. О. Шевченко стверджує, що педагогічна фасилітація – це особливі процеси взаємодії між учителем та

учнем, які завжди ґрунтуються на засадах гуманізму, полісуб'єктості та толерантності. У такому разі здатність педагога до створення подібного освітнього простору в сучасних умовах стає мірилом його високого професіоналізму [19].

Подібним чином висловлюється О. В. Фісун, а саме підкреслює, що головна мета фасилітації – це організація високоефективної роботи учнів на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку та конструктивної взаємодії [18].

Фундаментальні теоретичні засади щодо педагогічної фасилітації знаходимо в одного із засновників гуманістичної психології Карла Роджерса (США), який наголошує, що в основі фасилітативної взаємодії педагога та дитини полягають такі принципи: конгруентність (справжність, щирість) – здатність людини контролювати й розуміти власні почуття та здатність їх щиро висловлювати; безумовне прийняття учня, безумовне позитивне відношення (ця установка вчителя-фасилітатора є внутрішньою впевненістю вчителя в можливостях і здібностях кожного учня); емпатія, емпатичне розуміння, тобто бачення вчителем внутрішнього світу й поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції (позиції учня) [16].

Таким чином, для ефективного втілення комплексної методики корекції кистьових функцій у дошкільників з парезами верхніх кінцівок нами були використані спеціальні методи трудотерапії у поєднанні з адаптивним фізичним вихованням вказаної категорії дітей.

2.3.2. Використання авторських тренажерів в роботі з дошкільниками з порушеннями кистьових функцій

Багаторічний досвід (1995 – 2022) співробітників одеського Центру реабілітації рухом у використанні можливостей адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою терапією (зокрема, застосування трудових тренажерних конструкцій у спеціальному закладі дошкільної освіти, для

розумово відсталих дітей з церебральними паралічами) показав свою ефективність за такими напрямками:

- ✓ трудові тренажерні конструкції викликають підвищений інтерес у дитини, привертають її увагу;
- ✓ значним чином зростає мотивація дитини до рухово-ігрової діяльності в фізкультурному залі, в якому знаходиться тренажер;
- ✓ наявність у залі тренажерів (стенду та/або верстата) завжди викликає у дітей підвищене бажання до предметно-практичної діяльності на них.

Універсальний стенд «**Мураха**», створений у нашому Центрі реабілітації рухом. Основна ідея і робочі креслення тренажера – М. М. Єфименка; первинне технічне рішення – О. Ф. Абукова; сучасний варіант втілення і методичне використання – В. К. Кантаржи, М. Д. Моги показали себе досить ефективним, як для індивідуального використання дитиною, так і для малогрупової форми роботи на ньому. У цьому тренажері вдало втілено принцип універсальності тренажерних конструкцій, що дозволяє однаково ефективно використовувати його як на заняттях з фізичної культури у фізкультурному залі, так і в трудовому вихованні дітей, формуванні у них предметно-практичної діяльності (в умовах групового приміщення). Також цей тренажер можна використовувати на заняттях з розвитку мовлення та при опануванні первинних математичних основ. У першому випадку діти за завданням педагога можуть самостійно формувати образ літер: А, Б, В, Г і так далі. В другому випадку за допомогою болтиків або гаєчок відповідного кольору діти можуть зображати цифри: 1, 2, 3, 4, 5, 6... Також використання стенду допоможе педагогу розповісти дітям про геометричні фігури: прямокутник, квадрат, трикутник, круг, трапецію, ромб. Вони зможуть відчутти ці цифри і геометричні форми навіть руками (пальцями), закручуючи болтики або гаєчки у відповідному просторовому порядку. Тактильно-кінестетичний супровід зорового образу букви чи цифри має значно прискорити процес їх запам'ятовування і робить ці образи в корі головного мозку більш стійкими в часовому аспекті. Можна сказати, що можливості

стенда «Мураха» у методичному плані необмежені. Його можна задіяти на заняттях із художньо-естетичного виховання дітей, демонструючи пропорції, різні кольорові естетичні рішення: жовтий трикутник, червоний круг, синій квадрат, знайомлячи дошкільників з основами композиції тощо.

На заняттях з фізичної культури стенд «Мураха» можна використовувати в спеціальних зонах, які ми називаємо «тихі гавані» – це своєрідні станції психофізичного розвантаження. Ці відносно спокійні закутки знаходяться обіч основних функціональних маршрутів, прийнятих у конкретному залі з фізичного виховання. Наприклад, дитині, яка помітно фізично втомилася, педагог дає індивідуальне завдання на згаданому стенді на дрібну моторику: дитина виконує завдання педагога, закручує-викручує пальцями болтики і гаєчки і, таким чином, відновлюється функціонально. Після чого вона може повернутися у русло заняття і продовжити рухово-ігрові дії разом з іншими дітьми, на рівні з ними. Або, наприклад, гіперзбудлива дитина почала вести себе неадекватно, демонструючи ознаки психофізичної розгальмованості. У такому разі педагог також може вивести її із занадто динамічного для неї у цей конкретний момент часу рухово-ігрового русла заняття і відправити в умовну тиху гавань для заспокоєння. Завдання для дрібної моторики рук на стенді «Мураха» будуть цьому сприяти.

Стенд можна також прямо вписати у хід заняття, попередньо виділивши йому місце в казковому сюжеті. Наприклад, у своїх мандрівках і пригодах діти потрапили у загадкове місце, де треба виконувати різні завдання, щоб пройти далі в казку. Це можуть бути завдання з предметно-практичної діяльності на стенді «Мураха». Конструкція стенду дозволяє реалізовувати у повному обсязі потужний змагальний метод, коли перешкоди долають дві команди, змагаючись у виконанні різних рухових завдань. Стенд також вельми успішно вписується у засвоєння дітьми деяких основних рухових режимів, особливо повзального, сидячого, стоячого, лазального, – у поєднанні з предметно-практичною діяльністю.

Зупинимося детальніше на конструкції і можливостях стенду «Мураха», його технічних параметрах і особливостях виготовлення (фото 2.1, 2.2).

Фото 2.1. Стенд «Мураха» у підвішеному стані на гімнастичній драбині
(за допомогою щабля і двох гачків)

Основу стенду складають: фанера розміром 650 мм × 800 мм, металеві полози для кріплення зйомних блоків, розмір яких становить 20 мм × 600 мм, набір гайок і болтів різних діаметрів і довжини (Ø 6×30 мм, Ø 8×30 мм, Ø10×35 мм, Ø12×35 мм), дзеркала (верхнє горизонтальне і два вертикальних з боків – ліве і праве), невеликих вставок оргскла. На основі стенду горизонтально закріплені паралельно один одному 6 металевих полозів, на яких кріпляться зйомні блоки, призначені для різних ручних трудових маніпуляцій. Вони мають

квадратну (і можуть мати прямокутну, круглу, ромбовидну і т. д.) форму, в яку запресовані гайки (болти) різного діаметру. Їх розташування може бути різноманітним: у вигляді цифр, букв, геометричних фігур, малюнків тварин, птахів, казкових персонажів і т.д. При цьому інтоновані вони можуть бути в різних колірних гамах: синіх, жовтих, червоних, зелених та їх поєднання. З ними можна займатися як окремо з кожним однією провідною рукою, так і з декількома по черзі, одночасно працюючи двома руками. Основне завдання дитини – підібрати і закрутити за допомогою пальців за розміром усі гайки і болти з подальшим їх викручуванням. У процесі ускладнення завдання передбачається використовувати коригуючі слюсарні інструменти – звичайні й адаптовані під специфіку кистьових порушень гайкові ключі і викрутки.

Спеціальні дзеркала приклеєні до фанери, закріплені на поворотних механізмах, що дозволяє виставляти їх під певним кутом до блоку, на якому працює дитина. Це технічне рішення дозволяє поступово ускладнювати рухове завдання для дитини, стимулюючи його для «дзеркального» виконання рухової дії, для розвитку «дзеркальної» координації, стимулюючої зорово-моторні зв'язки трудових рухових дій і міжпівкульні координаційні зв'язки.

Універсальність конструкції полягає в тому, що стенд «Мураха» може переміщуватися зусиллям педагога (інструктора) у будь-яку точку простору (залу), а також використовуватися на вулиці, наприклад, під час прогулянки на дитячому ігровому майданчику. Стенд можна застосовувати в двох варіантах: А) підвісному – на гімнастичних щаблях за допомогою двох гачків (фото 2.4), Б) опорному – який може бути реалізований у двох варіантах (лежачи горизонтально на опорі і стоячи вертикально на опорі за допомогою спеціальних ніжок (фото 2.2.)).

Зрозуміло, що варіант лежачи горизонтально на опорі використовується в тих випадках, коли педагог працює з дитиною з важким ступенем рухових порушень, коли дитина не може самостійно стояти або сидіти. Основне положення для такої дитини – лежачи або навколішки. При цьому дитина може розташовуватись зручно для себе з будь-якого боку конструкції і маніпулювати

як правою так і лівою рукою. Як уже було зазначено, зйомні блоки можуть пересуватися металевими рейками – тому розташування блока можна зробити індивідуальним залежно від довжини кінцівок дитини.

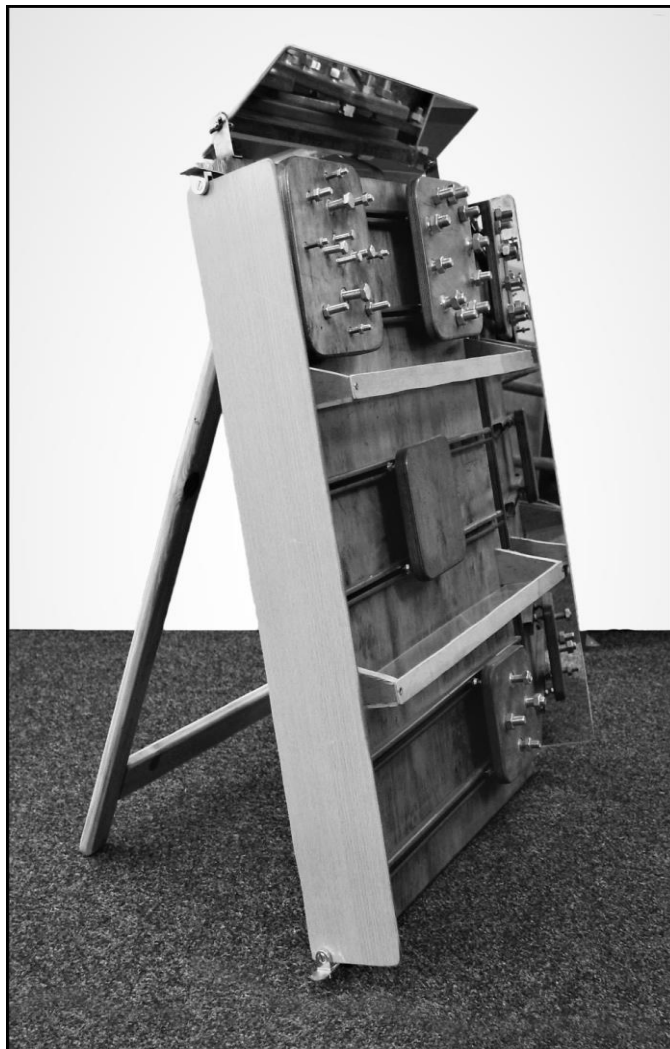

Фото 2.2. Стенд «Мураха» у вертикальному опорному стані
(за допомогою ніжок)

Вертикальний кут нахилу конструкції також можна варіювати залежно від росту дитини, довжини її верхніх кінцівок, вихідного положення (стоячи, на низьких, середніх або виских колінах, сидячи), ступеня тяжкості пареза у провідній кінцівці, особливостей трудового завдання (зробити дію лівою або правою кінцівкою). За допомогою рухливих ніжок можна по різному змінювати

кут розташування конструкції в будь-яку хвилину, виходячи із наявної педагогічної ситуації.

Стенд «Мураха» також може бути розташований на будь-якій конструкції, де є горизонтальний щабель. Для ускладнення умов мануальної маніпулятивної діяльності стенд може вільно висіти і трохи розгойдуватись під впливом зусиль самої дитини, або цілеспрямованими зусиллями педагога. Для цього його треба підвісити на класичну гімнастичну поперечину, або на іншу поперечну трубчасту конструкцію будь-якого комплексу або тренажера. Бажано, щоб поперечина була виготовлена саме з труби і тому мала контур кола – тільки колова форма поперечини забезпечить необхідні хитання стенду.

Другим авторським тренажером для предметно-практичної діяльності є верстат «**Майстер-ломайстер**», основу якого було побудовано нами в Центрі реабілітації рухом ще на початку 90-х років. Протягом наступних десятиліть у процесі практичної апробації його конструкція неодноразово видозмінювалась, перероблялась і удосконалювалась, поки не досягла сучасного вигляду (фото 2.3).

За основу тренажера було взято розміри типової, стандартної навчальної парти (500×600×1500 мм) для дітей старшого дошкільного віку. У неробочому (згорнутому) стані верстат стає вельми компактним і його можна переносити і встановлювати у будь-якому місці фізкультурного залу, групової кімнати, холу, відкритого майданчика або навіть кімнати. Він також займає мінімальну площину, коли на ньому займається одна дитина. Реалізуючи принцип компактності дитячих тренажерних конструкцій, нами було передбачено зберігання всього інструменту та заготовок для трудових операцій у самому тренажері, у внутрішньому його просторі – при цьому він надійно закритий від самовільного, несанкціонованого використання дітьми. Основним матеріалом верстата є ламінована вологостійка фанера товщиною 20 мм.

Фото 2.3. Загальний вигляд верстата «Майстер-ломайстер»

У виготовленні верстата було використано «принцип крил», тобто додаткових периметральних конструкцій, які нагадують крила птаха. Основна, опорна частина верстата займає центральне положення у вигляді стола, який спирається на підлогу за допомогою двох широких ніжок, які запобігають переверненню всієї конструкції. У розгорнутому положенні верстат досягає розмірів $1500 \times 600 \times 2500$ мм, що дозволяє використовувати його для одночасного залучення більшої кількості дітей і занять на ньому 3 – 4 і навіть 5 – 6 дошкільників. Саме за допомогою цих крил, які за необхідності відкидаються, верстат може значно збільшити свою робочу зону. Кожне таке «крило» передбачає розташування на ньому окремої спеціалізованої станції, на якій можна виконувати відповідну інструментальну дію: клеїти, забивати, пиляти, свердлити або шліфувати, конструювати. Через деякий час ці станції можуть оновлюватися, тобто замінюватися на нові. Таке периметральне розташування «крил»-станцій дає змогу використовувати круговий метод заняття з інструментами, коли діти, виконавши завдання на першій станції,

переходять до другої, третьої і т.д. Цей рух можна виконувати як за ходом годинникової стрілки, так і проти нього. При цьому кількість задіяних «крил»-станцій можна змінювати, виходячи з педагогічних завдань, наявності дітей і реальної навчальної ситуації.

Універсальність конструкції тренажера «Майстер-ломайстер» полягає в тому, що на ньому можуть працювати як здорові діти, так і діти з особливими освітніми потребами. Передбачено заняття на верстаті як хлопчиків, так і дівчаток. Наявність двох рівнів за висотою розташування робочих поверхонь дозволяє варіювати дітей за віком та параметрами зросту.

Не менш значущою є багатофункціональність конструкції. Перш за все, верстат може використовуватись як звичайний стіл для різних навчальних занять однієї дитини або двох дітей. Як у компактному так і в розкладеному (робочому) варіанті верстат можна застосовувати для різних видів трудових маніпуляцій: для роботи з папером, картоном, пластиліном, пінопластом, фанерою або деревом, для столярних та слюсарних робіт, для конструювання і конструкторування. Будь-яка робоча зона тренажера може змінювати своє призначення: на кожній з них можна кріпити або розташовувати різне обладнання та інструменти.

Зазначимо, що таке крилоподібне розташування робочих зон дозволяє досягти необхідного рівня системи безпеки, бо кожна дитина знаходиться на своєму місці, в окремому просторовому розташуванні і не заважає діям іншої дитини/дітей. У цьому сенсі між «крилами»-станціями існують так звані буферні зони у вигляді вільного простору, який відділяє одну дитину від іншої, забезпечуючи кожній з них необхідну автономність.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція 2021 р.) в освітньому напрямі «Особистість дитини» передбачається підрозділ «Здоров'язбережувальна компетентність», яка має віддзеркалювати «...потребу в опануванні способами збереження та зміцнення власного здоров'я» [2, с. 6]. З огляду емоційно-ціннісне ставлення дитини до цієї важливої компетентності, розробники Стандарту вказують – «виявляє потребу в засвоєнні способів

збереження власного здоров'я, орієнтованих на самопізнання та реалізацію особистої активності в житті» [2, с. 6]. Виходячи з цих положень головного регламентуючого документу дошкільної освіти в Україні, педагоги мають системно формувати здоров'язбережувальну компетентність у дітей, особливо дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату, які мають викривлений фізичний розвиток і обмежені моторні можливості.

2.3.3. Система безпеки при корекції кистьових функцій

Питанням безпеки в адаптивному фізичному вихованні дошкільників присвятили своє дослідження М. М. Єфименко та М. Д. Мога [8]. На їхню думку «*Система безпеки (СБ)* – це комплекс організаційно-педагогічних заходів з боку педагога, спрямованих на створення таких умов рухово-ігрової діяльності дітей, за яких небезпека їх життю і здоров'ю була б зведена до можливого мінімуму, а при її виникненні успішно додалася відповідною страховкою з боку дорослих і дітей, а також самою тренажерною конструкцією. Так, і педагогам-практикам спочатку необхідно враховувати у своїй роботі таке:

- При організації фізичного виховання дошкільників за умов дитячого садка або будинку необхідно виключити пряму небезпеку життю і здоров'ю малюків.
- Якщо повністю таку небезпеку виключити неможливо, то слід звести її до можливого мінімуму.
- Коли ж після виконання двох попередніх пунктів небезпека життю і здоров'ю дітей все ж виникає, то завдяки спільним діям дорослого і дитини вміло долати ці небажані ситуації.

Система безпеки – це окрема наука, спрямована на подолання елементів ризику і небезпеки, які виникають. Існують загальні, універсальні правила безпеки, які і будуть подані нижче:

1. Користуватися лише надійним обладнанням, тренажерами та інвентарем.

2. Регулярно перевіряти свій фізкультурний інвентар на ступінь придатності, справності, особливо перед початком роботи.
3. Таку регулярну перевірку бажано здійснювати самостійно, не доручаючи цього іншим.
4. Фахівець повинен володіти навичками і знаннями надання першої допомоги потерпілому.
5. Чим менша кількість дітей, з якими одночасно проводиться корекційна робота, тим безпечніші умови фізичної реабілітації.
6. Чим вище рівень збудження дітей, тим більше шансів виникнення травмонебезпечної ситуації.
7. Припускайте небезпеку навіть там, де її поки немає.
8. Не потрібно боятися ситуації небезпеки – важливіше знати, як у ній поводитися.
9. При виникненні небезпеки не слід піддаватися емоціям – у цьому випадку педагог повинен зберігати холодний розум.
10. Уникайте на заняттях з дітьми будь-яких стресових ситуацій, які значною мірою провокують виникнення як психічної, так і фізичної травми» [8, с. 73 – 74].

Віщевказані у посиланні автори пропонують розділити всю систему безпеки на два умовні види – **пасивну** та **активну**. Пасивна безпека не передбачає прямої участі педагога в її забезпеченні. Вона більшою мірою підходить до технічних питань проектування приміщення, в якому будуть займатися діти, конструкцій тренажерів, на яких діти будуть працювати, та особливостей інвентарю, який буде задіяний у предметно-практичній діяльності дітей. Можна сказати, що пасивна безпека у часовому плані є попереджувальною, першочерговою.

Не меншу значимість має активна система безпеки, якою передбачається активна участь в процесі її забезпечення педагогів та дітей, що беруть участь у сумісній освітній діяльності.

Під час організації трудотерапії у закладі дошкільної освіти, педагог, першочергово, має забезпечити підвищену систему заходів щодо збереження життя і здоров'я дітей. Це, своєчасно, спонукає педагога до створення **багаторівневої системи безпеки**.

У розробці універсального алгоритму забезпечення безпеки у корекційній рухово-ігровій діяльності дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату, автори вважають, що «всю систему безпеки у фізичному вихованні та руховій абілітації дітей можна розділити на наступні логічні підвиди:

1. **Конструктивна безпека.**
2. **Кріпильна безпека тренажера.**
3. **Безпека вихідного положення.**
4. **Рухово-ігрова безпека.**
5. **Страхувальна безпека» [8, с. 77].**

Саме із цих основних методологічних позицій далі буде охарактеризована система безпеки в предметно-практичній діяльності дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату на прикладі поєднання адаптивного фізичного виховання і трудової діяльності.

Фізичне виховання. Якщо говорити про особливості реалізації системи безпеки під час предметно-маніпулятивної діяльності на заняттях з фізичної культури, то вони також мають свою специфіку, зумовлену зокрема тими предметами, з якими діти будуть маніпулювати.

А) Пасивна безпека:

- для предметно-маніпулятивної діяльності на занятті з фізичної культури необхідно підбирати коректний дрібний фізкультурно-ігровий інвентар, який за будь-яких умов не може травмувати дитину: тенісні м'ячики, тенісні кульки, малі гумові м'ячики, гумові кистьові еспандери («бублики»), пластмасові кульки, малі набивні м'ячи (до 1 кг), надувні кульки, каучукові м'ячки-стрибунці; пластмасові кубики, пластмасові ігрові модулі до різних конструкторів, паралонові модулі до різних конструкторів; пласкі пластмасові кільця, гумові циліндричні кільця, дитячі пластмасові обручі, дитячі

пластмасові гімнастичні палиці; скакалки, мотузки, плетені з мотузок косички тощо;

- для підбору індивідуального дрібного інвентарю треба користатися забороняючим правилом «ТВГ»: Т-твердий (має тверду консистенцію), В-важкий (має вагу більше 1 кг), Г-гострий (має гострі кути або ребра). Предмети з окремими переліченими вище властивостями можуть увійти в список предметів, що будуть використовуватись на занятті з адаптивної фізичної культури. Не можна використовувати предмет, який має в собі *дві* або *три* перераховані вище властивості: наприклад, не можна використовувати твердий і важкий предмет («ТВ»), твердий і «гострий» предмет («ТГ»), твердий, важкий і «гострий» предмет («ТВГ»);

- перед початком заняття з фізичної культури педагог має особисто перевірити стан предметів, з якими діти будуть займатися – особливу увагу слід приділити тому, щоб предмети не були зламаними і, відповідно, не мали гострих країв, якими можна травмуватися;

- також необхідно передбачити зони можливих траєкторій політу предметів у фізкультурному залі і захистити вікна, вітражи та дзеркала від попадання в них твердих предметів: цього можна досягти, застосовуючи у відповідних зонах захисні сітки (можливо навіть рибальські).

Б) Активна безпека:

- педагог має створити такі умови у фізкультурному залі, щоб діти, що маніпулюють з предметами, не знаходились поруч з вікнами або настінними дзеркалами, та не мали змогу розбити предметом світильник;

- якщо діти будуть маніпулювати відносно великими за розміром предметами (наприклад, гімнастичною палицею, обручем, або скакалкою) необхідно дотримуватись відповідної безпечної відстані між ними, щоб запобігти їхньому травмуванню;

- забороняються зустрічні метання, кидки твердих предметів (кубиків, гімнастичних палиць, естафетних паличок, обручів) один одному для запобігання травмуванню, особливо очей;

- під час маніпуляцій з предметами необхідно запобігати виникненню між дітьми різних конфліктних ситуацій, які можуть привести до випадкового або навмисного травмування предметом;

- якщо діти будуть маніпулювати з предметами на висоті (наприклад виконуючи лазіння гімнастичними драбинами з предметами в руках), педагог має підсилити систему безпеки у цій зоні, зокрема, обов'язково знаходитись у безпосередній близькості від дитини, що на цей момент займається.

Трудова діяльність. Одним із важливих методів трудотерапії у дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату є *метод безпечного застосування знаряддя праці* [10]. Відносно застосування елементів трудотерапії в адаптивному фізичному вихованні дітей вказаної категорії система безпеки має деяку специфіку, яку треба враховувати:

А) Пасивна безпека:

- верстат та стенд мають бути попередньо розташовані в приміщенні таким чином, щоб поблизу не було вікон або дверей зі склом, бо металеві інструменти (молоток, викрутка тощо) або деталі (болти, гайки і т.п.) при неконтрольованих рухово-ігрових маніпуляціях з боку дітей (а це треба припускати!) можуть розбити скло і зробити ситуацію небезпечною для здоров'я дитини;

- робоче місце (верстат або стенд) не повинні мати у своїй конструкції відносно гострих твердих фрагментів, через які дитина може випадково травмуватися, просуваючись поруч;

- верстат має бути достатньо стійким (стаціонарним), щоб запобігти його перевертанню або пересуванню; стенд повинен мати надійне кріплення, як в режимі підвішування на щабель гімнастичної драбини, так і для варіанту його розташування на опорних ніжках;

- інструмент, яким будуть користуватися діти під час трудотерапії, має бути максимально безпечним, щоб запобігти випадковому травмуванню себе або іншої дитини;

Б) Активна безпека:

- після роботи на верстаті або стенді весь інструмент та деталі необхідно прибрати і зачинити в надійному місці (бокси верстата або окремому ящику), щоб діти не мали можливості самостійно, без контролю з боку педагога брати та маніпулювати ними.

- педагог обов'язково має бути постійно присутнім на робочому місці поруч з дитиною/дітьми, що виконують трудові інструментальні маніпуляції;

- кількість дітей, що можуть одночасно виконувати трудові дії на верстаті з використанням інструментів – не більше 4;

- особливу увагу треба приділяти дітям з різними психічними розладами, а також з неадекватною поведінкою;

- треба уважно стежити за тим, щоб дитина не брала в рот металеві деталі для стенда «Мураха»: гайки, болти, гвинти, шайби тощо;

- при застосуванні малогрупової форми трудотерапії (коли одночасно виконують інструментальні коригуючі дії 3 – 4 дитини) педагог має розташовуватись поруч з тією дитиною, яка виконує трудову операцію з найбільшою теоретичною вірогідністю травмування себе або іншої дитини (наприклад, вправи з металевим молотком);

- педагог не має права покинути приміщення, в якому в цей час діти виконують трудові маніпуляції з використанням інструментів. Якщо ситуація потребує термінового виклику педагога (форсмажорні обставини), на його місце повинен прийти інший педагог для гарантування безпеки під час інструментальних маніпуляцій дітьми;

- постійно орієнтувати дітей на те, щоб вони не піднімали руки з інструментом вище плечової лінії (тобто умовної лінії, яка з'єднує плечові суглоби);

- діти мають право починати маніпулювати з інструментом і матеріалом тільки після команди педагога (самостійне, без команди педагога, маніпулювання інструментами та матеріалами забороняється);

- забороняється кидати інструмент та деталі – їх необхідно тільки обережно класти на верстат або спеціально приготоване для цього місце;

- при проведенні малогрупової форми трудотерапії (коли на верстаті або стенді вправляються 2 – 4 дітей одночасно), педагогу бажано підбирати в підгрупу дітей з дружніми стосунками, що будуються на симпатії або емпатії; при формуванні міні-групи необхідно запобігати включати в неї дітей, що постійно конфліктують між собою, демонструючи один до одного негативні емоції.

Щодо трудотерапії в умовах закладу дошкільної освіти, то традиційні позиції системи безпеки для рухової активності дітей можуть бути доповнені дещо специфічними положеннями.

Безпека робочого місця (робочої зони). Маємо на увазі, що саме робоче місце (верстат «Майстер-ломайстер») і робоча зона, яка оточує верстат, (приблизно до 1 метра від меж верстата) будуть розташовані у фізкультурному залі або іншому приміщенні дитячого садка з урахуванням системи безпеки. Маємо на увазі, що поруч не буде дверей, що відкриваються, вікон, електроприладів, а також жорстких незграбних конструкцій, через які можна травмуватися.

На самому верстаті не повинно бути сторонніх предметів, особливо травмонебезпечних; на ньому повинні розташовуватися тільки ті інструменти і шаблони, які знадобляться для конкретної трудової операції.

Безпека інструментів. Перед початком трудових корекційних операцій необхідно перевірити всі призначені для ручних маніпуляцій з ними інструменти на їх безпеку: руків'я інструментів повинні бути гладкими, без задирок і надійно прикріплені до самих інструментів, інструменти не повинні бути занадто гострими і важкими; інструменти повинні бути справними.

Безпека трудових маніпуляцій. Цим видом безпеки передбачається така організація трудової корекційної діяльності, яка виключить можливість самотравматизації дитини під час виконання трудових дій. Маються на увазі наступні позиції: дитина повинна займати вказане педагогом вихідне положення біля верстата, правильно тримати інструмент під час трудової операції; дитина не повинна користуватися інструментом не за призначенням;

дитина не повинна направляти гострий інструмент на себе (в ділянку живота, сонячного сплетення або обличчя); дитина не повинна піднімати інструмент вище голови або розмахувати ним з великою амплітудою у всіх напрямках; дитина повинна виконувати трудові дії обов'язково з відкритими очима і не відволікаючись при цьому.

Безпека роботи в підгрупі. Якщо за верстатом працюють двоє і більше дітей, необхідно передбачити безпеку їх спільної трудової діяльності. Чим більше дітей одночасно працюють за верстатом, тим більша ймовірність виникнення травмонебезпечних ситуацій. Перше правило тут має бути таким: чим (більше, ширше) індивідуальна зона трудової діяльності дитини – тим менше ймовірність виникнення таких небажаних ситуацій. Другим правилом передбачається, що дітям бажано розташовуватися навпроти один одного, щоб бачити дії партнера і, таким чином, контролювати їх. Третє правило: при колективній трудовій діяльності бажано уникати роботи з колючими або ріжучими інструментами.

Емоційна безпека. Цей вид безпеки дозволяє реалізувати такі методичні позиції: по-перше, у міні-групу, яка буде здійснювати коригувальні трудові маніпуляції, слід відбирати дітей, які можуть продуктивно взаємодіяти один з одним та дружньо налаштовані. По-друге, необхідно уникати конфліктних ситуацій між дітьми, а в разі їх виникнення – швидко і адекватно долати ці ситуації. По-третє, не слід змушувати дитину займатися трудовою діяльністю, якщо сьогодні при конкретному психофізичному стані вона не бажає цього робити.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз літературних джерел з проблематики предметно-практичної діяльності людини (дитини) дозволив систематизувати та класифікувати арсенал таких кистьових функцій: опорна, підтримувальна, ресорна, балансувальна-нижня, балансувальна-верхня, гребкова (плавникова), блокуюча, поштовхова, ударна, крокова, перекату, захисна, страхувальна, контактна,

хапальна, вису, вислизальна, кидальна, клавішна, маніпулятивна, намотувальна, прокочування, обертання, перебирання, інструментальна, тактильна, кінестетична, чухання, масажна, пошукова, термодатчика, відсмикування, біолокаційна, заряджальна, рефлексогенна, пластична, знакова, наочно-образна, дворучна-координаційна, конструктивного праксису, інформаційна, змахування, струшування, ліплення.

2. На основі аналізу літературних джерел і узагальнення власного багаторічного практичного досвіду спостережень, нами попередньо відібрані такі найбільш ефективні інтегровані форми адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями кистьових функцій: заняття відбірними фізичними вправами (з елементами трудотерапії), заняття з фізичної культури (з елементами трудотерапії), заняття ЛФК (з елементами трудотерапії), індивідуальна корекція фізичного розвитку дитини засобами трудотерапії, прогулянки з елементами трудотерапії, довільне дозвілля у вигляді самостійної трудової інструментальної діяльності дітей, домашня трудова діяльність.

3. Систематичні практичні дослідження дозволили відібрати найбільш безпечні та ефективні методи трудотерапії у поєднанні з фізичним вихованням дітей з порушеннями опорно-рухового апарату (зокрема кистьових функцій): предметності, знаряддійності, операційності (технологічності), безпечного застосування знаряддя праці, відповідності трудових коригуючих маніпуляцій, тонічної диференціації, топографічний (переважної значимості верхніх кінцівок), ідентичних ручних трудових маніпуляцій, сюжетно-рольовий трудотерапевтичний, педагогічної фасилітації.

Як адаптивне фізичне виховання так і трудова діяльність (трудотерапія), у контексті корекції предметно-практичної діяльності потребують організації та дотримання відповідної системи безпеки. Ручна предметно-маніпулятивна діяльність на заняттях з фізичної культури передбачає: вибір безпечного індивідуального рухово-ігрового інвентарю; для виокремлення небезпечного інвентарю треба користуватися правилом «ТВГ»: Т-твердий (має тверду

консистенцію), В-важкий (має вагу більше 1 кг), Г-гострий (має гострі кути або ребра); виключити знаходження дітей біля вікон або дзеркал; дотримання відповідної дистанції між дітьми під час їхнього маніпулювання відносно до великих за розміром предметів; заборона зустрічних метань (кидків) твердими предметами; запобігання конфліктних ситуацій між дітьми.

4. Інструментальні маніпуляції з матеріалами або шаблонами на верстаті «Майстер-ломайстер» та стенді «Мураха» передбачають: правильне розташування обладнання у приміщенні; відсутність в конструкції верстата та стенда гострих фрагментів; верстат та стенд мають займати стійке положення, яке не може бути змінено зусиллями дітей; інструменти та матеріали, з якими діти будуть маніпулювати, мають бути безпечними для здоров'я; у неробочому стані весь інструмент повинен бути прибраним і зачиненим у спеціальному ящику (боксі); обов'язкова присутність педагога на робочому місці під час виконання дітьми трудових інструментальних маніпуляцій; кількість дітей, що одночасно вправляються на верстаті або стенді не має перебільшувати чотири особи; особливу увагу треба приділяти дітям з різними психічними розладами і неадекватною поведінкою; заборона брати в рот металеві деталі для стенда «Мураха»; установка на те, щоб, маніпулюючи з інструментом, діти не піднімали кисть з інструментом вище умовної плечової лінії; починати маніпулювати з інструментом та матеріалом тільки за командою педагога; забороняється кидати інструмент та деталі; бажаний підбір у міні-групу дітей із гармонічним взаємостосунками.

Список використаних джерел

1. Аксьонова О. П. Школа розумного руху : програма фізичного виховання в системі «ДНЗ – ПОЧАТКОВА ШКОЛА». Запоріжжя : ЗАППО, 2010. 62 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. Про затвердження Базового компонента

дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. Наказ Міністерства освіти і науки України №33 від 12.01.2021 р. 37 с.

3. Беседа В. В. Диференційоване застосування «масажної гімнастики» у дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Одеса : Акваторія, 2013. 138 с.

4. Доман Г. Как сделать ребенка физически совершенным / Г. Доман, Д. Доман, Б. Хаги. Москва : Аквариум, 2000. 336 с.

5. Єфименко М. М. Основи корекційно спрямованого фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Дис. ... докт. пед. наук. Спеціальність 13.00.03. «Корекційна педагогіка». Київ. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014. 441 с.

6. Ефименко Н. Н. Педагогическая диагностика физического развития и здоровья детей в норме и при патологии. Томск : Иван Фёдоров, 2015. 160 с.

7. Єфименко М. М. Сучасні підходи до корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. 356 с.

8. Ефименко Н. Н., Мога Н. Д. Авторские тренажеры в физическом воспитании и двигательной реабилитации детей. Винница : Глобус Пресс, 2011. 223 с.

9. Ивасаки Теруко. Эрготерапия (трудотерапия) в Японии. *Социальная работа*. 2010. №5. С. 36–38.

10. Кантаржи В. К. Методи трудотерапії в предметно-практичній діяльності дошкільників із порушеннями моторної сфери. *Наука і освіта*. 2021. №1. С. 56–61.

11. Кантаржи В. К. Спеціальні принципи трудотерапії у фізичній реабілітації дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. *Міжнар. наук.-практ. конф.* Запоріжжя : Вид-во Хортицька національна академія, 2019. С. 234-236.

12. Катков В. Г. Физические методы лечения детей с поражением нервной системы и нарушением функции опорно-двигательного аппарата / В. Г. Катков, А. Е. Штеренгерц. Киев : Здоровье, 1993. 148 с.
13. Марченко О. К. Фізична реабілітація хворих із травмами й захворюваннями нервової системи : навч. посіб. Київ : Олімпійська література, 2006. 196 с.
14. Мога М. Д. Теорія і технології корекції фізичного розвитку дітей раннього віку зі спастичним синдромом рухових порушень. Дис... докт. пед. наук. Спеціальність – 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2020. 451 с.
15. Програма розвитку дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. Київ, 2012. 232 с.
16. Сиразеева А. Ф. Человекоцентрированная технология обучения Карла Роджерса. *Фундаментальные исследования*, 2007. №6. С. 54–55.
17. Фісун О. В. Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен. *Зб. наук. пр. Харківськ. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*, 2010. Вип. 34. С. 133–139.
18. Чепурна Л. Г. Спеціальна методика викладання соціально-побутового орієнтування. Навчально-методичний комплекс фахової підготовки бакалавра. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2023.
19. Шевченко К. О. Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Психологічні науки: зб. наук. пр.*, 2014. Вип. 2.13 (109). С. 258–263.

РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І ТРУДОТЕРАПІЇ

3.1. Класифікація кистьових функцій у дошкільників

3.1.1. Силіві кистьові функції

На наш погляд, у ранньому онтогенезі дитини першочерговою із силових функцій кистей є опорна функція, яка лежить в основі опорної працездатності верхніх кінцівок немовляти. На значимість формування опорних реакцій у психофізичному розвитку дітей раннього віку постійно наголошував у своїх розробках Глен Доман з колегами [27], вважаючи різні види повзання дуже ефективним засобом стимулювання як долонь (верхніх кінцівок у цілому), так і нервово-координаційних структур головного мозку. Ми також вважаємо, що ця функція є провідною, пусковою на перших етапах розвитку новонародженого, немовляти і дитини раннього а потім і дошкільного віку, а тому пропонуємо розпочати класифікацію саме з неї.

До складу силових кистьових функцій саме дошкільників входять:

1. **Опорна.** Для розвитку й удосконалення цієї важливої функції слід частіше використовувати різні вправи у положенні лежачи на животі, у положенні лежачи, а також різні види повзання: по-пластунському, на низьких, на середніх, на високих чотирьох, на задніх чотирьох (низьких та середніх). При цьому можна варіювати фактурою опорної поверхні, а також робити її пружньою.

2. **Підтримувальна.** В основу розвитку цієї функції можуть бути покладені вправи з утримування і/або вижимання різних предметів однією і / або двома руками у вихідному положенні лежачи на спині (виходячи з феномена «двох глечиків»).

3. **Ресорна.** Перспективи розвитку та корекції цієї кистьової функції необхідно пов'язати з вправами в положенні лежачи на нестандартних опорних поверхнях (наприклад, пружних), а також із застосуванням спеціальних ручних пристосувань («ступалок»).

4. **Балансувальна-нижня.** Перспективи розвитку цієї кистьової функції необхідно пов'язати з вправами в положеннях лежачи на нестандартних рухливих опорних поверхнях (різних гойдалках типу «човника», «качалочки» тощо).

5. **Балансувальна-верхня.** Перспективи розвитку функції у дітей полягають у вправах з перенесенням вгорі тренувальної таці з різними предметами на ній (від плоскограних предметів (кубиків), до овальних, циліндричних і кулястих) із задачею перенести ці предмети якомога швидше і не впустити жоден з них.

6. **Гребкова (плавникова).** Розвивати цю функцію можна як у басейні, використовуючи гребкові рухи в пружному водному середовищі, так і на суші, у сухому басейні з кульками, а також за допомогою гумових тяг-джгутів.

7. **Блокувальна.** Перспективи формування цієї функції у дітей розглядаються в такому методичному напрямі рухово-ігрової діяльності, як «не пушу!» (партнера).

8. **Поштовхова.** Тренувати цю функцію слід за допомогою поштовхових рухів, спрямованих як на обтяжений предмет (типу великої боксерської груші), так і на партнера (обережно).

9. **Ударна.** На нашу думку, у дошкільному віці недооцінюються ці *барабанні* рухи, з використанням різних звукових пристосувань: бубнів, барабанів, там-тамів, маракасів, хангів та інших. Це може стати окремим корекційно-розвиваючим напрямом, методом, технологією («ударна терапія» або «барабанна терапія»).

10. **Крокова.** В основу розвитку цієї функції слід покласти різні крокові пересування на руках у позиції лежачи і в чотирьохопірному положенні. Можна також використовувати різні візки, лежачи на них і відштовхуючись руками від підлоги.

11. **Перекату.** Перспективи розвитку функції прослідковуються у використанні нестандартних опорних поверхонь (наприклад, сипучих), а також

спеціальних пристосувань для кистьового захоплення – «ступалок» зі сферичною опорною поверхнею.

12. **Захисна.** Формування цієї важливої функції практично не представлено в традиційних системах фізичного розвитку дошкільників. В основу такої методики можна покласти роботу з м'ячами (розгойдування підвішених м'ячів, кидки м'ячів) і формування захисних реакцій руками на їх наближення. Також для ударів і тренуванню захисту від них можна використовувати травмобезпечні м'які поролонові «палиці».

13. **Страхувальна.** В основу вдосконалення цієї функції можна покласти освоєння дітьми «сидячого», стоячого, ходьбового і лазального основних рухових режимів, що реалізуються в ситуаціях неординарної, нестабільної, мінливої опори. Такий тренінг значно збагатить арсенал умінь і навичок ручної (кистьової) страховки.

14. **Хапальна.** У психофізичному (мовному) розвитку дошкільників необхідно в значній мірі посилити аспект освоєння дітьми різних способів захоплення предметів, а не тільки традиційного кульового при маніпуляціях з м'ячиком і його метаннях (можна розробити спецкалку-гумку для тренінгу всіх видів захоплень), а також використовувати роботу з пластиліном.

15. **Кидальна.** В основу тренінгу цієї функції слід покласти метання, кидкові рухи різних предметів по черговою обома руками. Спочатку це може бути метання в ціль з невеликої відстані, після чого її можна поступово збільшувати. Потім перейти до метання на дальність спочатку легких предметів (наприклад, тенісного м'ячика), а потім більш важких (мішечка з піском або литого гумового м'ячика).

Резюмуючи вищенаведене, для дітей дошкільного віку з усього силового арсеналу кистьових функцій необхідно вибрати **набір актуальних силових кистьових функцій**: опорна, підтримувальна, крокова, кидальна, вису, поштовхова.

3.1.2. Координаційні кистьові функції

Далі розглянемо координаційні кистьові функції, які об'єднують кистьові можливості для різних видів координаційних ручних занять, починаючи від простих рухових координацій і закінчуючи складними дворучними маніпуляціями як без предмета, так і з різними предметами. Це – вже інший рівень розвитку дитини, насамперед – його головного мозку. Недарма, видатний вчений М. О. Бернштейн, говорячи про рівні побудови рухів у дитини, виділяв п'ять таких умовних рівнів за ступенем складності тих «рухових контингентів», якими мірою зростання оволодіває дитина: А, В, С, D, Е. Перераховані вони за мірою ускладнення механізму управління моторною сферою дитини, від самих елементарних тонічних дій (рівень А) до вельми складних рухових дій, коли дитина відтворює рисунок рухів, вже відштовхуючись від образу, який вона тримає в своїй уяві (рівень Е). У цій класифікації рівнів управління рухами передусім найвищому рівню рівень D, який відповідає за маніпулювання руками з предметами: **«Рівень D – це рівень предметних дій, який послуговується корою головного мозку і відповідає за організацію дій з різними предметами. Практично повністю належить людині. «Така різка відмінність його за еволюційним положенням від підлеглих рівнів підкреслює величезні, далеко ще недооцінені, принципові відмінності кори від більш давнього, ядерного типу організації нервових агрегатів»** [1, с. 114]. До нього відносяться всі орудійні дії, маніпуляції з предметами та ін. *«Провідна аферентація рівня D є предмет ... Провідним мотивом у рівні дій є, власне, не предмет сам по собі, як геометрична форма, як щось з певною масою, консистенцією та ін. ..., а смислова сторона дій з предметом – однаково, чи фігурує предмет у цій дії як його об'єкт або ще й як знаряддя... Аферентаційними системами описуваного рівня є ті функціональні системи, які «осмислюють» чуттєво поданий предмет і визначають, що саме і в якому ланцюговому порядку можна і треба робити із цим предметом. Для подальшого аналізу доцільно ввести два поняття, створені невропатологами, які мають*

безсумнівну евристичну цінність: поняття *сислової структури* дій і його *рухового складу...*» [6, с. 120].

Аналіз доступної літератури з проблематики виявив фрагментарні дослідження з питань систематизації та класифікування наявних у людини (дитини) координаційних кистьових функцій. Здебільшого мова йшла про дрібну моторику або дворучні координаційні дії, або знакову для глухих дітей.

На наш погляд, становлення у дитини координаційних кистьових функцій, з позиції онтогенезу слід розпочати з маніпулятивних ручних дій. Уже в ранньому віці дитина тягнеться до предметів і постійно з ними маніпулює, поки спонтанно, архаїчно, безцільно, але поступово, за рівнем накопичення сенсорного і рухового досвіду ці маніпулятивні дії стають більш зрілими, досконалими та цілеспрямованими: «Характерними особливостями рухів являються: неточність, формування предметних дій, засвоєння «інструментальних» рухів, навчання графічним діям... З'являються паростки конструювання. Взаємодії з битовими предметами, засвоєння їхніх властивостей і правильного використання...» [32, с. 36 – 37]. Нижче перерахуємо координаційні функції дошкільника:

1. Маніпулятивна. В основу тренінгу можна покласти наступні умовні напрямиманіпуляцій: гігієнічні, побутові, столові, навчальні, спортивні, трудові (трудотерапія) та інші (дозвільні).

Ці загальні підрозділи предметно-маніпулятивних проявів людини можна деталізувати за вищеперерахованими напрямками. Наприклад, якщо йдеться про побутові маніпуляції, то їх також можна систематизувати і класифікувати у формі міні-класифікації: намотування, прокочування, обертання, перебирання, ліплення, в'язання, шиття, приклеювання, зв'язування, скручування і т.п. Далі зупинимося лише на деяких з них.

2. Намотування. Тренувати цю функцію можна за допомогою різних вправ з намотування ниток, мотузок, шнурів тощо, почергово кожною рукою, в обидві сторони (за годинниковою стрілкою, проти годинникової стрілки),

поступово збільшуючи швидкість намотувальних рухів. Це можуть бути ігри «Хто швидше?!», «Хто більше?!»

3. Прокочування. Перспективи тренінгу цієї функції необхідно пов'язувати з прокочуючим вправлянням циліндричними предметами різного діаметру, ваги, контрастної консистенції і різноманітного поверхневого рельєфу. Ці рухи можна виконувати по чергово як однією рукою, так і двома руками, а прокочування робити як вперед, так і у зворотній бік.

4. Обертання. Сьогодні ця кистьова функція найбільш яскраво представлена в ручному (пальцями) загвинчуванні і вигвинчуванні гайок, «баранчиків», втулочок, що і необхідно взяти за основу розвивального тренінгу.

5. Перебирання. В основу розвитку цієї кистьовий функції слід покласти різні варіанти перебирання пальцями обох рук по чергово або разом відносно дрібних предметів типу камінців, кульок, кісточок, крупинок тощо.

6. Ліплення. Для розвитку і корекції функції ліплення необхідно розробляти вправи для рук (пальців) на основі використання різних пластичних безпечних для дітей матеріалів: різновидів пластиліну, глини, тіста, мокрого піску тощо.

7. Дворучна координаційна. Для ефективної сумісної діяльності обох півкуль потрібна гарно сформована та ефективно діюча мережа міжпівкульних нейронних шляхів (рис. 3.1). З одного боку, наявність у дитини зрілої дворучної координації свідчить про високий рівень розвитку центральної нервової системі мозкового рівня, про сформовані управлінські функції «рухового інтелекту» (за Гленом Доманом). З іншого боку, саме вправи з дворучної координації, які будуються на основі міжпівкульних взаємодій і координацій, можуть у значному ступені підвищити рівень функціонування ЦНС.

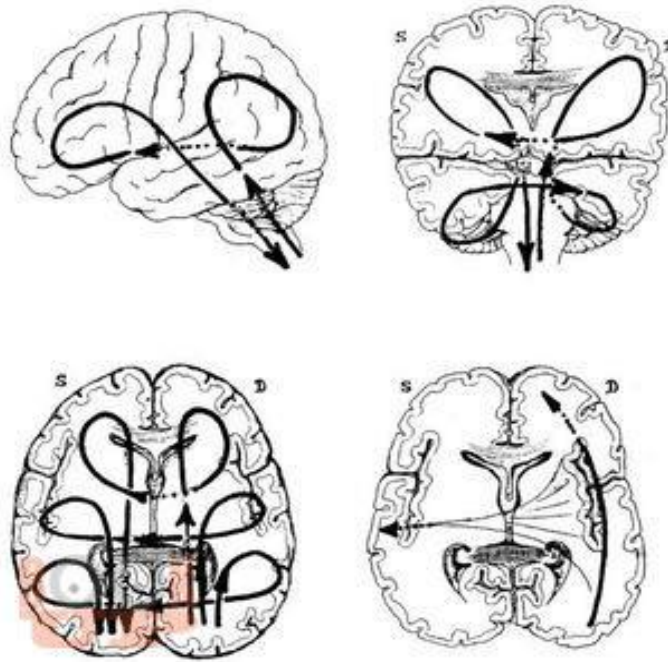

Рис. 3.1. Формування міжпівкульних нейронних шляхів дитини
(за А. В. Семенович, 2007)

В основу формування цієї функції можна покласти такі методичні напрямки як: спільна дворучна координація без предметів, дворучне взаємодія з предметами (наприклад, «школа м'яча»); автономізація координацій правої і лівої рук («права рука не відає, що робить ліва рука») як без предметів, так і з предметами, гімнастику мозку Пола Денісона.

8. Інструментальна. Тут неоціненну роль відіграє адаптована до умов дитячого садка та дошкільного віку трудотерапія (ерготерапія). Перспективи розвитку цього напрямку вбачаються нами в створенні методики застосування елементів трудотерапії у фізичному розвитку дошкільників. Це, у свою чергу, передбачає розробку й апробацію відповідних трудотерапевтичних конструкцій (верстатів, стендів, блоків, модулів з відповідним набором адаптованих дитячих інструментів), з урахуванням і корекційного аспекту тренінгів.

9. Конструктивного праксису. Перспективи розвитку цієї важливої для розвитку дитини функції полягають у тренінгу з конструювання об'єктів з різних стандартизованих предметів (кубиків, модулів, пазлів, цеглинок і т.д.).

3.1.3. Швидкісні кистьові функції

У попередніх підрозділах було розглянуто дві категорії кистьових проявів – силові та координаційні. На нашу думку в онтогенетичному аспекті першими мають формуватися саме силові кистьові функції, бо від їхньої реалізації напряду залежить розвиток всієї опорно-рухової системи, вертикалізація тіла дитини від положення лежачи до ортоградного положення, формування хребетного стовпа тощо. Орієнтовно цей період може тривати до 12–18 місяців. Після чого має актуалізуватися розвиток координаційних кистьових функцій, які відповідають за ручні маніпуляції з предметами, на взаємодію двох рук, на дворучну координацію, необхідну для виконання більш складних рухових дій. Орієнтовно цей період може тривати до 24–36 місяців і довше. Після того як буде сформовано цей первинний базис ручної предметно-практичної діяльності, виникає необхідність у підвищенні ефективності ручних предметно-практичних дій в побуті, навчанні, трудовій, спортивній діяльності. Основною ознакою підвищення результативності руху (рухової дії) є скорочення часу на її виконання, тобто маніпуляцію виконуються швидше, що дозволяє дитині підвищити загальну результативність будь-якої ручної предметно-практичної дії: одягання-роздягання, взування-роззування, маніпуляції з гігієнічним приладдям.

Аналіз літературних джерел з проблематики розвитку кистьових функцій показав недостатню висвітленість цього питання в корекційній педагогіці. Частіше за все йдеться про силові здібності кистей, їхні координаційні та сенсорні можливості. Поза увагою фахівців залишаються питання розвитку та корекції швидкісних кистьових функцій у дошкільників як головного чинника результативності виконуваних предметно-практичних дій.

Як відомо якість «швидкість» у загальному розумінні складається з трьох основних компонентів:

1. Частоти рухів (темпу).
2. Швидкості виконання одиничної рухової дії.

3. Швидкості реакції (зорово-моторної, слухо-моторної або тактильно-моторної).

Швидкість у всьому різноманітті її прояву визначається головним чином двома факторами: оперативністю організації і регуляції нейромоторного механізму і швидкістю мобілізації рухового складу самої дії. Перша складова характеризується яскраво вираженою індивідуальністю, зумовленою генотипом, і вдосконалюється відносно незначною мірою. Друга складова піддається тренуванню і є основним резервом розвитку швидкості у дітей. Таким чином, розвиток швидкості конкретної рухової дії забезпечується за допомогою пристосування моторного апарату до умов розв'язання завдання і оволодіння раціональною м'язовою координацією, яка сприяє повноцінному використанню індивідуальних властивостей ЦНС, притаманних цій дитині.

Бистрота і швидкість – це різні характеристики моторної функції людини. Бистрота – це генеральна властивість ЦНС, яка виявляється повною мірою під час рухової реакції і реалізації найпростіших навантажених рухів. Усі форми прояву бистроти зумовлені насамперед генетичним фактором, і тому можливості її розвитку дещо обмежені.

Швидкість же рухів або переміщень – це функції бистроти, сили, витривалості, а також уміння скоординувати свої рухи в залежності від зовнішніх умов, у яких вирішується конкретне рухове завдання.

На відміну від швидкості, можливості вдосконалення швидкості руху можна вважати необмеженими. Швидкісні рухи відрізняються високою специфічністю фізіологічного механізму, який в них задіюється. Швидкість руху залежить від потужності потоку імпульсації з боку центральної моторної зони, яка визначає потужність функціонування локомоторного апарату і вимоги за її енергозабезпечення. На рівні систем від характеру імпульсації залежить ступінь активізації швидких м'язових волокон, мобілізація гормональних регуляторів метаболізму, швидкість розчеплення АТФ після надходження нервового імпульсу. Швидкість скорочення і розслаблення м'язів (зокрема рук) залежить від активності міозину і швидкодіючого кальцієвого «насосу», який

визначає волокна. При значній м'язовій напрузі швидкість руху додатково визначається ще і вмістом у м'язах особливих скорочуваних білків. З іншого боку, для тривалого виконання швидкісних рухів необхідні високі можливості анаеробного (креатин-фосфатного і гліколітичного) ресинтезу АТФ.

У предметно-практичній діяльності частота виконуваних рухів має першочергове значення для сумарного кінцевого результату конкретної діяльності: друкування на клавіатурі комп'ютера, гра на фортепіано, баяні, гітарі, віолончелі, арфі, в'язання, плетіння, перебирання, фасування, прокочування тощо.

Нижчезазначені швидкісні кистьові функції переважно базуються на темпі виконання рухів.

1. Клавiшна. Передбачається, що клавiшні рухи пальців можна успішно тренувати як на клавiшних електромеханiчних конструкцiях, так i за допомогою барабанiв (iнших ударних iнструментiв). Значимiсть клавiшної функцiї кистi полягає ще й у тому, що цi рухи залучають подушечки пальцiв, у яких знаходиться найгустiша мережа нервових закінчень – барабанячи подушечками пальцiв, дитина пiдтримує в активному станi кору головного мозку, стимулює свою мозкову дiяльнiсть.

2. Прокочування. Перспективи тренiнгу цiєї функцiї необхідно пов'язувати з прокочувальними заняттям цилiндричними предметами рiзного дiаметру, ваги, контрастної консистенцiї i рiзноманiтного поверхневого рельєфу.

Наступна функцiя, яку буде представлено, базується на швидкостi виконання одиночної рухової дiї – кидка тенiсного м'ячика на дальнiсть. Як вiдомо, результат у метаннi залежить вiд початкової швидкостi вильоту снаряду (м'ячика) та оптимального кута вильоту. Кут вильоту м'ячика можна вважати величиною майже константною, бо вiн варiює в невеликому дiапазонi ($40^\circ \pm 5^\circ$). До того ж, для надання оптимального кута вильоту можна пiдвiсити для дiтей горизонтальний орієнтир i стабiлізувати цей кут. У такому разi результат

залежатиме від набору швидкості руки з м'ячиком і додаткового хлистоподібного руху кистю при випусканні м'ячика.

3. Кидальна. В основу тренінгу цієї функції слід покласти метальні, кидкові рухи різних предметів в ціль і на дальність.

4. Намотування. Тренувати цю функцію можна за допомогою різних вправ з намотування ниток, мотузок, шнурів тощо, по черговою кожною рукою, в обидва боки (за годинниковою стрілкою, проти годинникової стрілки), поступово збільшуючи швидкість намотувальних рухів. Це можуть бути ігри «Хто швидше?!», «Хто більше?!»

5. Обертання. Сьогодні ця кистьова функція найбільш яскраво представлена в ручному (пальцями) загвинчуванні і вигвинчуванні гайок, «баранчиків», втулочок, що і необхідно взяти за основу розвивального тренінгу.

6. Перебирання. В основу розвитку цієї кистьовий функції слід віднести різні варіанти перебирання предметів як однією рукою, так і спільно двома руками.

З огляду на чотири вищепераховані кистьові функції (прокочування, намотування, обертання та перебирання), слід знову підкреслити їх комбінований (перехідний) характер з позиції онтогенезу дитини. Зрозуміло, що результативність проявів цих функцій в предметно-практичній діяльності дитини значно залежить від швидкісних здібностей плечового пояса та верхніх кінцівок дітей, від темпу виконуваних ними конкретних рухових дій. Але не менш важлива результативність предметно-практичних проявів на основі цих функцій залежить і від координаційних здібностей дітей, про що йшлося у попередній статті цього циклу [38].

Наступна функція кисті базується на швидкості моторної реакції руки.

7. Обсмикування. Перспективи тренінгу цієї функції вбачаються у використанні гри-установки «Встигни прибрати руку!» при впливі на неї коректних тренувальних предметів, наприклад, різних м'ячів, поролонових модулів, руки педагога тощо.

3.2. Методика діагностування стану кистьових функцій у дошкільників

I. Силові кистьові функції.

1.1. Опорна – тест «Ручки» (пальмістрія) (відбиток кисті на плантографі в позі на середніх чотирьох). Необхідно попередньо виготовити (придбати) плантограф. При відсутності плантографа можна провести тест «Кольорові долоньки»: спочатку нанести на долоні гуаш, наприклад, синього кольору, а потім зробити їх відбитки на папері в позі на середніх чотирьох (спираючись на коліна і долоні). При цьому руки повинні знаходитися у вертикальному положенні. Затриматися на плантографі необхідно не більше ніж 3 секунди, при цьому не розгойдуватися, не ворушитися (результат тесту відобразити у вигляді окремої хірограми (відбитка кистей на паперовому аркуші), а також описово – в універсальному протоколі тестування).

1.2. Підтримувальна – тест «Кавунчик»: підйом максимально вгору за командою діагноста набивного м'яча вагою 1 кг і утримування його протягом 5 – 10 сек. Виконати 3 – 4 спроби. Сфотографувати положення рук (кистей) з м'ячем у фронтальній площині: виявити ступінь симетричності-асиметричності в положенні рук, визначити провідну (силову, підтримуючу, «нижню») руку. Результат тесту зобразити у вигляді фото дитини з максимально піднятими двома руками над головою м'ячем і коротким описом особливостей підтримуючої руки, в універсальному протоколі тестування (права або ліва, її положення в просторі: пряма, злегка зігнута, напівзігнута; особливості розкриття пальців кисті: повноцінне «віяло» з пальців, «пазуриста лапка», кулачок тощо).

1.3. Поштовхова – тест «Поштовх» (штовхання набивного м'яча вагою 1 кг двома руками від грудей на дальність). Тест виконується з вихідного положення сидячи на зрістовому стільці (стегно в положенні сидячи має утворювати з гомілкою прямий кут в 90°). Забезпечити кут вильоту м'яча приблизно в 40° , натягнувши перед дитиною для орієнтиру галантерейну гумку на відповідній висоті. Виконати 3 – 4 спроби. Виявити кращий результат в

сантиметрах (наприклад, 125 см). Показники тесту відобразити в результативному тестовому протоколі.

1.4. Крокова – тест «Візок-1» (ходьба на руках в упорі лежачи, при цьому дорослий утримує дитину за щиколотки, на швидкість та на задану відстань в 5 м). Тест виконується 3 – 4 рази, але не поспіль, а по чергово (тобто коли вся група робить спочатку першу спробу, потім – другу і т.д., щоб діти могли мати можливість відновитися між спробами). Виявити кращий результат в секундах, з точністю до десятих часток (наприклад, 8,6 сек) і відобразити його в результативному тестовому протоколі. Дорослий просто підтримує дитину за щиколотки, а дитина сама повинна розвинути швидкість рук за допомогою крокових рухів і зробити їх максимально швидкими. При цьому варіанті розташування кистей на опорі може бути таким:

- нормальна постановка кистей (паралельна, пальці розкриті);
- нормальна постановка кистей (кисті злегка розведені назовні, пальці розкриті);
- кисті розгорнуті назовні більше ніж на 45° (але менше 90°);
- кисті розгорнуті назовні на 90°;
- кисті розгорнуті всередину до 45°;
- кисті розгорнуті всередину більше ніж на 45°;
- кисті розгорнуті всередину на 90°;
- кисті ставляться на опору у вигляді «пазуристої лапки» (коли пальці напівзігнуті та не випрямляються);
- кисті ставляться на опору на напіврозкриті кулачки («м'які» кулачки);
- кисті ставляться на опору на щільні кулачки (сильно стиснуті кулачки).

Вищезазначені особливості встановлення кистей на опорі при крокуванні на руках слід описати в універсальному протоколі тестування.

1.5. Кидальна – тест «Снайпер»: метання тенісного м'яча однією (двома) рукою(ми) у ціль (дитячий обруч яскравого контрастного забарвлення, наприклад, жовтий, що лежить на підлозі) з вихідного положення стоячи з відстані в 4 м. Ноги повинні стояти паралельно на стартовій лінії, на ширині

плечей. Кількість кидків: для правої руки – 5, для лівої руки – 5, для двох рук одночасно – 5. Виконати 3–4 спроби в кожному з варіантів. Записати в результативний тестовий протокол середню кількість влучань в обруч за кожним з варіантів тесту.

1.6. Вису – тест «Висить груша». Дитина підвішується за допомогою кистьового захоплення, на поперечину або кільця, що мають дитячий діаметр перетину в 15 – 20 мм. Засікається час тривалості максимального вису. Обігрується наступна сюжетна ситуація: на гілці залишилася остання груша, яка не хоче падати на землю, оскільки під гілкою розташувалося сімейство їжачків з колючими голками (за допомогою іграшок зобразити/проімітувати під турніком їжачків). Виконати 3–4 спроби (не відразу поспіль, а по чергово, всією групою, щоб діти могли встигнути відновитися після кожної виконаної спроби). Внести показники проби в результативний тестовий протокол.

II. Координаційні кистьові функції:

2.1. Прокочування – тест «Ковбаска-1» (розкочування шматочка спеціального пластиліну «Play Do» долонею провідною рукою на швидкість за 15 сек з виміром довжини ковбаски); тест «Ковбаска-2» (те ж саме, але виконувати розкочування протилежною рукою за 15 сек); тест «Ковбаска-3» (розкочування шматочка спеціального пластиліну «Play Do» одночасно долонями обох рук на швидкість за 15 сек з виміром довжини ковбаски); тест «Язичок-1» (розкочування валиком провідною рукою в напрямку вперед-назад шматочка спеціального пластиліну «Play Do» до максимально тонкого стану на швидкість за 15 сек з подальшим виміром довжини отриманого «язичка»: чим він тонший і довше – тим краще функція прокочування у кисті. У всіх варіантах тесту дається 3–4 спроби.

Усім учасникам експерименту придбати ідентичний набір пластиліну «Play Do» і стандартизувати тестовий шматочок пластиліну за розміром і формою (для однієї руки – стандартний циліндр довжиною 4 см, діаметром 2 см; для двох рук – довжиною 8 см, діаметром 2 см) для отримання коректних

результатів тестування. Показники тесту внести в результативний тестовий протокол.

2.2. Дворучна-координаційна: авторський тест М. М. Єфименка «Вузлики» (зав'язування 5 вузлів поспіль до відносно щільного їх стану (у вузлику не повинно бути просвітів!) на швидкість, застосовуючи шнурок з носиками круглого перетину довжиною 25 см). Відводиться 3–4 спроби поспіль. Фіксуються всі спроби, але виділяється кращий результат. Показники тесту внести в результативний тестовий протокол.

2.3. Маніпулятивна – тест «Пірамідка», «Великі гудзики».

Тест «Пірамідка» – нанизування 4-х кульок однакового розміру та кольору на вісь з підставкою (фото 3.1).

Фото 3.1. Виконання тесту «Пірамідка»

Однією рукою необхідно притискати до столу підставку з віссю, іншою при цьому нанизувати кульки. Щоб кульки не розкочувались по столу (за яким і проводиться тестування), їх можна покласти в неглибоку коробочку або кришку від коробочки. Завдання виконується по черговою правою і лівою руками

(по 3–4 спроби кожною). Стіл для виконання тестового завдання має відповідати віку дитини, її ростовим параметрам. Результат тесту записується в тестовий протокол.

Тест «Великі гудзики» – нанизування 5 великих гудзиків на шнурок з «носиком» довжиною в 25 см (фото 3.2). Тест виконується по чергово правою та лівою руками. Засікається час виконання завдання, коли останній, п'ятий гудзик торкнеться попереднього, четвертого. В кожному гудзику має бути по дві дірочки для нанизування. Нанизувати шнурок потрібно в одну із цих двох дірочок. Виконується по 3 – 4 спроби для кожної руки. Показники тестів внести в результуючий тестовий протокол.

Фото 3.2. Виконання тесту «Великі гудзики»

2.4. Інструментальна – тести «Викрутка» (закручування гвинта викруткою на час), «Ключ» (закручування болта ключем на час), (фото 3.3)

Фото 3.3. Рекомендований інструментальний набір 1

«Молоток» (забивання 8 кілочків в отвір на швидкість) (фото 3.4).

Фото 3.4. Рекомендований інструментальний набір 2

Довжина: 24 см, ширина: 10 см, висота: 14 см.

Показники тесту внести в результативний тестовий протокол.

2.6. Конструктивного праксису – тести «Чайник».

Тест «Чайник». Необхідно скласти розрізні картинки (різної конфігурації розрізу) з декількох фрагментів (рис. 3.4).

Критерії оцінки:

4 бали – всі завдання виконуються правильно;

3 бали – завдання виконуються з помилками, але помилки виправляються самостійно;

2 бали – завдання виконуються з мінімальною допомогою дорослого;

1 бал – завдання виконуються після демонстрації зразка;

0 балів – завдання не виконуються.

Рівні складності:

1 рівень – (для молодшого дошкільного віку) – зразок А, Б.

2 рівень – (для середнього дошкільного віку) – зразок Б, В.

3 рівень (для старшого дошкільного віку) – зразок А, Б, В, Г.

Рекомендації з підготовки матеріалу:

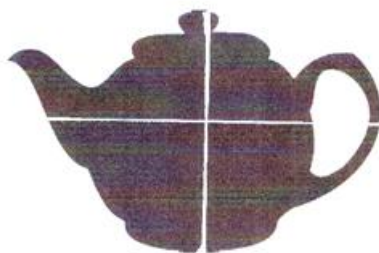
1. Формат картинки – А 5.

2. Матеріал-картинка роздруковується на принтері на білому картоні, потім ламінується і ділиться на фрагменти, позначені білою лінією.

Показники тестів внести в результативний тестовий протокол.

А

Б

Зразок А, Б

В

Г

Зразок В, Г

Д

Зразок Д (цілісна фігура)

Рис. 3.4 Зразки фігури чайника для тестування

III. Сенсорні функції

3.1 – 3.2. Тактильно-кінестетична – тести Дьєнєша. Протягом 30 сек дати дитині із зав'язаними пов'язкою очима обмацати предмет рукою, яка тестується. Потім подавати їй предмети з набору (фото 3.5) з вказівкою

визначити той предмет, який дитина вже обмацувала. Досліджуваний повинен голосно відповідати «ні» або «так». Виконати по 3 спроби кожною рукою по чергово.

Тест Дьєнєша-1» (для провідної руки, давати контрольний предмет в першій десятці предметів); тест Дьєнєша-2 (для протилежної руки, давати контрольний предмет в першій десятці предметів); тест Дьєнєша-3 (для провідної руки, давати контрольний предмет у другому десятку предметів); тест Дьєнєша-4 (обмацувати контрольний предмет правою рукою, а визначати його потім лівою, і навпаки).

Фото 3.5. Зразок набору предметів для тесту Дьєнєша

У наборі 48 об'ємних геометричних фігур, що розрізняються за формою, кольором, розміром і товщиною. Таким чином, кожна фігура характеризується чотирма властивостями: формою, кольором, розміром і товщиною. У наборі немає двох фігур, однакових за усіма показниками. Конкретний варіант властивостей (червоний, прямокутний) і відмінності за величиною і товщиною фігур діти легко розпізнають і називають. Але в нашому тестуванні колір не має значення – тому залишаються три властивості.

Система оцінки: при правильному визначенні еталонного предмета необхідно поставити 1 бал, при неправильному – 0 балів. При проведенні всіх

чотирьох варіантів тесту Дьенеша максимальний результат буде дорівнювати 4 балам, а мінімальний – 0 балів. Можлива і суб'єктивна описова характеристика виконання тесту: часу, що витрачається на обмацування предмета (швидко, середньо, повільно), ступеня впевненості у визначенні предмета (впевнено, недостатньо впевнено, невпевнено), ступеня наближення предмета до еталонного за формою і розміром (форму – визначив, наприклад, кубик, а ось з розміром помилився: замість великого вказав на середній) та інші.

Показники тестів внести в результативний тестовий протокол.

IV. Швидкісні функції

4.1. Клавішна – тест «Курча» (теппінг-тест): «Курча-1» (провідною рукою, за 10 сек), «Курча-2» (протилежною рукою, за 10 сек), «Курча-3» (провідною рукою, але за 40 сек).

Тест «Курча» виявляє максимально можливу частоту рухів рукою (кистю руки) за 10 сек, характеризує рухливість (лабільність) нервових процесів: чергування напруження і розслаблення. При проведенні цього тесту зручно використовувати клавішний лічильник крові або інший пристрій – наприклад, клавіатуру комп'ютера. Якщо подібні пристосування відсутні – можна виконати цей тест на простому аркуші паперу, ставлячи крапки простим м'яким олівцем в накресленому квадраті 10 см x 10 см. Сюжетна канва тесту така: організуються змагання між Курчатком (роль якого виконує дитина) та іграшкою Півнем, який стоїть на столі поруч з дитиною. Так хто з них більше склює зерняток?!

Чим більше крапок поставить олівцем у квадраті дитина – тим вища частота рухів рукою (кистю). Попередньо необхідно проінструктувати дитину, щоб вона ставила крапки легко, не стукотіла сильно олівцем по столу і рівномірно розподіляла крапки по площі квадрату. Кількість крапок підраховується їх з'єднанням за допомогою олівця. Тест виконується почергово правою та лівою руками, по 3 – 4 спроби кожною.

Тепінг-тест дуже чутливий до подразників у центральній нервовій системі – наявність будь-якої проблеми миттєво віддзеркалюється на результаті тесту у вигляді його погіршення. Показники тестів внести в результативний тестовий протокол.

4.2. Намотувальна – тести «Веретено-1» (намотування на кисть провідної руки за ходом годинникової стрілки мотузки довжиною в 1,50 м); «Веретено-2» (намотування на кисть провідної руки проти ходу годинникової стрілки мотузки довжиною в 1,50 м); «Веретено-3» (намотування мотузки довжиною в 1,50 м на паличку на швидкість, по черговою кожною рукою: за ходом, а потім – проти ходу годинникової стрілки); «Веретено-4» (намотування мотузки довжиною в 1,50 м на вказівний палець на швидкість, по черговою кожною рукою в кожен бік). Вивести середнє арифметичне всіх результатів – це і буде показник ступеня сформованості вказаної функції. Чим менший результат – тим краще намотувальна функція у дитини! Показники тестів внести в результативний тестовий протокол.

4.3. Обертання – для кистей: тест «Лебідка» (намотування руками на качалку мотузки довжиною в 2,50 м: спочатку рухом від себе, а потім рухом до себе; вивести середній результат цих двох видів рухів).

Качалка для тестування (стандартна) 4 x 35 см (фото 3.6).

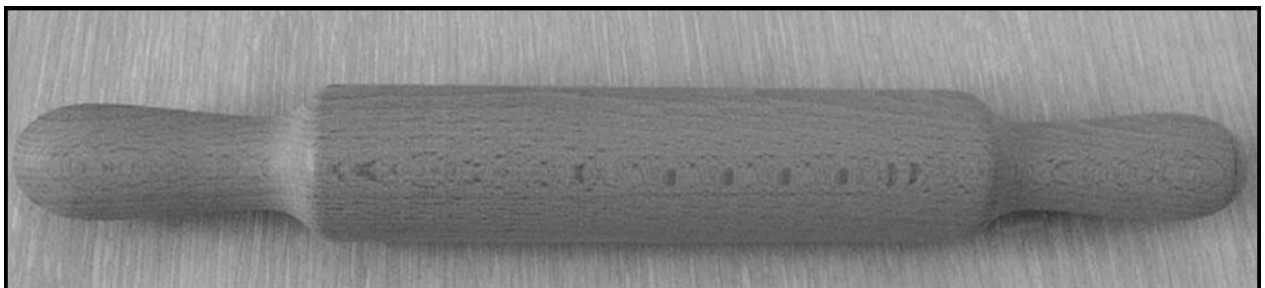

Фото 3.6. Стандартна качалка для тестування намотувальної функції кистей

Для пальців – тести «Гачка» (локальне закручування гайки на стандартний болт); «Болтик» (локальне закручування болта в стандартну гайку), тест «Болтик і гачка» (спільне закручування стандартних болта і гайки зустрічними рухами). Використовувати болт і гайку з інструментального набору (дивитися пункт 2.5).

Тест «Спінер» – обертання вказівним (базова умова) або будь-яким іншим пальцем стандартного спінеру на швидкість (спінер утримується однією рукою, а обертання здійснюється іншою рукою). Застосовується класичний спінер (trident spinner) із заокругленими краями, виконаний з пластика з обважнювачами в пелюстках, радіус – 4 см. Рекомендується використовувати спінер білого кольору (можна також сірого або чорного) (фото 3.7).

Фото 3.7. Стандартний спінер для тестування функції обертання пальцями

Варіанти проведення тесту:

Варіант 1: порахувати, скільки рухів пальцем зробить дитина за 10 сек;

Варіант 2: порахувати, за скільки секунд дитина виконає 20 обертальних рухів пальцем.

Було проведено обидва варіанти тесту – це зробило дослідження більш об'єктивним. Показники тестів внесені в результативний тестовий протокол.

V. Функція рухливості (пластичності).

5.1. Пластична – тести «Квіточка», «Голодне каченя», «Чайка над човником».

Тест «Квіточка». Дитина, яка бере участь у дослідженні, має сісти за стіл на стілець за зростом і поставити руку на лікоть, розташувачи передпліччя, що тестується, вертикально. При нормотонії кут між кистю і передпліччям складає приблизно 90°. Якщо має місце знижений м'язовий тонус – кисть має м'який вигляд, при цьому пальці занадто звисають донизу. При кардинально протилежному стані м'язового тонусу – гіпертонії, – кисть буде жорстка і не зможе опуститися до нормативного горизонтального рівня, а буде напружено спрямована дещо вверх. Якщо покласти зверху на кисть коротку лінійку – це її неприродне положення буде особливо помітним.

За результатами тесту «Квіточка», можна попередньо уявити стан рухливості (пластичності) кожної кисті. У першому варіанті (при нормотонії) висока вірогідність того, що кисть буде мати природну рухливість у своїх суглобах. При другому варіанті (гіпотонії) скоріше за все у рухових діях кисті буде спостерігатися зайва рухливість (гіперрухливість) у її суглобах. При варіанті м'язової гіпертонії частіше за все спостерігаються обмеження рухливості (тугорухливість) у кистьових діях.

Тест «Голодне каченя». Досліджувана особа повина проімітувати голодне каченя, яке розкриває дзьоб, щоб що-небудь проковтнути. Рука при цьому ставиться на лікоть, передпліччя вертикально, кисть максимально розслаблена. Педагог-діагност пробує обережно притиснути великий палець дитини до внутрішньої поверхні його передпліччя. У нормі зробити це неможливо. Якщо ж палець досить легко притискається до передпліччя, а дитина при цьому не відчуває болю і/або дискомфорту – можна сказати про гіпотонію та розхитаність в основному суглобі великого пальця.

Тест «Човник». Досліджувана дитина повинна прийняти основну стійку, відвести пряму руку горизонтально вбік і максимально випрямити-напружити кисть, яка при цьому за формою буде нагадувати човник – від цього і пішла назва тесту. Якщо увігнутість кисті (cavus) при напруженні буде помірною, природною – можемо сказати про нормотонічний стан м'язів і природну рухливість у суглобах кисті (фото 3.8).

Фото 3.8. Природна увігнутість кисті в тесті «Човник»

Коли діагност під час тестування помітить у дитини зайву увігнутість посередині кисті (при цьому за формою кисть буде нагадувати чайку, що летить, змахуючи крилами) – висока вірогідність того, що в цій кисті присутня м'язова гіпотонія і розхитаність у суглобах (фото 3.9).

Фото 3.9. Надмірна рухливість у суглобах кисті

Такий варіант можемо називати «Чайкою над човником» і дуже часто спостерігається у дітей з наслідками пологової травми шийної ділянки хребетного стовбура, коли травмуються периферичні нервові закінчення шийного потовщення спинного мозку. Це зазвичай відбувається при складних пологах, коли є додаткові фізичні акушерські маніпуляції з плодом, при стрімких пологах, особливо, коли народжується великий плід (3600 г і більше).

В абсолютно протилежному варіанті при напруженні руки та кисті, увігнутості в кисті не спостерігається, що свідчить про надмірне напруження м'язів та суглобів. Кисть при цьому за формою неприродно пряма, жорстка (фото 3.10). Показники тестів необхідно вносити в універсальний протокол тестування.

Фото 3.10. Тугорухливість у суглобах кисті (відсутність природної увігнутості)

3.3. Особливості предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок (констатувальний педагогічний експеримент)

Констатувальний педагогічний експеримент проводився в одеському Центрі реабілітації рухом (ЦРР) протягом багатьох років (2015 – 2022) і мав за мету з'ясувати особливостей сформованості кистових функцій у старших дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату порівняно зі здоровими однолітками. До дослідження долучалися діти 5–7 років з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема різними парезами верхніх кінцівок, несформованістю або викривленням основних кистьових функцій. Загалом у констатувальному педагогічному експерименті брали участь 142 дитини (67 хлопчиків та 75 дівчаток). В експериментальну групу увійшло 70 дітей (32 хлопчика та 38 дівчаток). 38 з них мали форму спастичного парезу провідної кінцівки, 24 – гіпотонічну форму та 8 дітей – дистонічну. Ми навмисно підбрали дітей з різними варіантами парезів провідної кінцівки, щоб з'ясувати специфічні особливості кистьових порушень залежно від наявності того або іншого виду тонічного стану верхньої кінцівки. Для порівняння була також сформована контрольна група, куди увійшло 72 практично здорові дитини (35 хлопчиків і 37 дівчаток).

Попередньо ми використовували такий поширений метод наукового дослідження як спостереження, які були двох видів: відкриті (коли діти бачили, що за ними спостерігають) та приховані (коли спостереження велися таким чином, щоб діти не мали змоги помітити, що за ними ведеться спостереження). Спостереження проводилися спеціально підготовленим інструктором з фізичного виховання в процесі предметно-практичної діяльності дітей.

У констатувальному експерименті автором досліджувались такі показники предметно-практичної діяльності дітей як дворучна координація, дрібна моторика, зорово-моторна взаємодія, а також самостійність діяльності дитини (незалежність від допомоги дорослого).

Як **критерії** оцінювання дворучної координації, дрібної моторики та зорово-моторної взаємодії нами було обрано:

- спроба (за порядком) успішного захоплення предметів пальцями;
- раціональність захоплення предмету пальцями;
- тривалість предметно-маніпулятивної діяльності;
- швидкість виконання предметно-маніпулятивної дії;
- особливості дворучних координаційних маніпуляцій з предметами;
- раціональність використання предметів за їх призначенням;
- особливості пальцевого захоплення відносно дрібних предметів.

Критерієм самостійності дитини під час предметно-практичної діяльності обрано ступінь її незалежності від допомоги дорослого.

Перш за все вивчалися **особливості кистьового хапання** різних предметів пальцями кисті. За дослідженнями автора здорові дошкільники у 92,3% випадків захоплювали предмети з першої спроби, у той час, коли діти з парезами провідної верхньої кінцівки робили це у 71,6% випадків. Це говорить про те, що кисть дітей з верхніми парезами не була функціонально готова виконати той або інший вид захоплення. У решті випадків (47,2%) кисть не могла прийняти необхідну форму для повноцінного захоплення внаслідок наявної спастичності та обмеженості рухливості в суглобах. Кисть просто не достатньо не розкривалася для прийняття необхідної форми захоплення. В

інших випадках (27,4%) кисть не могла втримати предмет внаслідок своєї слабкості, м'явості. Ще в 18,6% випадках кисть нестабільно утримувала предмет внаслідок наявності м'язової дистонії в пальцях. В інших випадках (6,8%) діти з різними парезами виконували повноцінне кистьове захоплення.

Інша результативність спостерігалася у їхніх здорових однолітків. Повноцінне хапання було присутнім у 82,6% випадків. У решті випадків (17,4%) спостерігалася деяка недосконалість у виконанні кистьового захоплення. Уже в цьому першому спостереженні ми побачили ті проблеми, які породжує наявність парезів провідної верхньої кінцівки щодо предметно-практичної діяльності старших дошкільників.

Далі ми простежили **тривалість предметно-маніпулятивної діяльності** дітей. Діти з парезами безперервно маніпулювали з предметами на 27,6 – 35,2% менше, ніж їхні здорові однолітки (перша цифра відноситься до дітей сьомого року життя, друга – для дітей шостого року життя). У частині випадків вони просто не могли виконати повноцінне захоплення предмету, в інших випадках – діти впускали предмети або свідомо переривали свою діяльність і кидали або клали предмет.

Загальновідомо, що ручна предметно-маніпулятивна діяльність потужно стимулює кору головного мозку та формує умови для її повноцінного зізрівання. Це, у свою чергу, покращує ефективність вищої нервової діяльності, сприяє більш динамічному психічному розвитку дитини, її соціальній адаптації. Отримані в процесі спостережень дані дають змогу цілеспрямовано керувати предметно-маніпулятивною діяльністю дітей з верхніми парезами, зокрема – посилювати її, збільшуючи її тривалість.

У процесі експериментального дослідження нас цікавила також **швидкість виконання предметно-маніпулятивної дії**. Практично у всіх маніпуляціях з предметами діти з парезами верхніх кінцівок витрачали більше часу на виконання конкретної дії, ніж їхні здорові однітки. Цей діапазон запізнення склав 25,4 – 36,7%. Це дуже важливий показник, як ми і зазначали раніше, що саме швидкість виконання конкретних предметно-практичних дій і

складає основу успішної побутової, навчальної, трудової і загалом соціальної адаптації дитини. На наш погляд, на зниження швидкості виконання конкретної дії з предметом впливають такі фактори: обмеження рухливості у суглобах кисті; недостатня сила м'язів передпліччя та кисті; порушення тактильної чутливості; порушення кінестетичної чутливості; порушення конструктивного праксису.

Наявність вищезазначених чинників у сумарному ефекті знижує кінцеву результативність тієї або іншої дії з предметом.

Цікаву інформацію було отримано при дослідженні *особливостей дворучних координаційних маніпуляцій з предметами*. На відміну від здорових дітей дошкільники з парезами верхньої провідної кінцівки демонстрували такі неприродні варіанти дворучної предметно-практичної діяльності:

- нераціональність траєкторій рухів лівою та/або правою верхньою кінцівками (46,5 – 54,2%);
- зорово-моторні порушення при зістиковуванні предметів (28,7 – 32,6%);
- невідповідність м'язових зусиль при виконанні дворучної предметно-маніпулятивної дії (18,4 – 24,6%);
- «випускання» предметів долу (12,4 – 18,3%).

Наявність проблем з дворучною координацією може негативно вплинути на такі побутові дії як одягання – роздягання, взування – роззування, миття рук милом, витирання рук рушником, миття посуду, підмітання підлоги за допомогою совка та віника тощо.

Далі нами було досліджено *раціональність використання предметів* відповідно за їх призначенням, або функціональних можливостей. Якщо це куля або м'яч, то в нормі її/його треба котити, кидати, або підкидати та ловити. Якщо дитина захопила кубики – з них можна будувати якусь конструкцію, поєднуючи у відповідні форми. Коли в руки дитини потрапляє дитячий молоток – ним можна стукати, або щось забивати. В ідеалі має прослідковуватися раціональна інструментальна логіка. У випадку, коли дитина

тримає в руках мотузку – вона має спробувати зав'язати вузлики, прив'язати її до чогось або сплести фрагмент умовного «макrame». Здорові діти робили це у 86,2 – 92,1% випадків, у той час, коли діти з парезами верхніх кінцівок демонстрували відповідні варіанти лише у 68,9 – 74,3% випадків.

У процесі констатувального експерименту було досліджено *особливості пальцевого захоплення відносно дрібних предметів*. У дітей з верхніми парезами рук спостерігалися такі неприродні варіанти:

А) неповноцінне (часткове) сферичне захоплення кульковидних дрібних предметів – 28,7%;

Б) нераціональне захоплення об'ємних предметів першим і 4-м або 5-м пальцями – 18,5%;

В) нераціональне захоплення плоских предметів бічними поверхнями розташованих поруч пальців – 12,3%;

Г) нераціональне захоплення відносно довгих предметів неадекватно далеко від загального центру мас – 10,2%;

Г) нестабільне захоплення предметів (зміна одного варіанта захоплення на інший) – 14,7%;

Д) раціональне захоплення предметів пальцями спостерігалось в 15,6% випадків.

Здорові однолітки продемонстрували таку картину: раціональне захоплення пальцями предметів спостерігалось у 86,7% випадків. У решті випадків прослідковувались різні нераціональні варіанти.

3.4. Методика використання фізичних вправ у корекції кистьових функцій

3.4.1. Комплекси вправ для розвитку силових функцій кистей

Перед тим, як використовувати можливості адаптивного фізичного виховання в корекції кистьових функцій у дітей з порушеннями моторики, попередньо нами було виокремлено 7 типових підгруп з різними типами парезів (ушкоджень) верхніх кінцівок:

1. Церебральний гіпотонічний тип.

2. Церебральний (черепно-мозковий) гіпертонічний тип.
3. Церебральний дистонічний тип.
4. Цервікальний гіпотонічний тип.
5. Цервікальний (шийний) гіпертонічний тип.
6. Цервікальний дистонічний тип.
7. Змішаний (церебрально-цервікальний) тип.

З огляду на особливості кожного типу парезу та його впливу на формування у дитини кистьових функцій, підбиралися відповідні конкретним руховим порушенням корекційні вправи. Диференціація та індивідуалізація корекційних навантажень відбувалась з урахуванням особливостей стану м'язового тону і самих м'язів, що зводиться до трьох основних тонічних видів порушень: гіпотонія м'язів, їхня млявість, слабкість, розхитаність у суглобах, низька силова витривалість, знижена результативність ручної діяльності; гіпертонія м'язів, їхня спастичність, обмежена рухливість у суглобах, контрактури, низька силова витривалість, знижена результативність ручних дій, порушення їхньої координації; дистонія м'язів, мінливість їхнього тону, додаткові насильницькі рухи, викривлення координації рухів, їхньої цілеспрямованості, зниження кінцевої результативності ручних дій.

1. Опорна.

При формуванні опорної функції у дітей необхідно керуватися п'ятою «золотою формулою» рухового розвитку людини (дитини) (за М. М. Єфименком). Суть її полягає в тому, що розвиваючи руки, першими слід тренувати великі, прилеглі до тулуба суглоби (плечові), потім переходити до тренінгу середніх і дещо віддалених від тулуба суглобів (ліктьових); після чого потрібно опрацювати дрібні і віддалені від тулуба суглоби (променево-зап'ясткові) і насамкінець навантажити кисті (пальці) рук. Коротко цей методичний постулат можна висловити так: рука повинна тренуватися (коригуватися, відновлюватися) у напрямку від тулуба – до периферії!

Правильним це є і для формування опорної функції рук, яке повинно проходити в такій послідовності:

1. Формування опороздатності плечового пояса (плечових суглобів).
2. Формування опороздатності ліктювих суглобів.
3. Формування опороздатності променево-зап'ясткових суглобів.
4. Формування опороздатності кистей (пальців).

Формування опороздатності плечових суглобів.

Слушно робити вправи цього комплексу у вихідних положеннях лежачи на боці, навантажуючи вагою тіла область плечових суглобів:

- Просто лежання на боці (на плечовому суглобі) заданий інтервал часу.
- Перевертання з боку на бік із затримкою в крайніх положеннях.
- Вигинання тулуба дугою у вихідному положенні лежачи на боці (переносячи опору на плечовий суглоб і стопи).
- З в. п. лежачи на животі спиратися на валик плечима витягнутих вперед рук.
- Те ж саме, але тепер спиратися на валик передпліччями.
- Те ж саме, але з опорою на гімнастичну лавку.
- Те ж саме, але з опорою на фітбол діаметром 45 – 55 см.
- З в. п. лежачи на животі з опорою передпліччями на будь-яке підвищення (валик, лавку, м'яч, гімнастичну палицю, щабель драбини та ін.) піднімати верхню частину тулуба за рахунок опорних рухів руками вниз.
- З в. п. лежачи з опорою плечима (з одного боку) і гомілками (з іншого боку) на будь-яке підвищення (наприклад, на два валика) з деяким провисанням тулуба над підлогою.

Формування опороздатності плечових – ліктювих суглобів:

- В. п. лежачи на животі з опорою на передпліччя зігнутих в ліктях рук.
- Те ж, але з погойдуванням вперед-назад в цьому положенні.
- Положення лежачи на передпліччях зігнутих у ліктях рук (вправа «Планка»).
- Те ж саме, але підняти таз вище.
- Те ж саме, але з підніманням і опусканням таза.

- Пересування вперед на візку, спираючись на нього зігнутими передпліччями і відштовхуючись від підлоги ногами.

- 3 в. п. положення лежачи на передніх відділах ступнів і передпліччя зберігати цю позу (з легким провисанням тіла) заданий проміжок часу.

- Те ж саме, але з погойдуванням вперед – назад і вліво – вправо.

- 3 в. п. упор лежачи, ноги при цьому знаходяться на підвищенні (висотою 25 – 40 см), а зігнуті руки спираються передпліччями об підлогу.

- Те ж саме, але з погойдуванням вперед – назад у цій позі.

- 3 в. п. упор лежачи, ноги при цьому знаходяться на валику, циліндричному модулі або бочці, а зігнуті руки спираються передпліччями об підлогу – пересування вперед-назад на передпліччях за рахунок крокових рухів руками.

- 3 в. п. лежачи на боці з опорою на передпліччі зігнутої в лікті руки зберігати вказану позу певний час.

- Те ж саме, але піднімати таз над опорою і повертатися потім у в. п.

- Те ж саме, але з підніманням прямої ноги і опусканням її у вихідне положення.

Формування опороздатності плечових-ліктьових-променево-зап'ясткових суглобів:

- 3 в. п. лежачи на животі, голова трохи піднята, зігнуті руки спираються на підлогу кистями, розташованими в районі плечових суглобів – зберігати деякий час цю позу.

- 3 в. п. лежачи на животі прийняти позу «напівкобри» (наполовину розігнувши обидві руки і трохи піднявши тулуб над опорою; голова спрямована вперед – вгору).

- 3 в. п. лежачи на животі прийняти позу «кобри» (повністю випрямивши обидві руки і максимально піднявши тулуб над опорою; голову закинути назад).

- 3 в. п. упор лежачи, тулуб розслаблений і трохи провисає, зберігати цю позу заданий час.

- Те ж саме, тільки тулуб тепер має бути випрямленим.
- Те ж саме, тільки тепер необхідно підняти таз.
- З в. п. поза «кобри» здійснювати віджимання верхньої частини тулуба над опорою.
- З в. п. упор лежачи віджимання від підвищеної поверхні опори (наприклад, гімнастичної лави).
- Віджимання в розслабленій позі упору лежачи (коли тулуб трохи провисає над опорою).
- Те ж саме, але у випрямленій позі.
- Те ж саме, але з піднятим тазом.
- Всі види віджимань, але при цьому ноги повинні знаходитися на підвищенні (висотою 25 – 40 см).
- Пересування на візку за рахунок крокових рухів руками, тулуб і ноги при цьому розташовуються на самому візку.
- З в. п. упор лежачи, ноги при цьому розташовуються на обертовому диску – пересування по колу (спочатку за годинниковою стрілкою, потім – проти) за рахунок крокових приставних рухів руками.
- Повзання на середніх чотирьох з використанням обважнювачів (0,25 – 0,5 кг) на область зап'ясть.
- Повзання на середніх чотирьох з використанням різних конструкцій «ступалок» (пристосувань для кистьового захоплення і опори): дрібна «літаюча тарілка» (одноразова пластикова тарілочка для їжі); середня «літаюча тарілка»; глибока «літаюча тарілка»; плоска «цеглинка»; напівсфера «Черепашка»; великий «Кубик».

2. Підтримувальна.

Цю функцію можна почати формувати у вихідному положенні лежачи на спині з елементами «пляшкової терапії»: використовувати пластикові пляшки об'ємом 0,5 – 0,7 – 1,0 літра, заповнені водою або піском. Потім можна задіяти такі вправи:

- Просто утримувати який-небудь предмет на напівзігнутих руках.

- Те ж саме, але на витягнутих руках.
- Те ж саме, але збільшити масу предмета (наприклад, утримуючи набивний м'яч вагою 1 кг, 2 кг, 3 кг).
- Вижимання двома руками відносно легкого предмета від грудей.
- Те ж саме, але вижимати більш важкий предмет.
- Утримування дрібних предметів в кожній випрямленій руці.
  - Вижимання дрібних і легких предметів кожною рукою.
  - Вижимання середніх і більш важких предметів кожною рукою.
  - Вижимання двома руками відносно важких предметів з асиметричною формою (типу циліндричного валика, мішка, іншого ексцентрика).
- Виконувати поздовжні, з невеликою амплітудою, ножицеподібні рухи прямими руками з затиснутими в кистях пляшечками 0, 5 л, наповнених водою або піском.
  - Те ж саме, але тепер амплітуда рухів повинна бути середньою.
  - Те ж саме, але тепер амплітуда рухів повинна бути великою.
- Виконувати поперечні, з невеликою амплітудою, ножицеподібні рухи прямими руками із затиснутими в кистях пляшечками 0, 5 л, наповненими водою або піском.
  - Те ж саме, але тепер амплітуда рухів повинна бути середньою.
  - Те ж саме, але тепер амплітуда рухів повинна бути великою.
- Виконувати кругові, педалеподібні рухи руками із затиснутими в кистях пляшечками 0, 5 л, наповненими водою або піском.
- Виконувати боксуючі рухи руками із затиснутими в кистях пляшечками 0, 5 л, наповненими водою або піском.
- Елементи умовної боротьби, коли дитина, лежачи на спині, намагається утримати свої руки випрямленими, а дорослий своїми руками намагається їх зігнути.

3. Поштовхова.

- Штовхання від грудей двома руками підвішеного набивного м'яча вагою 1 кг.

- Штовхання від грудей двома руками підвішеного набивного м'яча вагою 2 кг.
- Штовхання від грудей двома руками підвішеного набивного м'яча вагою 3 кг.
- Штовхання від грудей двома руками підвішеної малої боксерської груші (до 10 кг).
- Штовхання від грудей двома руками підвішеної середньої боксерської груші (до 30 кг).
- Штовхання від грудей двома руками партнера, попередньо відштовхуючись один в одного долонями.

4. Крокова.

За основу тренування цієї функції слід покласти пересування на руках в положеннях лежачи і/або навкарачки:

- Пересування вперед і назад на різних візках за допомогою крокових рухів руками.
- Пересування на валику вперед-назад за допомогою крокових рухів руками.
- Пересування на руках (на передпліччях), відносно гладкою (слизькою) поверхнею (наприклад, ламінату), ноги при цьому зафіксовані пов'язкою або утримують (затискають) м'яч гомілками – ступнями.
- Те ж саме, але відносно широкою (ковроліною) поверхнею.
- Вправа «Візок» – пересування дитини на руках, при цьому дорослий утримує її за щиколотки (гомілки).
- Вправа «Рукохід» – пересування на руках в бік приставними кроками, ноги при цьому розташовуються на гімнастичній лавці.
- Різні види повзання на середніх четвереньках (долонях та гомілках).
- Різні види повзання на високих четвереньках (долонях і ступнях).
- Різні види повзання на задніх низьких четвереньках (долонях і ступнях).
- Різні види повзання на задніх середніх четвереньках (долоняї і ступнях).

5. Кидальна.

В основу формування цієї функції кисті необхідно віднести різні види кидків двома руками і кожною рукою по чергово, з вихідних положень сидячи на сідницях, сидячи на узвишші, стоячи на колінах і стоячи (на дальність):

- 3 в. п. сидячи на сідницях кидки стандартного гумового м'яча двома руками з-за голови.

- 3 в. п. сидячи на сідницях кидки набивного м'яча вагою 1 кг двома руками з-за голови.

- 3 в. п. сидячи на підвищенні кидки стандартного гумового м'яча двома руками з-за голови.

- 3 в. п. сидячи на підвищенні кидки набивного м'яча вагою 1 кг двома руками з-за голови.

- 3 в. п. стоячи на високих колінах кидки стандартного гумового м'яча двома руками з-за голови.

- 3 в. п. стоячи на високих колінах кидки набивного м'яча вагою 1 кг двома руками з-за голови.

- 3 в. п. стоячи, ноги на ширині плечей, кидки стандартного гумового м'яча двома руками з-за голови.

- 3 в. п. стоячи, ноги на ширині плечей, кидки набивного м'яча вагою 1 кг двома руками з-за голови.

6. Вису.

Основу формування кистьової функції вису повинні скласти вправи у висі, що виконуються переважно в лежаче-горизонтованих вихідних положеннях:

- 3 в. п. лежачи на спині виконувати захоплення і підтягування на двох кистях дорослого.

- Те ж саме, але тепер дорослий піднімає дитину, що тримається за його кисті.

- Вправа «Волокуша» – дорослий тягне спиною по ковrolіновому покриттю дитину, яка схопилась за кисті дорослого.

- 3 в. п. сидячи або стоячи виконати вис на двох кистях дорослого.

- З в. п. лежачи на спині виконати напіввис на перекладині.
- Те ж саме, але на трапеції.
- Те ж саме, але на кільцях.
- Те ж саме, але на горизонтальному канаті.
- Те ж саме, але з ногами на горизонтальному поручні.
- Те ж саме, але на вертикальному канаті.
- Все перераховане вище, але з підтягуванням на руках.
- З в. п. лежачи на спині пересуватися на руках по горизонтальному

поручню.

- Те ж саме, але по горизонтальному канату.

Якщо з будь-якої причини у вас сьогодні немає можливості виконати формування цієї функції у приміщенні – тренінг можна провести на вулиці, на обладнаному лазільними конструкціями майданчику. У цьому випадку, допускається зміна лежаче-горизонтальних вихідних положень (прийнятних для приміщення при наявності покриття підлоги) на більш вертикальні та зручні для вправ на вулиці положення сидячи, стоячи, напіввиси і виси, ходьба і, особливо, лазіння.

Зауважимо, що для дітей раннього і молодшого віку більш корисними є вправи, що виконуються з лежаче-горизонтованих положень. З віком (5 – 7 роки життя) цілком допустимі вправи в висах, що виконуються в більш вертикалізованих положеннях тіла (зокрема, на вулиці, на лазальних конструкціях).

3.4.2. Комплекси вправ для розвитку координаційних функцій кистей

1. Прокочування.

В основу формування кистьової функції прокочування слід покласти прокочуючі рухи округлого і/або овального предмета вперед-назад, почергово кожною рукою і потім двома руками одночасно:

- Прокатування тенісного м'ячика вперед-назад провідною рукою.

- Колове прокочування тенісного м'ячика провідною рукою почергово в обидва боки (за ходом годинникової стрілки, проти ходу годинникової стрілки).

- Те ж саме, але використовувати м'ячик з шипами («їжачок»).

- Те ж саме, але використовувати литий обтяжений м'ячик.

- Те ж саме, але використовувати каучуковий м'ячик-стрибунець.

- Прокочування середнього м'яча провідною рукою вперед – назад.

- Колове катання середнього м'яча провідною рукою по черзі в обидві сторони.

- Прокочування великого м'яча провідною рукою вперед-назад.

- Колові прокочування великого м'яча провідною рукою почергово в обидві сторони.

- Усе вищеперераховане, але протилежною рукою.

- Прокочування маленького валика вперед-назад провідною рукою.

- Прокочування тубуса (паперового валика) провідною рукою.

- Прокочування качалки вперед-назад провідною рукою.

- Те ж саме, але використовувати циліндричний масажер з шипами.

- Те ж саме, але протилежною рукою.

- Катання барильця спочатку вперед, а потім – назад двома руками.

- Катання валика спочатку вперед, а потім – назад двома руками.

- Те ж саме, але на швидкість (з елементами змагання).

2. Дворучна координаційна.

Формування цієї кистьової функції має йти за такими напрямками (додаток А):

1. Дворучні координаційні дії без предмета, спрямовані на вирішення однієї загальної задачі.

2. Дворучні координаційні дії з предметом (предметами), спрямовані на вирішення однієї загальної задачі (наприклад, підкидання і ловля м'яча).

3. Дворучні координаційні дії, спрямовані на локальне вирішення двох завдань (кожна рука вирішує своє завдання: права рука робить набивання, а ліва – кругові рухи; спочатку без предметів, а потім і з предметами).

3. Маніпулятивна.

В основі формування цієї функції повинні лежати маніпуляції кожної з рук з дрібними предметами: маленькими кубиками, з кульками, з камінчиками, з пластиліном, з папером, з крупами, бобами і горіхами, з гудзиками, з рахунковими паличками, з пластиковими кришечками від пляшок, маніпуляції з прищіпками.

1. Маніпуляції з «чарівними гонзиками» (кумедними «оченятами», які надягають на палець і таким чином вони перетворюються в ігровий персонаж – «Гонзик»).

Орієнтовний алгоритм тренінгів може бути таким:

- жменеве (захопленням пальцями) розсипання (розкидання) предметів;
- збирання предметів;
- складання предметів у відносно компактне місце;
- складання предметів в задану форму або простір;
- формування з предметів будь-яких об'єктів;
- з'єднання предметів в єдине ціле за рахунок з'єднання;
- роз'єднання предметів за допомогою розчеплення;
- нанизування предметів на основу;
- нанизування предметів на шнурок або мотузку;
- «жонглювання» предметами в кисті.

4. Інструментальна.

Для формування цієї функції за основу необхідно взяти маніпуляції будь-яким інструментом по перетворенню навколишнього матеріального простору, створення нових форм, предметів тощо.

Трудові інструментальні маніпуляції:

1. Маніпуляції молотком.
2. Маніпуляції викруткою.
3. Маніпуляції гайковим ключем.
4. Маніпуляції торцевим ключем (шестигранником).

В основу формування трудової інструментальної функції кисті необхідно покласти маніпуляції з найбільш безпечними для дітей стандартними інструментами: молотком, викруткою, гайковим ключем і торцевим ключем (шестигранником) (додаток В).

5. Конструктивного праксису.

В основу цієї функції необхідно покласти конструювання нових закінчених форм з наявних елементів, блоків, деталей і т.д. з активним задіяванням уяви, просторового мислення, геометричних уявлень, логіки та інших інтелектуальних функцій (додаток С).

3.4.3. Комплекси вправ для розвитку швидкісних функцій кистей

6.1. Клавішна.

В основу формування цієї функції слід віднести клавішні рухи подушечками пальців на твердих опорних поверхнях і спеціальних звукових (музичних) інструментах:

1. Клавішні рухи на твердій опорній поверхні (типу столу):

- постукування кожним пальцем однієї руки з легким зусиллям і в повільному темпі;
- постукування кожним пальцем однієї руки із середнім зусиллям в повільному темпі;
- послідовне постукування кожним пальцем однієї руки в напрямку від великого пальця до мізинця (з легким зусиллям і в повільному темпі);
- послідовне постукування кожним пальцем однієї руки в напрямку від мізинця до великого пальця (з легким зусиллям і в повільному темпі);
- послідовне постукування кожним пальцем однієї руки в напрямку від великого до мізинця (з легким зусиллям і в середньому темпі);
- послідовне постукування кожним пальцем однієї руки в напрямку від мізинця до великого пальця (з легким зусиллям і в середньому темпі);
- послідовне постукування кожним пальцем однієї руки в напрямку від великого пальця до мізинця (із середнім зусиллям і в середньому темпі);

- послідовне постукування кожним пальцем однієї руки в напрямку від мізинця до великого пальця (із середнім зусиллям і в середньому темпі);

- послідовне постукування кожним пальцем одночасно обох рук в напрямку від великого пальця до мізинця (з легким зусиллям і в повільному темпі);

- послідовне постукування кожним пальцем одночасно обох рук в напрямку від мізинця до великого пальця (з легким зусиллям і в повільному темпі);

- послідовне постукування кожним пальцем одночасно обох рук в напрямку від великого пальця до мізинця (із середнім зусиллям і в середньому темпі);

- послідовне постукування кожним пальцем одночасно обох рук в напрямку від мізинця до великого пальця (із середнім зусиллям і в середньому темпі).

Поступово збільшувати темп клавішних рухів і синхронність дій правої і лівої руки (для вказівки темпу можна використовувати механічний або електронний метроном).

Усі вищеперераховані вправи виконувати із застосуванням різних музичних інструментів.

2. Клавішні рухи на спеціальних ударних інструментах (типу барабан).

3. Клавішні рухи на клавішних музичних інструментах (типу дитяче фортепіано).

4. Клавішні рухи на духових інструментах (флейті, сопілці та ін.).

5. Клавішні рухи на важільних пристосуваннях.

6. Клавішні рухи на струнних інструментах.

6.2. Намотувальна.

В основу формування цієї функції слід покласти різні намотувальні рухи, що виконуються як однією рукою, так і двома:

1. Намотувальні рухи однією рукою в зручній для дитини бік.

2. Намотувальні рухи однією рукою в незручній для дитини бік.

3. Намотувальні рухи двома руками одночасно в зручний для дитини бік.
4. Намотувальні рухи двома руками одночасно в незручний для дитини бік.
5. Намотувальні рухи двома руками одночасно в протилежні боки.

Бажано спочатку використовувати при намотуванні звичайну мотузку, а потім застосовувати різні види гумових джгутів, що ускладнить виконання дій з намотування.

6.3. Обертання.

В основу формування цієї функції слід покласти обертальні рухи різних видів: однією долонею в горизонтальній площині, двома долонями в горизонтальній площині, однією долонею у вертикальній площині, двома долонями у вертикальній площині, поперечне обертання пальцями у вертикальній площині, поздовжнє обертання пальцями у вертикальній площині, поперечне обертання пальцями в горизонтальній площині, поздовжнє обертання пальцями в горизонтальній площині.

3.5. Методика використання трудових дій у корекції кистьових функцій на стенді «Мураха» і верстаті «Майстер-ломайстер»

Робота на стенді «Мураха» передбачає розвиток та корекцію таких недорозвинених або викривлених кистьових функцій у дітей: хапальна, обертальна, нанизування, інструментальна, маніпулятивна, тактильна, кінестетична, конструктивного праксису, дворучна координаційна тощо. Це передбачає вирішення таких головних педагогічних завдань: розвиток дворучної координації; розвиток дрібної моторики; розвиток глобальної координації тулуба та верхніх кінцівок; розвиток точності ручних рухів; формування зорово-моторних реакцій; розвиток конструктивного праксису.

Із додаткових завдань слід виокремити такі: формування «відчуття схеми власного тіла»; формування опороздатності тазового пояса та нижніх кінцівок; формування функції сидіння; формування функції стояння; розвиток статичної

рівноваги в положенні сидючи і стоячи; формування кистьових рухів, необхідних у подальшому для навчальної діяльності (письма, малювання, ліплення, конструювання тощо); розвиток логічного мислення; розвиток просторових уявлень; диференціація кольорів; елементи математичних знань тощо.

Досягається це, головним чином, мануальними трудовими діями, коли трудова операція виконується за допомогою тільки пальців рук. Хоча на стенді також передбачені і трудові вправи з використанням окремих інструментів (ключів різної конфігурації та викруток).

Як було наведено вище, за способом праці попередньо ми розділили усі трудові дії на стенді «Мураха» на три основні види:

1. Мануальні вправи (за допомогою кистей і пальців) без використання інструментів.
2. Інструментальні вправи з використанням спеціальних інструментів (ключів та викруток).
3. Мануально-інструментальні вправи (із задіюванням як пальців так й інструментів).

Починати формування та корекцію кистьових функцій у дітей з парезами провідної верхньої кінцівки ми рекомендуємо саме з першого виду заняття, тобто з мануальних дій. І це – логічно, бо такий варіант передбачає мінімальний рівень свободи у маніпулюванні: рука (кисть) безпосередньо впливає на предмет (гайку, болтик або гвинтик), тобто є найбільш простішим. Прослідковується тактильне збагачення відчуттів від предмета, з яким дитина маніпулює. Сюди поступово додається тренінг кінестетичних відчуттів від маніпуляцій з предметами. Загалом формується тактильно-кінестетичний досвід взаємодії саме із цим типом предметів, що віддзеркалюється в довгостроковій пам'яті дитини і буде в подальшому в нагоді, при виникненні саме таких маніпуляцій з подібними предметами.

Мануальні вправи рекомендуємо класифікувати таким чином: вправи з шайбами, вправи з гайками, вправи з болтами, вправи з деталями.

Заняття з шайбами є найпростішим і воно передбачає просте нанизування шайб різного діаметру на стрижень (основу) болта. Спочатку це робиться повільно, без вказівки на швидкість. Шайба нанизується на болтик і потім знімається з болтика. Поступово слід додавати більшу кількість шайб – 2, 3, 4 і т.д., також повільно, без фіксації часу нанизування. Робити це потрібно спочатку провідною кінцівкою, а потім – іншою. Зрозуміло, що починати треба з шайб великого діаметру і товщини, які дитині зручніше утримувати кінчиками пальців. Відповідно, діаметр болта, на який нанизуватиметься шайба, буде також великим. Після засвоєння первинного паттерну спрощених рухів провідною кінцівкою, слід переходити до подібного вправління іншою кінцівкою.

Наступним етапом формування кистьових функцій засобами трудової діяльності є нанизування шайб на стрижень болта на швидкість: тобто тепер за відповідний відрізок часу (наприклад, за 1 хвилину) треба нанизати на болтик якмога більше шайб, не роняючи їх при цьому долу. Алгоритм вправління має бути подібним описаному раніше: спочатку тренується провідна кінцівка, а потім – інша.

Наступний етап формування кистьових функцій – чергування нанизування лівою та правою кінцівками, спочатку в повільному темпі, а потім – з поступовим збільшенням темпу рухів за допомогою ігрових вправ з умовною назвою «Спритні ручки». Наявність зйомних блоків (фото 3.15), які можуть вільно пересуватись за металевими вказівниками, дозволяють розташовувати їх зручно для дитини під ліву, праву або обидві руки.

Для моделювання ситуацію операційної завершеності на наступному етапі вправи, можна закінчувати закручуванням гайки, яка буде фіксувати шайби, нанизані на стрижень болта. Таким чином буде досягнута логічна завершеність трудової дії і дитина відчує ефект кінцевого результату, тобто результативності. Далі всі ці операційні дії слід виконувати з шайбами відносно малого розміру, що буде ускладнювати моторну і мозкову діяльність дитини.

Фото 3.15. Стенд «Мураха» з набором коригувальних операційних блоків

Для підсилення стимуляції мозкової діяльності можна ускладнювати завдання тим, що пропонувати дитині чергувати при нанизуванні шайби різної конфігурації: пласку з кільцевою (одну пласку – одну кільцеву). Такі вправи будуть стимулювати увагу дитини, зоровий пошук, здатність до диференціювання предметів.

Роботу з нанизуванням шайб на болт можна ускладнювати за допомогою використання спеціальних дзеркал, які закріплюються за необхідності зверху стенду, з лівого або правого боку. За допомогою цих дзеркал та зміни кута їхнього розташування відносно до стенду та дитини, можна удосконалювати координаційні можливості дитини, бо в такій ситуації замість прямої візуальної координації дитина спіткається з неприродно дзеркальною координацією, коли треба буде дивитися не на сам болтик та шайби, а на їх відображення у

дзеркалі. Починати треба з так званою верхньої дзеркальної координації, за якою блок з болтами буде розташовуватись посередині і, відповідно, віддзеркалюватись посередині. Це – найпростіша дзеркальна координація. Тут також спочатку потрібно маніпулювати провідною кінцівкою, а потім – іншою; починати повільно, а потім – швидко; спочатку з однією шайбою, а потім – з кількома, а наприкінці – з фіксацією шайб гайкою.

Після засвоєння режиму верхньої дзеркальної координації необхідно переходити до бічної дзеркальної координації (правої або лівої) – дитина має сама визначитись, яку з бокових координацій вона буде засвоювати першою. Наприклад, це буде координація з використанням дзеркала, розташованого на стенді праворуч. Після виконання всього алгоритму кистьових маніпуляцій, необхідно перейти до заняття на основі лівої дзеркальної координації, коли педагог знімає праве дзеркало і закріплює ліве. При цьому з'являється відповідний координаційний «шум» у корі головного мозку дитини, що є наслідком термінової перебудови нейронних координаційних відносин на протилежні (з правого боку на лівий). Ці вправи з різновидами дзеркальної координації дозволяють формувати широку та варіативну нейронну мережу міжпівкульних зорово-моторних координацій і значно збагачують потенціал мозкової діяльності дитини.

Після відносно простих маніпуляцій з шайбами (типу нанизування) треба переходити до мануальних маніпуляцій з гайками різного розміру. Якщо в попередніх трудових діях було присутнє просте прямолінійне нанизування шайби на болт, то тепер це нанизування досягається за допомогою поступально-колового закручування гайки за ходом годинникової стрілки. Зберігається алгоритм вправи, подібний вищеописаному: повільне закручування провідною рукою гайки на болтик; повільне закручування іншою рукою гайки на болтик; швидке закручування провідною рукою гайки на болтик; швидке закручування іншою рукою гайки на болтик; повільне закручування провідною рукою декількох гайок на болтик; повільне закручування іншою рукою декількох гайок на болтик; швидке закручування

провідною рукою декількох гайок на болтик; швидке закручування іншою рукою декількох гайок на болтик; спочатку це мають бути гайки відносно великого розміру, а потім поступово зменшувати розмір гайок, які будуть використовуватись у трудових діях. Зрозуміло, що зменшення розміру гайок буде ускладнювати рухове завдання і більшою мірою стимулювати головний мозок до зорово-моторної координаційної діяльності.

Задіюючи можливості кольоротерапії, використовувались при виконанні завдання гайки, пофарбовані у різні кольори, червоний і синій. Чергувалось послідовне закручування гайок червоного і синього кольорів. Їх може бути більше, а завдання з використанням кольорів – складнішими. Наприклад, це можуть бути вправи з елементами математики, складання або віднімання: було дві сині гайки і ми додаємо до них ще три червоні гайки – скільки всього гайок ми тепер маємо?

Аналогічно можна використовувати вправи з чергуванням закручування гайок і нанизування шайб (гайка-шайба-гайка-шайба-дві гайки-дві шайби). У цій ситуації знову виникає умовний координаційний «шум», коли мозок має дуже оперативно перебудовувати нейронні шляхи з однієї зорово-моторної дії (нанизування) до іншої (закручування).

Після цього можна реалізовувати вправи, які поєднують в собі як закручування, так і відкручування. При цьому ці операційні дії можна виконувати у різних варіантах: закручувати и відкручувати провідною рукою; закручувати и відкручувати іншою рукою; чергувати операційні дії таким чином: закручувати гайку провідною рукою, а відкручувати – іншою; потім зробити навпаки: закручувати гайку іншою рукою, а відкручувати – провідною.

Для формування просторових і геометричних уявлень закручуванням гайок можна «малювати» фігури: коло, півкола, чотириохкутник, трикутник, квадрат (залежно від наявних модулів). У цих завданнях буде більше реалізовуватись інтелектуальна складова трудової діяльності.

Вершиною мануальних трудових вправ слід вважати елементарне конструювання за допомогою фіксації гайками з шайбами спеціально підготовлених деталей у різних формах і варіантах. Основними деталями тут можуть стати металеві пластини різного розміру з отворами різного діаметру. Необхідно буде знайти потрібну пластину і нанизати її на болт, використовуючи відповідний отвір. З декількох пластин можна побудувати геометричну фігуру (трикутник, квадрат, прямокутник), або контур об'єкта: вітрячок, будиночок, літачок, корабик тощо.

Далі мають йти вправи з верхньої дзеркальної координації і бокових (правої і лівої) дзеркальних координацій.

Вправи з болтами мають дещо інший алгоритм застосування:

1. Повільне загвинчування болта у замуровану гайку провідною рукою.
2. Повільне вигвинчування болта із замурованої гайки провідною рукою.
3. Повільне загвинчування болта у замуровану гайку іншою рукою.
4. Повільне вигвинчування болта із замурованої гайки іншою рукою.
5. Відносно швидке загвинчування болта у замуровану гайку провідною рукою.
6. Відносно швидке вигвинчування болта із замурованої гайки провідною рукою.
7. Відносно швидке загвинчування болта у замуровану гайку іншою рукою.
8. Відносно швидке вигвинчування болта із замурованої гайки іншою рукою.
9. Загвинчування болта провідною рукою, а вигвинчування – іншою.
10. Загвинчування болта іншою рукою, а вигвинчування – провідною.
11. Повільне, а потім більш швидке закручування гайки на болт з подальшим загвинчуванням болта у замуровану гайку провідною рукою.

12. Повільне, а потім більш швидке закручування гайки на болт з подальшим загвинчуванням болта у замувану гайку іншою рукою.

13. Зображення за допомогою загвинчених болтів різних геометричних фігур.

14. Зображення за допомогою загвинчених болтів різних об'єктів: будиночка, корабля, вітрячка, ракети тощо.

15. «Малювання» за допомогою загвинчених болтів з шляпками, пофарбованими у різні кольори, різних естетичних форм, візерунків, креслень.

16. Елементи конструювання за допомогою загвинчених болтів і спеціально підготовлених металевих пластин геометричних фігур, або контурів інших об'єктів.

17. Далі необхідно використовувати вправи з верхньої дзеркальної координації, правої дзеркальної координації і лівої дзеркальної координації, тобто виконувати усі попередні вправи з використанням спеціально закріплених у відповідних місцях стенду дзеркал.

Вправи з деталями. Цей підрозділ вправ спрямований на використання деталей з самого початку відповідних трудових дій. В основному – це різновиди металевих пластинок різного розміру з отворами різного діаметру. Хоча можна використовувати й інші деталі (скрепки, дерев'яні бруси, пластикові фрагменти тощо). Кількість зйомних модулів не обмежена і передбачає велику кількість варіацій їх застосування та ускладнення.

Орієнтовний алгоритм вправляння з елементами конструювання може бути таким:

1. Фіксація окремої деталі гайкою.
2. Фіксація окремої деталі гайкою з шайбою.
3. Фіксація окремої деталі болтом.
4. Фіксація двох деталей гайкою в одній технологічній точці.
5. Фіксація двох деталей гайкою з шайбою в одній технологічній точці.
6. Фіксація двох деталей болтом в одній технологічній точці.

7. Фіксація окремої деталі гайками в двох технологічних точках.
8. Фіксація окремої деталі гайками і шайбами в двох технологічних точках.
9. Фіксація окремої деталі болтами в двох технологічних точках.
10. Хаотична фіксація двох і більше деталей в двох і більше технологічних точках гайками, гайками з шайбами або болтами (гайками, шайбами і болтами).
11. Конструктивна фіксація двох і більше деталей в двох і більше технологічних точках гайками, гайками з шайбами або болтами (гайками, шайбами й болтами).

Інструментальні вправи з використанням спеціальних інструментів (ключів та викруток) включають в себе такі підрозділи:

1. Вправи з ріжковим ключем провідною рукою (закручування гайок).
2. Вправи з ріжковим ключем іншою рукою (закручування гайок).
3. Вправи з ріжковим ключем провідною рукою (викручування гайок).
4. Вправи з ріжковим ключем іншою рукою (викручування гайок).
5. Вправи з накидним ключем провідною рукою (закручування гайок).
6. Вправи з накидним ключем іншою рукою (закручування гайок)
7. Вправи з накидним ключем провідною рукою (викручування гайок).
8. Вправи з накидним ключем іншою рукою (викручування гайок).
9. Вправи з розвідним ключем провідною рукою (закручування гайок).
10. Вправи з розвідним ключем іншою рукою (закручування гайок).
11. Вправи з розвідним ключем провідною рукою (викручування гайок).
12. Вправи з розвідним ключем іншою рукою (викручування гайок).
13. Вправи з торцевим ключем провідною рукою (закручування гайок).
14. Вправи з торцевим ключем іншою рукою (закручування гайок).
15. Вправи з торцевим ключем провідною рукою (викручування гайок).

16. Вправи з торцевим ключем іншою рукою (викручування гайок).
17. Вправи з комбинованими ключами провідною рукою (закручування та викручування гайок).
18. Вправи з комбинованими ключами іншою рукою (закручування та викручування гайок).
19. Вправи зі спеціальними ключами провідною рукою (закручування та викручування гайок).
20. Вправи зі спеціальними ключами іншою рукою (закручування та викручування гайок).
21. Далі усі попередні 19 пунктів повторюються в тій же послідовності, але вже з болтами.
22. Вправи з викрутками із пласким шліцем і відповідними гвинтами провідною рукою (закручування та викручування).
23. Вправи з викрутками із пласким шліцем і відповідними гвинтами іншою рукою (закручування та викручування).
24. Вправи з викрутками із хрестоподібним шліцем і відповідними гвинтами провідною рукою (закручування та викручування).
25. Вправи з викрутками із хрестоподібним шліцем і відповідними гвинтами іншою рукою (закручування та викручування).
26. Вправи з викрутками інших профілей шліців (квадратний, трикутний, зіркоподібний, шестигранний тощо) провідною рукою (закручування та викручування).
27. Вправи з викрутками інших профілей шліців (квадратний, трикутний, зіркоподібний, шестигранний тощо) іншою рукою (закручування та викручування).

До певних технічних недоліків стенду «Мураха» слід віднести:

– Незахищеність дзеркал від механічного впливу на них: при необережному використанні інструменту дитина може пошкодити дзеркало. У зв'язку із цим при роботі з важкими ключами потрібна особлива увага з боку педагога.

– Робота з відносно дрібними предметами та ймовірність того, що дитина може взяти їх до рота. Також передбачається підвищена увага педагога, особливо при роботі з дрібними болтиками та гайками.

Корекційно-розвиткова робота на стенді **«Мураха»** потребує використання різних методичних прийомів, які підвищують ефективність корекції порушених кистьових функцій. Нижче перерахуємо деякі з них:

А) *Методичні прийоми фасилітації*. Їх застосування передбачає особливі відносини між педагогом і дитиною, які полягають у тому, що педагог цілеспрямовано періодично змінює традиційну модель відносин «роби те, що я сказав!» на більш комфортну для дитини та ефективну у плані її розвитку модель «давай спробуємо вдвох зробити ще краще!». У цьому плані педагог постає як помічник-партнер на занятті в умовній методично-дуальній парі – «самостійне виконання вправи дитиною ↔ виконання вправи за допомогою дорослого». Іноді необхідно посилити підтримку з боку педагога, а в іншій ситуації дитина починає відчувати впевненість у своїх самостійних рухах і у неї виникає бажання виконувати рухово-ігрові дії самостійно. Якщо на верстаті одночасно працюють 2 – 3 дитини, то цей метод реалізується в груповій підтримці конкретної дитини, у загальногруповому обговоренні проекту та шляхів його реалізації: «разом у нас може вийти дуже добре!». Такий метод породжує такі методичні прийоми, як персонаж «САМік» (який намагається все зробити самостійно) і Допомогайка (який прагне всім допомагати). Сюжетні взаємодії між ними і зумовлюватимуть педагогічну тактику спільної освітньої діяльності дорослого та дитини: авторитарну чи фасилітарну.

Б) Щодо методичних прийомів предметно-практичної діяльності, то дуже ефективним слід вважати умовне одухотворіння предметів і наділення їх властивостями живих істот. Цей прийом було перевірено протягом багатьох років практичної роботи з дітьми. Він дозволяє значно підвищити мотивацію дитини до корекційної трудової діяльності. Враховуючи гендерний аспект, болтики та гвинтики можуть бути хлопчиками, а гаєчки – дівчатками. За

казковим сюжетом вони можуть розмовляти один з одним, сперечатися, діяти разом або змагатися.

В) Щодо методу орудійної логіки, можна рекомендувати такий цікавий прийом, як віршований супровід трудової операції. Наприклад, працюючи з молотком, доречно декларувати такий віршик: «Тук-тук-тук-тук, десь лунає дзвінкий стук! Ток-ток-ток-ток, розійшовся молоток!» А якщо дитина вправляється з ключем, можна прочитати таке: «Ключ на гайку я надів, запахався і упрів! Ну а щоби не упріти – треба знати, як вертіти!». З одного боку, це дозволяє ритмізувати рухово-трудова прояви дитини і покращити їх результативність. З іншого боку, сумісна ритмізація кистьових маніпуляцій і артикуляційних проявів у значному ступені підсилює ефективність мовленнєвого розвитку.

Г) В арсеналі методу індивідуально-диференційованого підходу до корекції порушень кистьових функцій у дітей найбільш важливими слід зазначити такі методичні прийоми:

- диференційованої тонізації: гіпотонічний варіант рухових порушень (коли тонуc у кистях неприродно низький, м'язи слабкі або мляві; у суглобах спостерігається надмірна рухливість); гіпертонічний варіант (при якому, навпаки, тонуc у кистях неприродно високий, присутня спастичність різного ступеня вираженості; суглоби тугорухливі; кисті загалом – ригідні); дистонічний варіант (при якому м'язовий тонуc не є стабільним, а гіпотонія чергується з гіпертонією; присутні тремор, атетоїдні або хореїформні рухи у верхній кінцівках; гіперкінетична форма ДЦП). Залежно від особливостей м'язового тонуcу дитини педагог розробляє відповідну стратегію і тактику подолання кистьових порушень.

В основу диференціації та індивідуалізації необхідно покласти також ступінь тяжкості наявних кистьових рухових порушень. Тут можна виділити легкий, середній і тяжкий ступінь. У цьому плані можна рекомендувати практикам такий методичний прийом, як вибір для кожної дитини відповідного ведучого ігрового персонажу з казок або мультфільмів. Наприклад, дитина з

гіпотонічними руками може згодом перетворитися в Буратіно з міцними дерев'яними ручками. Таким чином цей відомий казковий персонаж стане головним на занятті з трудової предметно-практичної діяльності. І навпаки, якщо у дитини в кистях спостерігається спастичність, в рухово-ігровому сюжеті вона може грати роль Пластилінового Чоловічка з гнучкими ручками та пальцями.

Заняття на верстаті «Майстер-ломайстер» дозволяє розвивати і коригувати такі основні кистьові функції у дітей з парезами ведучої верхньої кінцівки: хапання, маніпулятивна, інструментальна, обертальна, дворучна координаційна, конструктивного праксису, ударна, утримання, поштовхова тощо. Щоб реалізувати цю мету, необхідно поступово вирішити низку відповідних педагогічних завдань: розвиток дрібної моторики; розвиток зорово-моторних відносин; розвиток дворучної координації; розвиток зорово-опорних реакцій; розвиток точності ручних рухів; розвиток глобальної координації тулуба та верхніх кінцівок; розвиток конструктивного праксису тощо.

До допоміжних педагогічних завдань слід віднести:

- формування опорної здатності тазового пояса та нижніх кінцівок;
- формування трудової дисципліни; формування вміння діяти у колективі для вирішення загального технічного завдання;
- формування «відчуття схеми власного тіла»;
- формування функції прямостояння; розвиток статичної рівноваги в положенні стоячи;
- формування кистьових рухів, необхідних у подальшому для трудової діяльності (столярних, слюсарних і конструкторських робіт);
- розвиток логічного мислення; розвиток просторових уявлень, технічного проектування.

Досягається це, головним чином, за допомогою ручних дій, коли трудова операція виконується із використанням спеціальних інструментів (кийків, молотків, пилок, напилків, дрілли, столярних лещат, слюсарних лещат, точильного кола тощо). Також на верстаті можна використовувати комбіновані

мануально-інструментальні дії, поєднуючи мануальні маніпуляції з інструментальними в конкретному виді трудової діяльності.

Інструментальні дії було класифіковано таким чином:

I) **СТОЛЯРНІ ТРУДОВІ ВПРАВИ:** зі столярними лещатами, з киянками, з напилками, на точильному колі, з пилками, із дрилем, з коловоротом, із ключами, з викрутками, із збіркою конструкцій за допомогою ключів та/або викруток.

СЛЮСАРНІ ТРУДОВІ ВПРАВИ: з молотками, із слюсарними лещатами, з напилками, з ножовками, із дрилем, з ключами, з викрутками, із збіркою конструкцій за допомогою ключів та/або викруток.

3.6. Експериментальне дослідження ефективності комплексної методики корекції кистьових функцій (формувальний педагогічний експеримент)

Для виявлення ефективності розробленої комплексної методики формування і корекції основних кистьових функцій у старших дошкільників автором дослідження було організовано формувальний педагогічний експеримент. Він проводився на базі закладів дошкільної освіти м. Одеса № 151, № 190, № 193, м. Львів «ясла-садок» «Барвінок», а також Центру реабілітації рухом (ЦРР) протягом 2021-2022 навчального року. Було організовано експериментальні групи, у склад яких увійшло загалом 104 дитини віком 5–7 років. У контрольній групі було 106 дітей того ж віку. Контрольна група займалася за стандартною програмою для дитячого садка, а в експериментальній групі впроваджувалась нова комплексна методика формування та корекції кистьових функцій у дошкільників.

Алгоритм формування основних кистьових функцій для дітей експериментальної групи включав в себе:

• **Основний тренінг (30 хв) (не більше трьох кистових функцій):**

1. Стандартна розминка для кистей (до 5 хв).
2. Послідовність формування кистьових функцій:
  - координаційна функція (наприклад, прокочування) – 10 хв;

- функція швидкості (наприклад, клавішна) – 8 хв;
- силова функція (наприклад, опорна) – 7 хв.

На формування координаційних функцій кистей необхідно відводити більше всього часу, швидкісних – трохи менше, силових – ще менше. Таке співвідношення часу для формування вищезгаданих функцій обумовлено особливостями здобуттям координаційних навичок у корі головного мозку та специфікою енерговитрат на формування різних кистьових функцій. Силкові функції в цьому випадку є найбільш енергоємними.

У трьохчастинну структуру основного тренінгу як два обов'язкових (постійних) елементу повинно входити формування координаційних і силових функцій:

1. Формування координаційних функцій (постійна складова).
2. Формування однієї з функцій за вибором педагога (перемінна складова).
3. Формування силових функцій (постійна складова).

Наступна складова в основному тренінгу є перемінною – за необхідності, це можуть бути вправи для формування сенсорних функцій, функцій рухливості суглобів, функцій, пов'язаних зі швидкістю кистьового маніпулювання.

• Підтримувальний тренінг:

1. Стандартна розминка для кистей (до 5 хв).
2. Тренінг однієї з кистьових функцій за вибором педагога (зазвичай вибирають найбільш проблемну для дитини або групи дітей функцію) (до 10 хв).

• Домашнє завдання на вихідні та/або святкові дні для дітей експериментальної групи було стандартизованим і включало в себе такі елементи:

- стандартну розминку для кистей;
- тренінг однієї з кистьових функцій за вибором батьків (бажано вибирати найбільш проблемну для дитини функцію).

Перед кожним з тренінгів (із вихідного положення лежачи, на карачках або сидячи) необхідно обов'язково виконати стандартну розминку кистей, яка проводиться за таким постійним алгоритмом:

1. Поліпшення трофіки (кровопостачання, підвищення температури) кистей:

- розтирання обох сторін кистей протилежною долонею;
- розтирання обох сторін кистей вовняною рукавичкою;
- поплескування долонею протилежної руки по кисті;
- одночасні оплески кистями;
- масаж пальців (особливо – нігтьових фаланг, «подушечок» пальців);
- окреме розминання тенара (м'язового горбка під великим пальцем)

кожної кисті;

- катання двома кистями гладкого м'ячика (кульки) на долонях;
- катання двома кистями масажного (з шипами) м'ячика (кульки) на

долонях.

2. Розслаблення м'язів, суглобів та зв'язок кистей (реліз):

- одночасні поздовжні потряхування кистями;
- почергові поздовжні потряхування кистями;
- одночасні та почергові кругові потряхування кистями;
- хаотичні одночасні та послідовні потряхування кистями (своєрідний

пошук кистями наявних ступенів свободи).

3. Розтягування м'язово-зв'язкового апарату кистей:

- кругові рухи кистями почергово в обидва боки;
- розгинання чотирьох пальців однієї руки основою долоні іншої руки;

потім змінити ролі кистей;

- те саме, але обидві руки перед грудьми роблять зустрічні рухи, пружинячи пальцями;

- руки скласти в «замок» та вивертати їх у протилежний бік, розтягуючи сухожилля м'язів-згиначів пальців – при цьому бажано змінювати положення рук у просторі (піднімати – опускати, відводити убік тощо);

- відведення та розгинання великого пальця кожної руки;
- примусово але обережно підводити великий палець зігнутої кисті до передпліччя за допомогою іншої руки;
- виконувати упори задньою стороною кистей на пружну поверхню, на стіл, стілець, будь-яку іншу опору, варіюючи при цьому напрямком кистей (вперед, вбік, назад та ін.) і вагове навантаження на них за принципом поступового збільшення.

4. Тонізація м'язів кистей (готовність до функціонування):

- ритмічне стискання пальців по чергово правої та лівої рук;
- ритмічне одночасне стискання пальців обох рук;
- стискання пальців у положенні рук «замок»;
- рукостискання правої та лівої рук зі збільшенням зусилля здавлювання;
- вправа «Зчіпка» (нігтьовими фалангами пальців) – намагатися розірвати із зусиллям зчиплення двох рук.

5. Стабілізація стану кистей:

- клавішні рухи пальцями у повітрі;
- зробити пальцями кистей «бризки» у повітрі;
- зробити пальцями у повітрі «бенгальські вогні».

Залежно від віку дітей та особливостей їх психофізичного розвитку, а також з урахуванням відрізка дня та порядкового номера тренінгу, варіюватиметься обсяг та зміст цієї розминки. При цьому бажано дотриматися саме алгоритму розминки, вищезазначеного: **розігрів – розслаблення – розтяг – тонізація – стабілізація**. Засобами формування та корекції основних кистьових функцій у дошкільників були спеціально розроблені комплекси фізичних вправ у ручній предметно-практичній діяльності, описані у попередньому підрозділі.

У формувальному педагогічному експерименті досліджувались такі показники предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери як **продуктивність, сформованість вмінь, володіння інструментами**.

Кожен із цих показників аналізувався за допомогою відповідних критеріїв. До критеріїв продуктивності було віднесено:

- відстань при киданні набивного м'яча, см (вага м'яча 1 кг з положення сидячи на зрісовому стільці);
- час долання стандартної відстані на руках, сек (крокування на 5 м в положенні «візка» за допомогою педагога);
- час виконання вису на руках, сек (на поперечині, на витривалість);
- час виконання стандартних дворучних координаційних дій, сек (пірамідка, великі гудзики, вузлики);
- кількість рухів кистю за 10 секунд, кількість крапок на папері (тепінг-тест);
- тривалість виконання стандартної намотуючої кистьової дії, сек (веретено в різних варіантах: 1, 2, 3);
- тривалість виконання стандартних обертальних кистьових дій, сек (лебідка, гаєчка, болтик, болтик+гаєчка, спінер).

За критерії сформованості вмінь було взято:

- ступінь загальної сформованості дії (сформована – несформована);
- ступінь досконалості сформованої дії (високий – середній – низький).

До критеріїв володіння інструментами було віднесено:

- час виконання стандартних інструментальних дій викруткою, сек;
- час виконання стандартних інструментальних дій ключем, сек;
- час виконання стандартних інструментальних дій молотком, сек.

Аналіз отриманих за дослідженням автора даних дозволив виявити наступну динаміку показників основних кистьових функцій у дітей віком 5 – 7 років.

Силові функції. У поштовховій функції (тест «Поштовх») в експериментальній групі результат поштовху м'яча вагою в 1 кг на дальність покращився в середньому на 65,82 см. У контрольній групі результати в цьому тесті покращилися в середньому на 61,65 см (табл. 3.1).

В обох випадках приріст результатів був статистично достовірним ($P < 0,05$), але в експериментальній групі показники збільшилися приблизно на 4

см більше, ніж у контрольній групі. На позитивну динаміку результатів у цьому тесті вплинуло систематичне використання спеціальних вправ у поштовхах набивного м'яча та боксерської груші на заняттях з фізичної культури та в інших формах фізичного виховання дітей у закладі дошкільної освіти. Достовірний приріст результатів у дітей контрольної групи можна пояснити тим, що зі значною частиною з них фізичне виховання проводилося за авторською технологією М. М. Єфименка, якою передбачається акцентоване укріплення м'язів верхнього плечового поясу та рук у лежачо-горизонтованих вихідних положеннях.

За кроковою функцією (тест «Візок») результати ходьби на руках на швидкість покращилися в середньому на 2,24 сек ($P < 0,05$), у той час як у контрольній групі поліпшення склало лише 0,82 сек ($P > 0,05$). Ця помітна різниця в результатах виникла в наслідок того, що в експериментальній групі діти регулярно виконували спеціальні вправи в упорах лежачи в різних вихідних положеннях, а також вправи з використанням візків, реалізуючи на практиці методичний феномен «двох глечиків», описаний М. М. Єфименком.

Його сутність полягає в тому, що в лежаче-горизонтованих положеннях усі енергоносії, що існують у тілі дитини, концентруються в верхній частині тулуба, в ділянці ційно-комірцевої зони, у плечовому поясі та верхніх кінцівках. Це формує відповідний енергетичний фон для фізичного навантаження саме на ці ділянки тіла і значно ступені підвищує ефективність розвитку функцій верхніх кінцівок.

На жаль, у традиційній системі фізичного виховання дошкільників цей методичний феномен майже завжди ігнорується і більшість вправ для верхніх кінцівок виконується у вихідному положенні стоячи, що помітно знижує ефективність їхнього розвитку.

За функцією вису (тест «Висить груша») у дітей експериментальної групи спостерігалось покращення результатів у середньому на 7,71 сек ($P < 0,05$), у той час як у контрольній групі поліпшення становило 6,90 сек ($P < 0,05$). І хоча вагомий приріст спостерігався в обох групах, результати в ЕГ перебільшували

Таблиця 3.1

Динаміка (приріст) показників силових кистьових функцій після
формульованого педагогічного експерименту

№ п/п	Назва тесту	Контрольна група	P	Експериментальна група	P
1	«Поштовх»	+ 61,65 см	<0,05	+ 65,82 см	<0,05
2	«Візок»	- 0,82 сек	>0,05	- 2,24 сек	<0,05
3	«Висить груша»	+ 6,90 сек	<0,05	+ 7,71 сек	<0,05

Умовні позначки:

P – критерій достовірності приросту результатів;

+ – збільшення показника;

- – зменшення показника

аналогічні показники в КГ приблизно на 1 сек. Завдяки цьому тесту ми з'ясували силову витривалість м'язів-згиначів пальців рук. Правдивий прогрес результатів за функцією вису має дуже важливе значення для предметно-практичної діяльності дітей, бо її можна вважати комплексною. На результати вису впливає реалізація трьох складових: повноцінне захоплення поперечини, абсолютна сила кистей та силову витривалість м'язів-згиначів пальців. Повноцінний вис на поперечині або іншій конструкції є однією із заporук подальшої успішної соціалізації дитини в напрямі спортивної діяльності, побутової та професійної адаптації.

Координаційні функції. У дворучній координаційній функції (тест «Вузлики») результати в експериментальній групі покращилися в середньому на 7,66 сек ($P < 0,05$). У контрольній групі також спостерігалось покращення показників, але не таке виражене – на 4,80 с ($P > 0,05$). Потрібно особливо відзначити значний (враховуючи відносно недовгий час проведення педагогічного експерименту) приріст показників дворучної координаційної функції у дітей з ЕГ. Справа в тому, що цей показник віддзеркалює ступінь

координаційних взаємодій нейронної мережі лівої та правої півкуль головного мозку, які лежать в основі мозкової діяльності в цілому. Покращення цього показника говорить про високу вірогідність удосконалення роботи вищої нервової діяльності, а саме це є основою подальшої успішної соціалізації дітей. Ця тенденція спостерігалася і в показниках маніпулятивної функції кистей.

За маніпулятивною функцією (тести «Пірамідка», «Великі гудзики») результати у дітей з експериментальної групи покращилися в середньому: «Пірамідка» – на 2,91 сек ($P < 0,05$), «Великі гудзики» – на 8,44 сек ($P < 0,05$).

У дітей із контрольної групи поліпшення склало відповідно: «Пірамідка» – на 1,63 сек ($P > 0,05$), «Великі гудзики» – на 8,22 сек ($P < 0,05$).

Показники інструментальної функції (тести «Викрутка», «Ключ», «Молоток») у дітей експериментальних груп у середньому покращилися таким чином: за тестом «Викрутка» – на 2,34 сек, за тестом «Ключ» – на 6,20 сек, за тестом «Молоток» – на 5,61 сек. Приріст результатів за всіма трьома тестами був статистично достовірним ($P < 0,05$). Результати дітей з контрольних груп також покращилися: за тестом «Викрутка» – на 1,40 сек ($P > 0,05$), за тестом «Ключ» – на 2,85 сек ($P > 0,05$), за тестом «Молоток» – на 5,0 сек ($P < 0,05$). Статистично достовірним в КГ виявився лише приріст результатів в ударних ручних діях молотком (табл. 3.2).

Слушним буде зупинитися детальніше на прогресі показників інструментальної кистьової функції, оскільки наше дослідження було присвячено саме використанню можливостей не тільки фізичного виховання дошкільників, але і потенціалу предметно-практичної діяльності (трудового виховання). На нашу думку, саме інструментальна функція кистей найбільш соціалізована, бо передбачає вміння дитини успішно маніпулювати з різними інструментами, що дозволить такій дитині в майбутньому швидше і ефективніше адаптуватися до побуту та обраної професійної діяльності. Для цілеспрямованого формування інструментальної функції кистей нами були розроблені не тільки комплекси вправ з викруткою, ключем та молотком, а й створені спеціальний стенд для трудових вправлянь «Мураха» і верстат для

Таблиця 3.2

Динаміка (приріст) показників координаційних кистьових функцій після формувального педагогічного експерименту

№ п/п	Назва тесту	Контрольна група (середній показник), Сек	Р	Експериментальна група (середній показник), Сек	Р
1	«Вузлики»	- 4,80	> 0,05	- 7,66	< 0,05
2	«Пірамідка»	- 1,63	>0, 05	- 2,91	< 0,05
3	«Великі гудзики»	- 8,22	< 0,05	- 8,44	< 0,05
4	«Викрутка»	- 1,40	>0, 05	- 2,34	< 0,05
5	«Ключ»	- 2,85	>0, 05	- 6,20	< 0,05
6	«Молоток»	- 5,0	< 0,05	- 5,61	< 0,05

Умовні позначки:

Р – критерій достовірності приросту результатів;

+ – збільшення показника;

- – зменшення показника

трудотерапії «Майстер-ломайстер». На нашу думку, саме регулярне використання цих додаткових пристосувань протягом дня в закладі дошкільної освіти, де були сформовані експериментальні групи, дозволило значно підвищити мотивацію трудових інструментальних дій і в кінці кінців забезпечило такий відчутний приріст результатів.

Функції кисті, пов'язані зі швидкістю рухів. Розглянемо результати дітей експериментальних груп. За клавішною функцією (тест «Курча») показники покращилися в середньому на 7,0 рухів за 10 секунд ($P < 0,05$). Цей тест базується на загальновідомому з фізіології теппінг-тесту, який віддзеркалює, головним чином, стан лабільності (рухливості) нервових процесів, зокрема напруження і розслаблення м'язів ведучої верхньої кінцівки. Можна сказати, що теппінг-тест, перш за все, виявляє морфо-функціональний

стан центральної нервової системи і є показником відносно стабільним, константним. З іншого боку, швидкість рухів піддається коригуванню і завдяки цілеспрямованому тренінгу можна збільшити частоту рухів кистю в клавишних пальцьових маніпуляціях, що і було доведено за підсумками проведеного експерименту.

За намотувальною функцією (тести «Веретено –1,2,3,4») тривалість виконання стандартного намотування мотузочки на паличку (за всіма тестами) скоротилося в середньому на 2,13 с ($P < 0,05$). Слід зазначити, що цей приріст у результатах намотування має для нас особливе значення, бо воно значно ступені віддзеркалює можливості променево-зап'ясткового суглоба верхньої кінцівки, який потужно представлений у топографії кори головного мозку дитини. Саме його функціональність забезпечує значну імпульсацію в корі головного мозку, генеруючи енергію збудження близько розташованих ділянок, включаючи мовленнєві центри (Брока, Верніке, верхню додаткову). Це дає нам змогу прогнозувати покращення мовленнєвого розвитку дитини, що планується дослідити у додатковому педагогічному експерименті.

За обертальною функцією кистей результати дітей ЕГ покращилися таким чином: за тестом «Лебідка» – на 3,44 сек ($P < 0,05$). Виконання цього тесту також потребує достатньої функціональності саме променево-зап'ясткового суглоба і може впливати на покращення мовленнєвого розвитку дитини. Тому вважаємо достовірний приріст показників у цьому тестовому завданні позитивним результатом проведеного дослідження (табл. 3.3).

За тестом «Гаєчка» результати у дітей з ЕГ покращилися на 1,25 сек ($P < 0,05$), за тестом «Болтик» – на 0,81 сек ($P > 0,05$), за тестом «Болтик + гаєчка» – на 2,33 сек ($P < 0,05$), за тестом «Спіннер» – на 6,84 рухів ($P < 0,05$). Із всіх проведених комбінацій цього тесту недостовірним виявився лише приріст показників в тесті «Болтик». Нам до кінця не зовсім зрозуміло, чому в тесті «Гаєчка» покращення результатів було достовірним, а в тесті «Болтик» – недостовірним. Є припущення, що за біомеханікою закручування гаєчки для

пальців рук є більш простішим завданням, ніж закручування болтика. Центр ваги гаєчки розташований посередині – тому нею простіше маніпулювати, а

Таблиця 3.3

Динаміка (приріст) показників швидкісних кистьових функцій після формувального педагогічного експерименту

№ п/п	Назва тесту	Контрольна група (середній показник)	Р	Експериментальна група (середній показник)	Р
1	«Курча»	+ 2,14	> 0,05	+ 7,0	< 0,05
2	«Веретено»	- 0,92 сек	>0,05	- 2,13 сек	< 0,05
3	«Лебідка»	- 1,44 сек	< 0,05	- 3,44 сек	< 0,05
4	«Гаєчка»	- 0,87 сек	> 0,05	- 1,25 сек	< 0,05
5	«Болтик»	- 0,78 сек	> 0,05	- 0,81 сек	> 0,05
6	«Болтик + гаєчка»	- 1,03 сек	> 0,05	- 2,33 сек	< 0,05
7	«Спіннер»	+ 5,93 рухів	< 0,05	+ 6,84 рухів	< 0,05

Умовні позначки:

Р – критерій достовірності приросту результатів;

+ – збільшення показника;

- – зменшення показника

центр ваги болтика зміщений за типом ексцентрика. Це певною мірою ускладнює маніпулювання пальцями з болтиком.

У дітей із контрольних груп результати також дещо покращилися, але їх приріст не був статистично достовірним ($P > 0,05$), за винятком одного показника: у тесті «Спіннер» вони стали в середньому робити більше на 5,93 рухів ($P < 0,05$). Цей парадокс, на нашу думку, міг виникнути завдяки тому, що більшість дітей в період проведення експерименту захоплювалося спіннерами – тому прогнозована різниця в результатах дітей з експериментальних і контрольних груп була дещо знівельована.

Висновки до розділу 3

1. Роль кисті та кистьових функцій відома в педагогіці та реабілітології вже давно, але на жаль не знайшла повноцінного системного відображення у програмових документах та методичних розробках щодо дошкільної освіти. Існують різні спроби класифікувати кистьові функції людини (дитини), але вони мають розрізнений характер і не віддзеркалюють всього спектру кистьових можливостей дитини. На основі вивчення літературних джерел з проблематики та особистого багаторічного досвіду спостереження предметно-практичної діяльності дітей, нами розроблена попередня робоча класифікація силових кистьових функцій людини, в яку увійшли: опорна, підтримувальна, ресорна, балансувальна-нижня, балансувальна-верхня, гребкова (плавникова), блокувальна, поштовхова, ударна, крокова, перекаату, захисна, страхувальна, захоплювальна, кидальна.

2. У доступній літературі з проблематики, нам не вдалося знайти чіткої систематизації і класифікації координаційних кистьових функцій у дітей дошкільного віку. Саме координаційні функції кисті по відношенню до силових, можна розглядати як більш зрілий рівень розвитку рухового інтелекту дитини, що розвивається. Завдяки реалізації координаційних кистьових проявів формуються міжпівкульні нейронні зв'язки, що є віддзеркаленням загальної мозкової зрілості. Говорячи про дітей дошкільного віку, нами було виокремлено і розташовано, в логічній онтогенетичній послідовності, головні координаційні функції, які слід формувати в умовах закладу дошкільної освіти: маніпулятивна, намотування, прокочування, обертальна, перебирання, ліплення, дворучна координаційна, інструментальна, конструктивного праксису.

3. Систематизація та класифікація швидкісних кистьових функцій дошкільників висвітлена в доступній нам літературі недостатньо повно, має фрагментарний, розрізнений характер. При цьому, саме швидкісні показники мануальних дій віддзеркалюють найвищий рівень сформованості кистьових функцій, які лежать в основі предметно-практичної діяльності, бо від них

залежить кінцева результативність цієї діяльності. Узагальнюючи проаналізовану інформацію та спираючись на особистий практичний досвід у цій сфері, пропонуємо таку класифікацію швидкісних кистьових функцій: клавішна, прокочування, намотування, обертання, перебирання, кидальна, обсмикування.

4. Проведений констатувальний педагогічний експеримент, дозволив з'ясувати особливості предметно-практичної діяльності старших дошкільників з порушеннями моторної сфери (з парезами верхніх кінцівок). Дослідження *особливостей кистьового захоплення* різних предметів пальцями кисті показало, що здорові дошкільники у 92,3% випадків вхоплювали предмети з першої спроби, у той час, коли діти з парезами провідної верхньої кінцівки, робили це у 71,6% випадків. Це говорить про те, що кисть дітей з верхніми парезами не була функціонально готова виконати той, або інший вид вхоплення. У решті випадків (47,2%), кисть не могла прийняти необхідну форму для повноцінного вхоплення внаслідок наявної спастичності та обмеженості рухливості у суглобах. Кисть просто достатньо не розкривалася для прийняття необхідної форми вхоплення. В інших випадках (27,4%), кисть не могла утримати предмет внаслідок своєї слабкості, м'якості. Ще в 18,6% випадках, кисть нестабільно утримувала предмет внаслідок наявності м'язової дистонії в пальцях. У решті випадків (6,8%) діти з різними парезами виконували повноцінне кистьове захоплення.

Дослідження *тривалості предметно-маніпулятивної діяльності* дітей дозволило з'ясувати, що діти з парезами безперервно маніпулювали з предметами на 27,6 – 35,2% менше, ніж їхні здорові однолітки (перша цифра відноситься до дітей сьомого року життя, друга – для дітей шостого року життя). У частині випадків, вони просто не могли виконати повноцінне захоплення предмету, у решті випадків – діти впускали предмети долу, або свідомо преривали свою діяльність і кидали, або клали предмет.

Дослідження *швидкості виконання предметно-маніпулятивної дії* показало, що практично у всіх маніпуляціях з предметами діти з парезами

верхніх кінцівок витрачали більше часу на виконання конкретної дії, ніж їхні здорові однітки. Цей діапазон відставання склав 25,4 – 36,7%. На наш погляд, на зниження швидкості виконання конкретної дії з предметом впливають такі фактори: обмеження рухливості у суглобах кисті; недостатня сила м'язів передпліччя та кисті; порушення тактильної чутливості; порушення кінестетичної чутливості; порушення конструктивного праксису.

Дослідження *особливостей дворучних координаційних маніпуляцій з предметами* дозволило з'ясувати, що на відміну від здорових дітей дошкільники з парезами верхньої провідної кінцівки, демонстрували такі неприродні варіанти дворучної предметно-практичної діяльності: нераціональність траєкторій рухів лівою та/або правою верхньою кінцівками (46,5 – 54,2%); зорово-моторні порушення при зістиковуванні предметів (28,7 – 32,6%); неадекватність м'язових зусиль при виконанні дворучної предметно-маніпулятивної дії (18,4 – 24,6%); «випускання» предметів долу (12,4 – 18,3%).

Вивчення *раціональності використання предметів* відповідно до їх призначення, або функціональних можливостей дозволило з'ясувати, що здорові діти робили це у 86,2 – 92,1% випадків, у той час, коли діти з парезами верхніх кінцівок демонстрували відповідні варіанти лише у 68,9 – 74,3% випадків.

Дослідження *особливостей пальцевого захоплення відносно дрібних предметів*. У дітей з верхніми парезами рук спостерігались такі неприродні варіанти захоплення: неповноцінне (часткове) сферичне захоплення кульковидних дрібних предметів – 28,7%; нераціональне захоплення об'ємних предметів першим і 4-м або 5-м пальцями – 18,5%; нераціональне захоплення плоских предметів бічними поверхнями розташованих поруч пальців – 12,3%; нераціональне захоплення відносно довгих предметів відносно далеко від загального центру мас – 10,2%; нестабільне захоплення предметів (зміна одного варіанта захоплення на інший) – 14,7%; раціональне захоплення предметів пальцями спостерігалось лише в 15,6% випадків.

Здорові однолітки продемонстрували такий результат: раціональне захоплення пальцями предметів спостерігалось у 86,7% випадків. У решті випадків прослідковувались різні вищеперелічені варіанти нераціонального захоплення.

5. Спеціально організований формувальний педагогічний експеримент дозволив з'ясувати переконливу перевагу запропонованої авторської методики комбінованого використання засобів адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю у формуванні та корекції основних кистьових функцій старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок.

Силові функції. У поштовховій функції (тест «Поштовх») в експериментальній групі результат поштовху м'яча вагою в 1 кг на дальність покращився в середньому на 65,82 см. У контрольній групі результати в цьому тесті покращилися в середньому на 61,65 см. В обох випадках приріст результатів був статистично достовірним ($P < 0,05$), але в експериментальній групі показники збільшилися приблизно на 4 см більше, ніж в контрольній групі. За кроковою функцією (тест «Візок») результати ходьби на руках, на швидкість покращилися в середньому на 2,24 сек ($P < 0,05$), у той час як у контрольній групі поліпшення склало лише 0,82 сек ($P > 0,05$). За функцією вису (тест «Висить груша») у дітей експериментальної групи спостерігалось покращення результатів у середньому на 7,71 сек ($P < 0,05$), у той час як у контрольній групі поліпшення становило 6,90 сек ($P < 0,05$). І хоча достовірний приріст спостерігався в обох групах, результати в ЕГ перебільшували аналогічні показники в КГ приблизно на 1 сек. Завдяки цьому тесту, ми з'ясували прогрес силової витривалості м'язів-згиначів пальців рук.

Координаційні функції. У дворучній координаційній функції (тест «Вузлики») результати в експериментальній групі покращилися в середньому на 7,66 сек ($P < 0,05$). У контрольній групі також спостерігалось покращення показників, але не таке виражене – на 4,80 сек ($P > 0,05$). Треба особливо зазначити значний (враховуючи відносно недовгий час проведення педагогічного експерименту) приріст показників дворучної координаційної

функції у дітей з ЕГ. За маніпулятивною функцією (тести «Пірамідка», «Великі гудзики») результати у дітей з експериментальної групи покращилися в середньому: «Пірамідка» – на 2,91 сек ($P < 0,05$), «Великі гудзики» – на 8,44 сек ($P < 0,05$). У дітей із контрольної групи поліпшення склало відповідно: «Пірамідка» – на 1,63 сек ($P > 0,05$), «Великі гудзики» – на 8,22 сек ($P < 0,05$). Показники інструментальної функції (тести «Викрутка», «Ключ», «Молоток») у дітей експериментальних груп у середньому покращилися таким чином: за тестом «Викрутка» – на 2,34 сек, за тестом «Ключ» – на 6,20 сек, за тестом «Молоток» – на 5,61 сек. Приріст результатів за всіма трьома тестами був статистично достовірним ($P < 0,05$). Результати дітей з контрольних груп також покращилися: за тестом «Викрутка» – на 1,40 сек ($P > 0,05$), за тестом «Ключ» – на 2,85 сек ($P > 0,05$), за тестом «Молоток» – на 5,0 сек ($P < 0,05$). Статистично достовірним в КГ виявився лише приріст результатів в ударних ручних діях молотком.

Функції кисті, пов'язані зі швидкістю рухів. Розглянемо прогрес у дітей експериментальних груп. За клавішною функцією (тест «Курча») показники покращилися в середньому на 7,0 рухів за 10 секунд ($P < 0,05$). Цей тест базується на загальновідомому з фізіології теппінг-тесту, який віддзеркалює, головним чином, стан лабільності (рухливості) нервових процесів, зокрема напруження і розслаблення м'язів ведучої верхньої кінцівки. За намотуючою функцією (тести «Веретено – 1,2,3,4») тривалість виконання стандартного намотування мотузочки на паличку (за всіма тестами) скоротилося в середньому на 2,13 сек ($P < 0,05$). Слід зазначити, що цей приріст в результатах намотування має для нас особливе значення, бо він значно відображає можливості променево-зап'ясткового суглоба верхньої кінцівки, який потужно показаний у проекційній топографії кори головного мозку дитини. За обертальною функцією кистей результати покращилися таким чином: за тестом «Лебідка» – на 3,44 сек ($P < 0,05$). За тестом «Гаєчка» результати у дітей з ЕГ покращилися на 1,25 сек ($P < 0,05$), за тестом «Болтик» – на 0,81 сек ($P > 0,05$), за тестом «Болтик + гаєчка» – на 2,33 сек ($P < 0,05$), за тестом «Спіннер» – на 6,84

рухів ($P < 0,05$). Із усіх проведених комбінацій цього тесту недостовірним виявився лише приріст показників у тесті «Болтик». У дітей із контрольних груп результати також дещо покращилися, але їх приріст не був статистично достовірним ($P > 0,05$), за винятком одного показника: у тесті «Спіннер» вони стали в середньому робити більше на 5,93 рухів ($P < 0,05$).

Список використаних джерел

1. Адаптація дитини до школи / Упоряд. : С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 111с.
2. Андрощук І. П. Активізація творчої художньо-технічної діяльності учнів засобами сучасних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. Вип. 8 : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 3–8.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 №33. Київ. 37 с.
4. Беленька Г. В. Формуємо комунікативні навички в праці. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. № 3. С. 42–49.
5. Бербец В. В. Діагностика навчальних досягнень учнів під час виконання творчих проектів. Проектно-технічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика : монографія. Київ : Науковий світ, 2003. С. 86–102.
6. Берсенєв В. А. Важке дитинство нервової системи. Київ : АБЕРС, 2002. 272 с.
7. Бех І. Д. Праця – головний вихователь школярів: психологічний аспект трудового виховання молодших школярів. Київ : Знання, 1983. 32 с.
8. Бистрова Ю. О. Забезпечення наступності в процесі професійно-трудової соціалізації осіб з вадами інтелектуального розвитку : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 332 с.

9. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 346 с.
10. Благова О. А. Пташки із природних матеріалів (художня праця) *Методична скарбничка вихователя*. 2016. №10. С.26–27.
11. Бондар В. И., Еременко И. Г. О совершенствовании подготовки умственно отсталых детей к самостоятельному труду. *Дефектология*. Москва : Изд-во "Школа-пресс". 1990. № 3. С. 36–42.
12. Бондар В. І., Рейда К. В. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів : навчальний посібник. Київ : «МП Леся», 2010. 168 с.
13. Введенская Т. В. Трудовое воспитание в детском саду. Київ : «Радянська школа», 1959. 89 с.
14. Веремійчик І. М. Уроки трудового навчання в початкових класах : посібник для вчителя. Київ : Педагогічна думка, 2003. 112 с.
15. Веремійчик І. М. Методика трудового навчання в початковій школі : навч. посіб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2004. 278 с.
16. Весела ферма. Пальчиковий театр (ручна праця). *Дошкілля*. 2018. №4. С.22–26.
17. Виховання дошкільників в праці / За ред. З. Н. Борисової. Київ, 2002. 172 с.
18. Виховуємо у праці : методичний посібник / [Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко; за ред. Л. А. Гуцан]. Київ : Інститут проблем виховання. 2019. 92 с.
19. Волков Л. В. Виховання фізичних здібностей учнів. Київ : Радянська школа, 1980. 102 с.
20. Гасюк Л. Г. Світ паперових чудес у техніці оригамі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. №10. С.55–61.
21. Гіренко Н. А. Спеціальна методика трудового навчання: навчальний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 103 с.

22. Городецька І. А. Корекція рухів у дітей з ДЦП засобами пальчикової і дихальної гімнастики в умовах гірського і морського клімату. *Наука і освіта*. 2004. №2. С. 11–114.
23. Денисенко Н. Ф. Розвивально-реабілітаційне середовище в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2005. № 6. С.13–15.
24. Долженко А. И. Педагогические основы социально-трудовой адаптации учащихся младших классов вспомогательной школы : Дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. Коррекционная педагогика. Институт специальной педагогики. Киев, 2012. 466 с.
25. Долинна О. В. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі. *Дошкільне виховання*. 2010. № 10. С. 7–15.
26. Долинна О. В., Низьковська О. В. Праця – ефективний засіб формування предметно-практичної компетенції дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. № 12. 2012. С. 16–27.
27. Доман Г., Доман Д., Хаги Б. Как сделать ребенка физически совершенным. Москва : Аквариум, 2000. 336 с.
28. Єфименко М. М. Корекція кистьових функцій у дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць* : вип. 7, у 2 т./ за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Т.1. С. 122 – 133.
29. Єфименко М. М. Основи корекційно спрямованого фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату : Дис. ... докт. пед. наук. Спеціальність 13.00.03. «Корекційна педагогіка». Київ. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014. 441 с.
30. Ефименко Н. Н. Роль ползания в коррекции нарушенный психофизического развития дошкольников. *Научный часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 32. Частина 1. Київ : Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С.96-101.

31. Ефименко Н. Н., Беседа В. В. Малый театр физического развития детей младенческого и раннего возраста. Учебно-методическое пособие. Изд-е 4-е, доп. и перераб. Винница : Твори, 2018. 252 с.
32. Ефименко Н. Н., Мога Н. Д. Авторские тренажеры в физическом воспитании и двигательной реабилитации детей. Винница : Глобус Пресс, 2011. 216 с.
33. Засенко В. В., Прохоренко Л. І. До проблеми реформування галузі освіти дітей з особливими потребами. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови*. 2020. Вип. 16. С. 143–159.
34. Засенко В. В., Прохоренко Л. І. Компетентнісний підхід як теоретико-методологічна основа розбудови освіти дітей з особливими потребами. *Практична психологія в інклюзивному середовищі*. Переяслав-Хмельницький : Видавець Я. М. Домбровська, 2019. С. 17–22.
35. Засенко В. В. Спеціальна освіта: кроки до змін. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 1. С. 7–12.
36. Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г. Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Київ : Ніка-Центр, 2003. 136 с.
37. Кантаржи В. К. Класифікація координаційних кистьових функцій в контексті предметно-практичної діяльності старших дошкільників. *Науковий вісник*. 2022. №1. С. 68–73
38. Кантаржи В. К. Класифікація силових кистьових функцій в предметно-практичній діяльності дошкільників. *Науковий часопис*. 2022. №86. С. 94–98
39. Качмар О. О., Козявкін В. І., Волошин Т. Б., Вітик Х. О., Калинович Н. Р. Система класифікації функції руки в дітей з церебральним паралічем. Українська версія. *Журнал неврології імені М. Б. Маньковського*. 2016. Том 4. № 2. С. 31–34.
40. Коблик В. О. Коберник О. М. Методика діагностування в підлітків ціннісного ставлення до праці. *Освіта і наука : Філософські, історичні та*

соціальні засади: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : ХНАУ, 2017. С. 95–96.

41. Ковальчук Н. С. Оригамі – не просто забава. *Дитячий садок. Мистецтво*. 2020. №2. С.49–60.

42. Козленко Н. А. Физическое воспитание учащихся первых классов шестилетнего возраста : пособие для учителей / Н. А. Козленко, В. П. Мацулевич. Киев : Радянська школа, 1988. 144 с.

43. Колупаєва А. А. Інноваційні підходи до навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Науково-методичний журнал. Нова педагогічна думка*. Рівне. 2004. №1. С. 91–93.

44. Колупаєва А. А. Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади як проблема освітнього реформування. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : збірник наукових праць до 15-річчя АПН України: у 5 томах. Том 3 : Психологія, вікова фізіологія, дефектологія. Київ : Педагогічна думка, 2007. С. 326-334.

45. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка (роль двигательного анализатора в формировании высшей нервной деятельности ребенка). Москва : Просвещение, 1973. 144 с.

46. Корж Т. М. Методичні рекомендації щодо формування предметно-практичної компетенції дітей дошкільного віку. *Інформаційно-методичний збірник головного управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів*. 2013. № 3 (136). С. 68–73.

47. Котелянець Н. В. Теорія та методика формування технологічної культури молодших школярів. Монографія. Харків : Мачулін, 2017. 357 с.

48. Котелянець Н. В., Сидоренко В. К., Мельник О. В. Трудове навчання. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи. Київ : Освіта. 2007. С. 296–313.

49. Кочерга О. В. Психофізіологія дітей 6-го року життя. Київ : Шкільний світ. 2007. 128 с.

50. Кукса Н. В. Корекція рухових порушень верхніх кінцівок у дітей зі спастичними формами церебрального паралічу. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Вип. 55. Том 2. Чернігів, 2008. С. 294–298.

51. Кукса Н. В. Основні принципи корекційно-педагогічної роботи з розвитку функцій рук у дітей зі спастичними формами церебрального паралічу. *Збірник наукових праць К.-Подільського державного педагогічного університету імені І. Огієнка* / за редак. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. К.-Подільський, 2007. Вип. VII. Серія соціально-педагогічна. С. 183–186.

52. Кукса Н. В. Особливості розвитку рухової функції рук в онтогенезі й у дітей з церебральним паралічем. Педагогіка, психологія та медико-педагогічні проблеми фізичного виховання і спорту : [наукова монографія за редакцією С. Єрмакова]. Харків : ХХІІІ, 2007. №10. С. 83–86.

53. Кукса Н. В. Розвиток моторики кистей і пальців рук у дітей, хворих на церебральний параліч. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : зб. наук. праць. Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. 2007. №1-2. С. 225–230.

54. Кукса Н. В. Розвиток функціональних можливостей рук у дітей 5 – 10 років зі спастичними формами церебрального паралічу. Дис... канд.. пед. наук. Спеціальність 13.00.03. Корекційна педагогіка. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. 2009. 253 с.

55. Кущенко О. О. Формування побутової активності дітей 4 – 6 років з церебральним паралічем засобами ерготерапії. Дис. .... канд. наук з фізичного виховання та спорту. Спеціальність 24.00.03. Фізична реабілітація. Національний університет фізичного виховання і спорту України. Київ. 2018. 245 с.

56. Лапін А. В. Особливості виконання практичних завдань молодшими школярами зі складними порушеннями психофізичного розвитку на уроках трудового навчання. *Актуальні проблеми навчання та виховання*

людей з особливими потребами. Київ : Університет "Україна". 2012. №9. С. 137–143.

57. Лапін А. В. До питання формування загальнотрудових умінь у дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Київ : Нац. акад. пед. наук України. 2010. Вип. 1. С. 183–188.

58. Літіченко О. Д. Трудове виховання дітей дошкільного віку на сторінках педагогічних журналів. *Молодий вчений*. Херсон : Гельветика. № 3.2. 2017. С. 58–61.

59. Ляхова І. М. Специфіка передачі інформації дітям із порушенням слухової функції в умовах організованої рухової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія №15. "Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт" зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Випуск 3 К (97)18. С. 314–317.

60. Ляхова І. М. Теоретико-методичні основи корекції рухової сфери дітей зі зниженим слухом засобами фізичного виховання [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.03 / Ляхова Інна Миколаївна ; Гуманітарний ун-т "Запорізький ін-т держ. та муніципального управління". Запоріжжя, 2006. 492 с.

61. Ляхова І. М., Олійник М. О. Теорія і методика фізичного виховання. Курс лекцій. / Навчальний посібник для студентів I курсу, які навчаються у ЗВО МОЗ України за спеціальністю 227 "Фізична терапія, ерготерапія" галузі знань "Фізична терапія, ерготерапія". Запоріжжя : ЗДМУ, 2020. 109 с.

62. Максименко Д. С. Різнокольорове дитинство: ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія. Практична психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 192 с.

63. Максименко С. Д., Бондар В. І., Бех І. Д. Психологія формування трудових умінь школьників. Київ : Радянська школа, 1980. 110 с.

64. Машовець М. А. Дитяча праця в сім'ї : за чи проти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. № 3. С. 50–55.

65. Мерсіянова Г. М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 80 с.
66. Мерсіянова Г. М. Індивідуальний підхід у процесі трудового навчання розумово відсталих учнів. *Дефектологія*. 2007. № 2. С. 22–26.
67. Мога М. Д. Корекція моторної сфери дітей раннього віку зі спастичним синдромом. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 444 с.
68. Мога Н. Д., Кантаржи В. К. Метод трудотерапии в коррекционном физическом воспитании дошкольников с нарушениями опорно-двигательного аппарата. *Научные труды БПУ*. Том 11, № 3 (43). Баку : Изд-во БПУ, 2020. С. 167-175
69. Монтессори М. Свободное трудовое воспитание. Москва : Народное образование, 1998. 320 с.
70. Немира К. Н. Паперові скульптури (художня праця). *Джміль*. 2018. №1. С.26–27.
71. Одинак Г. А. Технологія використання засобів фізичної культури в руховій діяльності дітей з церебральним паралічем. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І.. 2007. 96 с.
72. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навчальний посібник для ст-ів ВНЗ. Київ: Центр учбової літератури. 2017. 296 с.
73. Програма розвитку дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. Під наук. ред. Шевцова А. Г. Київ, 2012. 232 с.
74. Рібцун Ю. В. Прудкі пальчики. Набір розвивальних карток. Харків : Ранок, видавнича група «Кенгуру». 2020. 20 с.
75. Рібцун Ю. В. Роль латералізації функцій головного мозку в навчанні дітей із вадами мовлення. *Вісник Інституту розвитку дитини* : зб. наук. пр. Вип. 26. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 95–98.
76. Родненок М. Є. Корекція базових психічних функцій пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку із церебральним паралічем засобами

Монтессорі-терапії. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. Вип. 7. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2016. Т. 2. С. 293–309.

77. Рожнів В. Ручки розвиваємо – гарно розмовляємо. Розвиток дрібної моторики. Київ : Навчальна книга – Богдан, 2019. 16 с.

78. Романенко В. А. Двигательные способности человека. Донецк : Новий мир, УК Центр, 1999. 51 с.

79. Роменська Т. Г. Особливості формування соціально-побутових навичок у дошкільників з типовим розвитком та з дитячим церебральним паралічем. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія «Педагогіка». 2016. №3. С. 175–182.

80. Савельєва В. С. Розвиток психомоторики у дітей дошкільного віку. Київ: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. 36 с.

81. Саприкіна О. Такі різні будиночки (художня праця). *Методична скарбничка вихователя*. 2017. №1. С. 22–23.

82. Семізорова В. В. Трудове виховання дошкільнят. Методичний посібник. Київ : Шкільний світ, 2016. 116 с.

83. Синьов В. М. До побудови загальної теорії корекційної педагогіки: визначення предмета науки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Київ, 2004. №1. С. 3–22.

84. Смольникова Г. П. Розвиваймо у малят сенсорику та дрібну моторику. *Дошкільне виховання*. Київ : Світич. 2010. № 9. С. 82–84.

85. Смолянинов А. Г., Ванчова А. Рука – мозг. Братислава – Киев – Москва – Мюнхен, 2011. 112 с.

86. Соколовська О. С. Виховання працьовитості дітей старшого дошкільного віку в процесі підготовки до навчання в школі. *Herald of Zaporizhzhia National University. Pedagogical Sciences*. No. 1 (34). 2020. С. 311–317.

87. Творча гра в процесі соціально-педагогічної реабілітації дітей з вадами психофізичного розвитку. Укл. М. І. Тютюнник. Чернівці : Рута. 2002. 32 с.

88. Тименко В. П. Теоретичні і методичні основи формування конструктивних умінь в учнів початкових класів : Автореф. дис. ... докт. пед. наук. Спеціальність 13.00.02. Теорія та методика трудового навчання. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2010. 40 с.

89. Трикоз С. В. Сенсорне виховання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю : програмно-методичний комплекс. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України; Національна Асамблея інвалідів України, 2013. 112 с.

90. Ханзерук Л. О. Сучасні підходи до психолого-педагогічної корекції розвитку дітей із ДЦП. *Збірник наукових праць К.-Подільського державного педагогічного університету* / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. VII. Серія соціально-педагогічна. С. 327–330.

91. Хлистова Г. О. Інтегроване заняття з елементами LEGO-конструювання для дітей із ЗПР. *Логопед.* 2019. № 2 (98). С. 39–41.

92. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. Київ : Педагогічна думка, 2000. 286 с.

93. Христова Т. Є. Тестування рухових здібностей школярів. Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Фізична культура». Мелітополь : ФОП Силаєва О. В., 2017. 48 с.

94. Чеботарьова О. В. Методичні основи трудового навчання розумово відсталих школярів із дитячим церебральним паралічем. *Особлива дитина : навчання і виховання.* 2016. № 2. С. 34–43.

95. Чеботарьова О. В. Професійно-трудове орієнтування учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення.* Київ : Наша друкарня. 2018. С. 163–165.

96. Чеботарьова О. В. Теорія і методика трудового навчання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Дис. ...докт. пед. наук. Спеціальність 13.00.03. Спеціальна педагогіка. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка. Київ. 2021. 409 с.

97. Шеремет М. К. Проблеми освітньої інтеграції дітей із психофізичними порушеннями. *Збірник наукових праць Кам'янець-подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна.* / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2016.

98. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : монографія. Київ : Леся, 2009. 483 с.

99. Шевцов А. Г., Романенко О. В., Ханзерук Л. О., Чеботарьова О. В. Діти із порушенням опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі. Методичні рекомендації. Київ : Слово, 2013. 112 с.

100. Школа ремесел. Валяння. *Дитячий садок. Мистецтво.* 2020. №7. С.5–68.

101. Школа ремесел. Оригамі. Пап'є-маше. Паперова пластика. *Дитячий садок. Мистецтво.* 2020. №11. С.4–108.

102. Шутяк В. Г. Методика трудового навчання в початкових класах. Рівне: РДГУ, 2001. 182 с.

103. Янчевська Н. В. Театр рук (художня праця). *Джміль.* 2020. №1. С. 28–29.

104. Ящук С. М. Формування основ технологічної культури учнів під час проектування і виготовлення об'єктів праці. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : зб. наук. пр. УДПУ. Київ : Міленіум, 2005. С. 49–56.

105. Adair, B., Ullenhag, A., Keen, D., Granlund, M. & Imms, C. The effect of interventions aimed at improving participation outcomes for children with disabilities: a systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology.* V. 57 (12). 2015. P. 1093-1104.

106. Antonini, T. N., Raj, S. P., Oberjohn, K. S., Cassedy, A., Makoroff, K. L., Fouladi, M. et al. A pilot randomized trial of an online parenting skills program for pediatric traumatic brain injury: improvements in parenting and child behavior. *Behavior Therapy*. V. 45 (4). 2014. P. 455–468.

107. Auld, M. L., Russo, R., Moseley, G. L. & Johnston, L. M. Determination of interventions for upper extremity tactile impairment in children with cerebral palsy : a systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*. V. 56 (9). 2014. P. 815–832.

108. Bellows, L., Silvernail, S., Caldwell, L., Bryant, A., Kennedy, C., Davies, P. et al. Parental perception on the efficacy of a physical activity program for preschoolers. *Journal of Community Health*. V. 36 (2). 2011. P. 231–237.

109. Chebotarova O. Scientific and methodological bases implementation of technological education of students with complex disorders. *Deutsche international. Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft*. 2021. №6, Vol. 3. P.12-16.

110. Chebotarova O. Methodical system of labor training for pupils with musculoskeletal and intellectual disabilities. *KELM (knowledge, education, law, management)*. 2020. №7 (35), vol. 2. p. 32–37.

111. Efimenko N. N. et all. The correction of hand subject-practical activity of preschoolers / N. N. Efimenko, M. O. Suprun, V. V. Biesieda, V. K. Kantarzhi. *International Journal of Early Childhood Special Education*. V. 14,(6) 2022: P. 2397–2407.

112. Felfe, C., R. Lalive, N. Nollenberger, and N. Rodriguez-Planas. “Can’t Buy Mommy’s Love? Universal Childcare and Children’s Long-Term Cognitive Development.” *Journal of Population Economics*. V. 28(3). 2015. P. 393–422.

113. Fessler P., Schneebaum A. The educational and labor market returns to preschool attendance in Austria. *Applied Economics*. V. 51(3). 2019. P. 3531–3550.

114. Yakovenko V. V. Labor education of preschool children : retrospective analysis. *Innovative Solutions In Modern Science*. V. 6 (33) : 2019.

ВИСНОВКИ

У роботі було виконано теоретико-педагогічне узагальнення та методичне вирішення актуальної проблеми корекції предметно-практичної діяльності у старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок засобами адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю, що дозволило зробити такі **висновки**:

1. Аналіз літературних джерел з проблематики корекції предметно-практичної діяльності дошкільників з особливими освітніми потребами показав наявність низки досліджень, присвячених її покращенню у дітей з різними нозологіями засобами предметно-практичної діяльності. Основу цих досліджень складало використання можливостей трудової діяльності дітей з різними вадами психофізичного розвитку.

Практично не було знайдено системних досліджень застосування засобів адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю в корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з порушеннями моторної сфери (зокрема, парезами верхніх кінцівок). Моторно-інструментальний потенціал трудової діяльності слід гармонійно інтегрувати з можливостями адаптивного фізичного виховання цього контингенту дітей на основі варіювання різними фізкультурно-трудотерапевтичними режимами. У цьому випадку попередню ручну фізкультурну предметно-маніпулятивну діяльність можна розглядати як підготовчий етап до корекції саме предметно-практичної діяльності вказаного контингенту дітей.

2. Визначено теоретико-педагогічні засади адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю в контексті корекції предметно-практичної діяльності у дітей старшого дошкільного віку з парезами верхніх кінцівок. В основу використання можливостей адаптивного фізичного виховання щодо корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок було покладено такі основні принципи (за В. В. Беседою, М. М. Єфименком, М. Д. Могою): «детермінованої реабілітації», уродженої кінезофілії і примату моторики,

задоволення психофізичних потреб дитини, раннього старту корекційних заходів, природовідповідності, філогенетичний, ієрархічності рухового розвитку, предметності, верховенства аферентації та полісенсорної інтеграції, зовнішньої регуляції та внутрішньої саморегуляції, мультидисциплінарного підходу, удосконалення життєвих навичок (соціальної адаптації), абілітаційної та корекційно-компенсуючої спрямованості навчання і виховання, театралізації корекційного процесу.

Виокремлено спеціальні принципи трудотерапії для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату: максимальної незалежності та самостійності; достатньої продуктивності (результативності); життєвої комфортності, рекреації (відновлення); безпеки трудових коригуючих маніпуляцій; топографічний принцип; тонічний принцип; принцип відповідності трудових маніпуляцій наявним руховим порушенням; принцип орудійної логіки; принцип операційної послідовності; принцип сюжетно-ігрової активації трудової діяльності.

3. Констатувальний педагогічний експеримент дозволив з'ясувати особливості предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок. Дослідження особливостей кистьового захоплення різних предметів пальцями кисті показало, що здорові дошкільники у 92,3% випадків захоплювали предмети з першої спроби, у той час, коли діти з парезами провідної верхньої кінцівки робили це у 71,6% випадків. Це говорить про те, що кисть дітей з верхніми парезами не була функціонально готова виконати той або інший вид захоплення. Спостереження тривалості предметно-маніпулятивної діяльності дітей дозволили з'ясувати, що діти з парезами безперервно маніпулювали з предметами на 27,6 – 35,2% менше, ніж їхні здорові однолітки (перша цифра відноситься до дітей сьомого року життя, друга – для дітей шостого року життя). Вивчення швидкості виконання предметно-маніпулятивної дії показало, що практично у всіх маніпуляціях з предметами діти з парезами верхніх кінцівок витрачали більше часу на виконання конкретної дії, аніж їхні здорові однолітки. Цей діапазон відставання

склав 25,4 – 36,7%. Дослідження особливостей дворучних координаційних маніпуляцій з предметами дозволило з'ясувати, що у відмінності від здорових дітей дошкільники з парезами верхньої провідної кінцівки демонстрували такі атипові варіанти дворучної предметно-практичної діяльності: нераціональність траєкторій рухів лівою та/або правою верхньою кінцівками (46,5 – 54,2%); зорово-моторні порушення при зістиковуванні предметів (28,7 – 32,6%); неадекватність м'язових зусиль при виконанні дворучної предметно-маніпулятивної дії (18,4 – 24,6%); «впускання» предметів долу (12,4 – 18,3%). Щодо раціональності використання предметів відповідно до їх призначення, або функціональних можливостей – вдалося з'ясувати, що здорові діти робили це у 86,2 – 92,1% випадків, у той час, коли діти з парезами верхніх кінцівок демонстрували відповідні варіанти лише у 68,9 – 74,3% випадків. Аналіз особливостей пальцевого захоплення відносно дрібних предметів. У дітей з верхніми парезами рук спостерігались такі неприродні варіанти захоплення: неповноцінне (часткове) сферичне захоплення кульковидних дрібних предметів – 28,7%; нераціональне захоплення об'ємних предметів першим і 4-м або 5-м пальцями – 18,5%; нераціональне захоплення плоских предметів бічними поверхнями розташованих поруч пальців – 12,3%; нераціональне захоплення відносно довгих предметів далеко від загального центру мас – 10,2%; нестабільне захоплення предметів (зміна одного варіанта захоплення на інший) – 14,7%; раціональне захоплення предметів пальцями спостерігалось лише в 15,6% випадків. Здорові однолітки продемонстрували таку картину: раціональне захоплення пальцями предметів спостерігалось у 86,7% випадків.

Узагальнюючи вищенаведені дані, слід зазначити, що майже за всіма показниками предметно-практичної діяльності діти з парезами провідної верхньої кінцівки значно поступалися своїм здоровим одноліткам.

4. Змодельовано і розроблено комплексну методику корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку (зокрема, їхніх основних кистьових функцій) засобами адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю. Була розроблена робоча класифікація

силових кистьових функцій у дошкільників, в яку увійшли: опорна, підтримувальна, ресорна, балансувальна-нижня, балансувальна-верхня, гребкова (плавникова), блокувальна, поштовхова, ударна, крокова, перекату, захисна, страхувальна, захоплювальна, кидальна. Наступний блок координаційних кистьових функцій дітей можна розглядати як більш зрілий рівень розвитку рухового інтелекту дитини. Завдяки реалізації координаційних кистьових проявів формуються міжпівкульні нейронні зв'язки, що є віддзеркаленням загальної мозкової зрілості. Говорячи про дітей дошкільного віку, було виокремлено і розташовано в логічній онтогенетичній послідовності основні координаційні функції, які слід формувати в умовах закладу дошкільної освіти: маніпулятивна, намотування, прокочування, обертальна, перебирання, ліплення, дворучна координаційна, інструментальна, конструктивного праксису. В третій, завершальний блок класифікації увійшли швидкісні кистьові функції, бо саме швидкісні показники мануальних дій віддзеркалюють найвищий рівень сформованості кистьових функцій, які лежать в основі ручної предметно-практичної діяльності, бо від них залежить кінцева результативність цієї діяльності. В нього увійшли такі кистьові функції: клавішна, прокочування, намотування, обертання, перебирання, кидальна, обсмикування.

На основі аналізу літературних джерел і узагальнення власного багаторічного практичного досвіду, рекомендовано такі найбільш ефективні інтегровані форми адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю дітей дошкільного віку з парезами верхніх кінцівок: заняття виборчими фізичними вправами (з елементами трудотерапії), заняття з фізичної культури з елементами трудотерапії, заняття ЛФК (з елементами трудотерапії), індивідуальна корекція фізичного розвитку дитини засобами трудотерапії, прогулянки з елементами трудотерапії, довільне дозвілля у вигляді самостійної трудової інструментальної діяльності дітей, домашня трудотерапія.

Було відібрано найбільш безпечні та ефективні методи адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю дітей з порушеннями

моторної сфери (зокрема кистьових функцій): використання дій з предметами, сенсорного збагачення, зовнішньої регуляції та внутрішньої саморегуляції, топографічний метод вправлення, тонічної диференціації, прелюдії інструментальності, моделювання цільових параметрів предметно-практичної діяльності, ігровий метод; знявддйності, операційності (технологічності), безпечного застосування знаряддя праці, адекватності трудових коригуючих маніпуляцій, сюжетно-рольовий трудотерапевтичний, педагогічної фасилітації.

Як адаптивне фізичне виховання так і трудова діяльність, потребують в корекції кистьових функцій організації та дотримання відповідної системи безпеки. Корекція кистьових функцій на заняттях з адаптивної фізичної культури передбачає: заборону небезпечного індивідуального рухово-ігрового інвентарю; для його уникнення треба користуватися правилом «ТВГ»: Т-твердий (має тверду консистенцію), В-важкий (має вагу більше 1 кг), Г-гострий (має гострі кути або ребра); використання спеціальних захисних сіток при виконанні метань предметів біля вікон та дзеркал; уникнути знаходження дітей біля вікон або дзеркал; дотримання відповідної дистанції між дітьми під час їхнього маніпулювання відносно великими за розміром предметами; заборона зустрічних метань (кидків) твердими предметами; підвищена увага (страхування) до дітей, що маніпулюють предметами на висоті; запобігання конфліктних ситуацій між дітьми.

Інструментальні маніпуляції з матеріалами або шаблонами на верстаті «Майстер-ломайстер» та стенді «Мураха» передбачають: правильне розташування обладнання у приміщенні; відсутність в конструкції верстата та стенда гострих фрагментів; верстат та стенд мають займати стійке положення, яке не може бути змінено зусиллями дітей; інструменти та матеріали, з якими діти будуть маніпулювати, повинні бути безпечними для здоров'я; у неробочому стані весь інструмент має бути прибраним і зачиненим в спеціальному ящику (боксі); обов'язкова присутність педагога на робочому місці під час виконання дітьми трудових інструментальних маніпуляцій; кількість дітей, що одночасно займаються на верстаті або стенді, не може

перебільшувати чотири особи; підвищену увагу треба приділяти дітям з різними психічними розладами і неадекватною поведінкою; забороняється брати до рота металеві деталі для стенда «Мураха»; маніпулюючи з інструментом, діти не повинні піднімати кисть з інструментом вище умовної плечової лінії; починати маніпулювати з інструментом та матеріалом можна тільки за командою педагога; забороняється кидати інструмент та деталі; бажано підбирати в міні-групу дітей із гармонічним взаєвідносинами.

5. Формувальний педагогічний експеримент дозволив з'ясувати переконливу перевагу запропонованої авторської методики комбінованого використання засобів адаптивного фізичного виховання та трудової діяльності у формуванні та корекції основних кистьових функцій у старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок.

Силові функції. У поштовховій функції (тест «Поштовх») в ЕГ результат поштовху м'яча вагою в 1 кг на дальність покращився в середньому на 65,82 см. У КГ результати в цьому тесті покращилися в середньому на 61,65 см. В обох випадках приріст результатів був статистично достовірним ($P < 0,05$), але в експериментальній групі показники збільшилися приблизно на 4 см більше, ніж в контрольній групі. По кроковій функції (тест «Візок») результати ходьби на руках на швидкість в ЕГ покращилися в середньому на 2,24 сек ($P < 0,05$), у той час як у КГ поліпшення склало лише 0,82 сек ($P > 0,05$). За функцією вису (тест «Висить груша») у дітей ЕГ групи спостерігалось покращення результатів у середньому на 7,71 сек ($P < 0,05$), у той час як у КГ поліпшення становило 6,90 сек ($P < 0,05$). І хоча достовірний приріст спостерігався в обох групах, результати в експериментальних групах перебільшували аналогічні показники в контрольних групах приблизно на 1 сек.

Координаційні функції. У дворучній координаційній функції (тест «Вузлики») результати в ЕГ покращилися в середньому на 7,66 сек ($P < 0,05$). У КГ також спостерігалось покращення показників, але не таке виражене – на 4,80 сек ($P > 0,05$). За маніпулятивною функцією (тести «Пірамідка», «Великі гудзики») результати у дітей з ЕГ покращилися в середньому: «Пірамідка» – на

2,91 сек ($P < 0,05$), «Великі гудзики» – на 8,44 сек ($P < 0,05$). У дітей із КГ поліпшення склало відповідно: «Пірамідка» – на 1,63 сек ($P > 0,05$), «Великі гудзики» – на 8,22 сек ($P < 0,05$). Показники інструментальної функції (тести «Викрутка», «Ключ», «Молоток») у дітей ЕГ у середньому покращилися таким чином: за тестом «Викрутка» – на 2,34 сек, за тестом «Ключ» – на 6,20 сек, за тестом «Молоток» – на 5,61 сек. Приріст результатів за всіма трьома тестами був статистично достовірним ($P < 0,05$). Результати дітей з КГ також покращилися: за тестом «Викрутка» – на 1,40 сек ($P > 0,05$), за тестом «Ключ» – на 2,85 сек ($P > 0,05$), за тестом «Молоток» – на 5,0 сек ($P < 0,05$), але статистично достовірними виявилися лише в останньому випадку.

Функції кисті, пов'язані зі швидкістю рухів. За клавішною функцією (тест «Курча») показники у дітей з ЕГ покращилися в середньому на 7,0 рухів за 10 секунд ($P < 0,05$). За намотуючою функцією (тести «Веретено – 1,2,3,4») тривалість виконання стандартного намотування мотузочки на паличку (за всіма тестами) скоротилася в середньому на 2,13 сек ($P < 0,05$). За обертальною функцією кистей, результати покращилися таким чином: за тестом «Лебідка» – на 3,44 сек ($P < 0,05$), за тестом «Гаєчка» результати у дітей з ЕГ покращилися на 1,25 сек ($P < 0,05$), за тестом «Болтик» – на 0,81 сек ($P > 0,05$), за тестом «Болтик + гаєчка» – на 2,33 сек ($P < 0,05$), за тестом «Спіннер» – на 6,84 рухів ($P < 0,05$). У дітей із КГ результати також дещо покращилися, але їх приріст не був статистично достовірним ($P > 0,05$), за винятком одного показника: у тесті «Спіннер» вони стали робити в середньому більше на 5,93 рухів ($P < 0,05$).

Як бачимо, практично за всіма показниками приріст результатів кистьових функцій у дітей з експериментальних груп був математично достовірним і при цьому помітно перебільшував приріст результатів у контрольній групі.

Виконане дослідження не вирішує усіх проблем, що існують у корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок засобами адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю.

Д О Д А Т К И

Додаток А

1. Дворучні координаційні дії без предмета, спрямовані на рішення однієї загальної рухової задачі:

- Плескання в долоні.
- Плескання по стегнах (одночасні, почергові, зі зміною темпу і амплітуди).
- Грати в долоньки в парі («одночасні долоньки», «почергові долоньки»).
- Барабанити по різних поверхнях (одночасно рівномірно, почергово рівномірно, почергово з ритмічним малюнком).
- Вправа «Рукавички» (потирання долонею об долоню, змінюючи положення долонь в просторі).
- Вправа «Гріюся-гріюся-зігріваюся» (обіймати себе двома руками).
- Вправа «Відмінник» (ставити вертикально праву руку на кисть горизонтальної лівої руки і навпаки, потім-навпаки; чергувати ці контрастні положення, спочатку повільно, а потім – швидше!).
- Вправа «Лівий замок» (захоплення лівою кистю правого передпліччя).
- Вправа «Правий замок» (захоплення правою кистю лівого передпліччя).
- Вправа «Не пуцу!» (виставляти вперед перед грудьми хрестоподібно розташовані руки).
- Вправа «Вивертаємо одяг навиворіт» (пальці – в замок, після чого вивернути кисті від себе).
- Вправа «Молитва» (скласти вертикально долоні перед грудьми).
- Вправа «Зчіпка вагончиків» в горизонтальному положенні рук (гачкове захоплення всіма пальцями обох кистей).
- Вправа «Комбайн» (рухи по колу передпліччями горизонтально розташованих перед грудьми рук, стиснутих в кулак: спочатку від себе, а потім – на себе).
- Вправа «Масаж» (розтирання лівою кистю правого передпліччя, внутрішньої і зовнішньої його поверхні, і навпаки).

- Вправа «Будуємо будинок» (послідовне прийняття руками положень на поясі, до плечей, на голові, вгору).

- Вправа «Кольчуга» або «Бронежилет» (одночасне розташування зігнутих рук на грудях і на спині).

- Вправа «Бігун» (виконувати бігові почергові рухи руками вперед-назад, змінюючи їх форму: прямі, напівзігнуті, сильно зігнуті тощо).

- Вправа «Насипаємо гірку» (послідовно класти долоні обох рук одну на іншу, поступово збільшуючи висоту їх розташування).

- Вправа «Пальчики вітаються» (торкатися пальцями обох рук один одного, спочатку однойменними, а потім – протилежними: мізинець «вітається» з великим пальцем і навпаки).

2. Дворучні координаційні дії з предметом, спрямовані на рішення однієї загальної рухової задачі.

Вправи з м'ячем:

- Утримування м'яча середнього розміру в різних вихідних положеннях тіла і різноманітних позах рук.

- Підкидання м'яча без його подальшого піймання.

- Підкидання м'яча з подальшим його пійманням (на мінімальну висоту).

- Те ж саме, але на середню висоту.

- Те ж саме, але на велику висоту.

- Кидання м'яча двома руками в горизонтальну ціль (на близьку – середню –далеку відстань).

- Кидання м'яча двома руками у вертикальну ціль (на близьку – середню –далеку відстань).

- «Впущення» м'яча вниз на опору і піймання його з відскоку.

- Набивання м'яча долонею спочатку провідною руки, а потім – протилежною.

- Почергове набивання м'яча кожною рукою.

- Набивання м'яча двома руками одночасно.

- Передачі м'яча двома руками один одному в руки різними способами (збоку, між ногами, над головою та ін.).

- Кидки м'яча двома руками партнеру з малої – середньої – великої відстані без обов'язкового його впіймання.

- Те ж саме, але прагнути зловити кинутий м'яч.

- Кидки м'яча в стінку (щит) без обов'язкового його впіймання з відскоку.

- Те ж саме, але прагнути зловити м'яч після відскоку.

- Відбирання м'яча у партнера, який тримає м'яч двома руками.

- Перекладання тенісного м'ячика з руки в руку.

- Жонгливання одним тенісним м'ячиком.

- Жонгливання двома тенісними м'ячиками.

Вправи з кубиками:

- Вправа «Спритний каменярь»: захопити двома руками (плоским захопленням) 2, 3, 4, 5, 6, 7 і більше кубиків, розташували їх горизонтально і стискаючи їх з обох сторін долонями.

- Те ж саме, але при цьому піднімати і опускати руки.

- Переносити кубики на певну відстань.

- Все те ж саме, але кубики тепер слід розташовувати вертикально.

- Те ж саме, але міняти положення кубиків від горизонтального до вертикального і навпаки.

3. Дворучні координаційні дії, спрямовані на локальне вирішення двох завдань (кожна рука вирішує своє завдання: спочатку без предметів, а потім і з предметами).

Вправи без предметів:

- Вправа «Казанок кипить – паровоз їде!».

- Вправа «Кавомолка» (виконання руками кругових рухів перед грудьми).

- Вправа «Пружинка» (одна рука робить рух долонею вниз, а інша – тильною частиною долоні виконує рух вгору).

- Вправа «Вушко-щічка» (права рука торкається пальцями правої щоки, а ліва рука торкається пальцями лівого вуха; потім – все з точністю навпаки).

- Вправа «Велика голова» (права кисть легко постукує долонею голову зверху, а ліва рука при цьому також легко постукує тильною поверхнею кисті підборіддя знизу).

- Вправа «Цукрові вушка» (одночасне захоплення руками спереду протилежних вух: правою рукою – лівого вуха, а лівою рукою – правого; потім – те ж саме, але одна рука виконує це завдання спереду, а інша – ззаду).

- Вправа «Стегенця» (із вихідного положення сидячи на стільці або лаві одночасно охоплювати свої стегна долонями: права рука – ліве стегно знизу, а ліва рука – праве стегно – зверху; потім – все те ж саме, але з точністю навпаки).

- Вправа «Регулювальник» (права рука ставиться на пояс, а ліва – відводиться в бік; потім все те ж саме, але з точністю навпаки; інший варіант: права рука заводиться за спину, а ліва при цьому направляється вперед; потім – все те ж саме, але з точністю навпаки).

- Вправа «Млин» (права рука піднімається вбік – вгору, а ліва рука при цьому опускається вбік – вниз; потім – те ж саме, але з точністю навпаки).

Вправи з предметами.

Вправи з кубиками:

- Вправа «Горе-будівельники»: правою рукою будувати окрему пірамідку з кубиків, а лівою – розбирати вже побудовану.

- Вправа «Спритний майстер»: правою рукою стукати кубиком по підлозі, а лівою рукою при цьому підкидати і ловити інший кубик.

- Вправа «Умілі руки»: одночасно будувати двома руками умовний будиночок, при цьому одна рука створює його фундамент, а інша при цьому тут же будує на ньому поверхи.

- Вправа «Жонглер»: права рука утримує кубики у вертикальному положенні, а ліва рука ставить зверху черговий кубик, збільшуючи розмір пірамідки. Потім виконати те ж саме, але зі зміною положення рук (і функцій) на протилежні.

- Вправа «Всюдихід»: з в.п. на середніх четвереньках повзти вперед, при цьому правою рукою кубик слід перевертати з грані на грань, а лівою просто пересувати кубик на одній грані. Потім поміняти дії рук на протилежні.

Вправи з кульками (м'ячиками):

- Вправа «Кульки-підшипники»: правою рукою катати кулю за годинниковою стрілкою, а лівою – проти годинникової стрілки: спочатку в одному темпі і з однією амплітудою, а потім, варіюючи темп рухів кожною рукою і амплітуду кола, що «малюється» кулею.

- Вправа «Човник»: з в.п. сидячи на зростовому стільці за столом однією рукою котити м'ячик вперед, а іншою при цьому – назад. Потім змінити напрямок руху на протилежний.

- Вправа «Козуб»: правою рукою збирати кульки в праве відерце, а лівою рукою виймати кульки з лівого відерця. Потім виконати все те ж саме, але з точністю навпаки.

«Гімнастика мозку» Пола І. Деннісона і Гейла Деннісона.

- Вправа «Ледачі вісімки». Візьміть в праву руку олівець і накресліть на папері вісімку (знак нескінченності), тепер – лівою. А тепер правою і лівою одночасно. А тепер накресліть вісімки в повітрі, почергово кожною рукою і обома одночасно.

- Вправа «Подвійний малюнок». Візьміть в кожную руку олівець або ручку. Зобразіть на аркуші паперу що завгодно, рухаючи обома руками одночасно:

- назустріч один одному;
- вгору – вниз, тобто лівою рукою вгору, правою рукою – вниз, і навпаки;
- розводячи в різні боки.

- Вправа «Алфавіт вісімками». Випишіть букви в ледачу вісімку, розміщуючи їх таким чином:

- симетричні, тобто однакові, праворуч і ліворуч в центр вісімки, наприклад: х, ф;

- асиметричні, з заокругленням вліво, в ліву частину вісімки, наприклад: а, е;

- асиметричні, з заокругленням вправо, в праву частину вісімки, наприклад: р, ь.

Вправи в парах, трійках, четвірках, в колі (більше чотирьох осіб) «з рук в руки».

Вправи з гімнастичними палицями.

- Вправа «Бублики-баранці»: кільце з двох пальців правої руки піднімати по гімнастичній палиці вгору, при цьому кільце з двох пальців лівої руки має синхронно опускатися по іншій гімнастичній палиці.

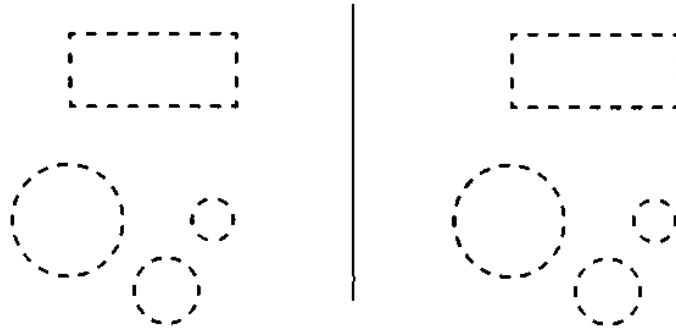
- Вправа «Дві риби»: з в.п. стоячи, утримуючи руками вертикально дві гімнастичні палиці за середину, стискаючи-розтискаючи кистьовий захоплення, правою рукою переміститися до низу правої палиці, а лівою рукою переміститися до верху лівої гімнастичної палиці. Потім все те ж саме виконати з точністю навпаки.

- Вправа «Сліпий пішохід»: ходьба з постукуванням двома палицями об підлогу, права рука при цьому робить рухи горизонтальною палицею (як вудкою), а ліва рука пристукує палицею вертикально, немов посохом. Потім ті ж дії палицями виконати з точністю навпаки.

Вправи з методу заміщуючого онтогенезу А. В. Семенович:

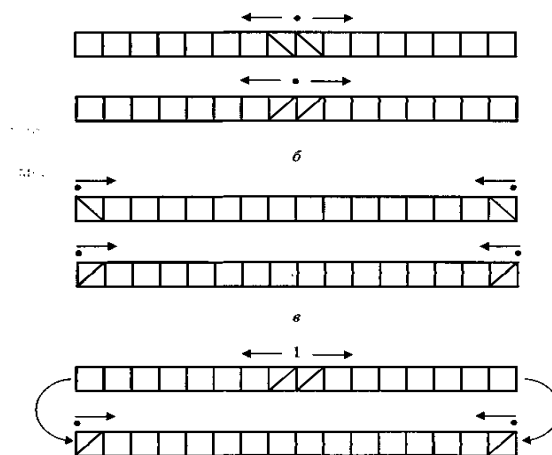
- «Вільні малюнки двома руками одночасно». На першому етапі запропонуйте дитині помалювати спочатку однією, потім іншою рукою, а потім – двома руками одночасно. Спочатку дитина малює те, що хоче. Потім запропонуйте їй намалювати прямі лінії – вертикальні, горизонтальні, похилі, а потім різноманітні напівовали, кола, овали, вісімки і орнаменти в різних положеннях; одне симетричне зображення, однакові і різні фігурки на лівій і правій половині листа (на початку – ближче до центру, потім – до країв листка); закінчений сюжетний малюнок.

- «Малюнки двома руками за заданим зразком». Дитині пропонується двома руками одночасно спочатку обвести контур фігур, зображених з правого і лівого боку аркуша (рис. 3.2, а, б, в, г), а потім зафарбувати ці фігури (рис. 3.2, а).

А

Дитина малює кожною рукою і обома руками (в один і різні боки) різноманітні візерунки в напрямку від центру до країв листка, від країв до центру листка, поперемінно – від центру до країв листка, від країв до центру і т.д. Потім їй треба скопіювати одне зображення двома руками одночасно і розфарбувати зразок і свої малюнки.

Б

- «З'єднай напівовали». Спочатку дитина обводить по контуру, а потім продовжує малювати напівовали так, як зображено на малюнку. Потім, не відриваючи руки, вона з'єднує їх, утворюючи «хвилю» і овали.

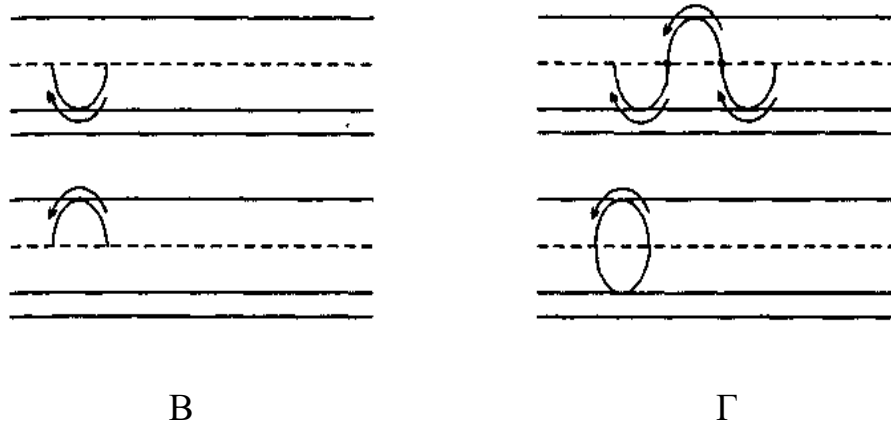

Рис. 3.2. Графічні форми для виконання вправ за методом замішуючого онтогенезу А. В. Семенович

Вправи з кільцями.

- Вправа «Не загуби бублики»: з в.п. стоячи, утримуючи в руках по одному кільцю, по черзі стискати-розтискати кисті рук, прагнучи при цьому не впустити, а вчасно зловити падаючі кільця.

- Вправа «Бублики-баранці»: з в.п. стоячи біля столу, правою рукою надягати на правий стрижень «бублики», а лівою рукою знімати з лівого стрижня «баранки». Потім все те ж саме виконати з точністю навпаки.

- Вправа «Збираємо врожай»: правою рукою збирати з підлоги розкидані кільця і нанизувати їх на ліву руку, яка повинна утримувати від падіння зібрані кільця. Те ж саме виконати з точністю навпаки.

Вправи з мотузками.

- Вправа «Маятники»: правою рукою розгойдувати мотузочку в передньо-задньому напрямку, а лівою – в бічному (вліво – вправо). Потім виконати все те ж саме, але з точністю навпаки.

- Вправа «Спритні маятники»: правою рукою розгойдувати мотузочку вперед – назад, а лівою – по колу в зручній для дитини бік. Потім все те ж саме виконати з точністю навпаки.

- Вправа «Повітряний змій»: ходьба з двома мотузочками в руках: права мотузочка повинна волочитися підлогою («у повітряного змія довгий хвіст»), а ліва мотузочка не повинна торкатися підлоги («короткий хвіст»). Потім все те ж саме виконати з точністю навпаки.

Вправи з пазлами.

- Вправа «Різнокольорові цеглинки»: правою рукою вибирати із загальної купи пазлів тільки сині пазли, а лівою – тільки жовті, роблячи окремо дві купки.

- Вправа «Різнокольорові будиночки»: правою рукою збирати з пазлів тільки червоні будиночки, а лівою – тільки зелені.

- Вправа «Сортування»: правою рукою вибирати із загальної купи пазлів тільки найменші пазли всіх кольорів, а лівою – найбільші пазли всіх кольорів.

- Вправа «Хмарочос і поїзд»: правою рукою будувати вертикальну вежу – хмарочос з найменших пазлів, а лівою – складати один до одного подібно до довгого поїзда з будь-яких пазлів.

Додаток В

Орієнтовний алгоритм тренінгів:

1. Вправи для маніпуляції молотком:

- захоплення молотка;
- утримування молотка;
- неударні рухи молотком;
- довільне постукування молотком по твердій поверхні;
- довільні удари молотком по твердій поверхні;
- одиночне пасивне (падаюче) попадання молотком по циліндричному предмету (великого, середнього і малого діаметра);
- безперервне постукування молотком по циліндричному предмету (великого, середнього і малого діаметра);
- диференційоване постукування молотком по циліндричному предмету (легко, середньо, відносно сильно);
- одиночне активне попадання молотком по циліндричному предмету (великого, середнього і малого діаметра);
- забивання циліндричного предмета в отвір (без урахування часу і кількості ударів);
- забивання циліндричного предмета в отвір (з урахуванням часу рухової дії й зроблених при цьому ударів).

2. Вправи для маніпуляції викруткою:

- захоплення викрутки;
- утримування викрутки;
- підготовчі безпечні рухи з викруткою в повітрі (утримуючи викрутку за ручку, робити нею повільні поворотні рухи вліво-вправо; утримуючи викрутку за стрижень, робити нею повільні поворотні рухи вліво-вправо; утримуючи викрутку носиком вниз, обертати її пальцями в обидві сторони; утримуючи викрутку за стрижень руків'ям вниз, обертати її пальцями в обидва боки; тримаючи викрутку за руків'я в витягнутій вперед руці, виконувати нею обертальні рухи в обидва боки, імітуючи закручування і відкручування гвинта;

утримуючи викрутку у витягнутій вниз руці, виконувати нею обертальні рухи в обидві сторони, імітуючи закручування і відкручування гвинта);

- попадання викруткою в отвори різного діаметру (великі, середні, маленькі);

- потрапляння класичної викруткою (-) в пази головки гвинта;

- попадання хрестоподібної викруткою (+) в пази головки гвинта;

- загвинчування гвинта класичної викруткою;

- загвинчування гвинта хрестоподібною викруткою;

- вигвинчування гвинта класичної викруткою;

- вигвинчування гвинта хрестоподібною викруткою;

- всі вищеперераховані маніпуляції виконати протилежною рукою (правшам – лівою і навпаки).

3. Вправи для маніпуляцій гайковим ключем:

- захоплення ключа різними способами;

- утримування ключа різними способами;

- безпечні рухи ключем в повітрі;

- з'єднання головки ключа з гранями болта;

- загвинчування ключем болта без урахування часу;

- загвинчування ключем болта на швидкість (з фіксацією часу);

- відгвинчування ключем болта без урахування часу;

- відгвинчування ключем болта на швидкість (з урахуванням часу);

- всі перераховані вище маніпуляції з ключем виконати протилежною рукою (правшам – лівою рукою і навпаки).

4. Вправи для маніпуляцій торцевим ключем (шестигранником):

- захоплення ключа різними способами;

- утримування ключа різними способами;

- безпечні рухи ключем в повітрі;

- поєднання шестигранника з гранями в голівці гвинта;

- загвинчування ключем гвинта без урахування часу;

- загвинчування ключем гвинта на швидкість (з фіксацією часу);

- відгвинчування ключем гвинта без урахування часу;
- відгвинчування ключем винта на швидкість (з урахуванням часу);
- всі перераховані вище маніпуляції з ключем виконати протилежною рукою (правшам – лівою рукою і навпаки).

Додаток С

1. Вправи з кубиками.

1. Комплекс вправ з викладання з кубиків прямої лінії.
2. Комплекс вправ з викладання з кубиків двох паралельних прямих ліній.
3. Комплекс вправ з викладання з кубиків вузької прямої доріжки.
4. Комплекс вправ з викладання з кубиків середньої ширини прямої доріжки.
5. Комплекс вправ з викладання з кубиків широкої прямої доріжки.
6. Комплекс вправ з викладання з кубиків вузької прямої стінки.
7. Комплекс вправ з викладання з кубиків середньої ширини і висоти прямої стінки.
8. Комплекс вправ з викладання з кубиків широкої і високої стінки.
9. Комплекс вправ з викладання з кубиків маленького куба.
10. Комплекс вправ з викладання з кубиків середнього за розміром куба.
11. Комплекс вправ з викладання з кубиків середнього за розміром куба.
12. Комплекс вправ з викладання з кубиків відносно великого за розміром куба.
13. Комплекс вправ з викладання з кубиків подібної до кріпосної стіни з вежами (спочатку вузькими і невисокими, а потім з поступовим збільшенням ширини і висоти стіни і веж).
14. Комплекс вправ з викладання з кубиків подібного до будиночка (спочатку маленького, а потім середнього і великого за розміром).
15. Комплекс вправ з викладання з кубиків подібного до вантажного автомобіля (спочатку маленького, а потім середнього і великого за розміром).
16. Комплекс вправ з викладання з кубиків за вказівкою педагога інших, більш складних форм, фігур, предметів.

17. Комплекс вправ з викладання з кубиків довільних (за бажанням самої дитини) форм, фігур, предметів.

Аналогічні комплекси вправ у тій же послідовності повинні бути реалізовані і з представленими нижче предметами.

2. Вправи з пазлами.

1. Комплекс вправ з елементарного (1D) з'єднання двох деталей одного кольору.

2. Комплекс вправ з елементарного (1D) з'єднання трьох деталей одного кольору.

3. Комплекс вправ з елементарного (1D) з'єднання чотирьох деталей одного кольору.

4. Комплекс вправ з елементарного (1D) з'єднання багатьох деталей одного кольору.

5. Те ж саме (пункти 1 – 4), але використовуючи деталі різних кольорів.

6. Комплекс вправ з більш складного (2D) з'єднання двох деталей одного кольору.

7. Комплекс вправ з більш складного (2D) з'єднання трьох деталей одного кольору.

8. Комплекс вправ з більш складного (2D) зістиковування чотирьох деталей одного кольору.

9. Комплекс вправ з більш складного (2D) з'єднання багатьох деталей одного кольору.

10. Те ж саме (пункти 5 – 9), але використовуючи деталі різних кольорів.

11. Комплекс вправ зі складного (3D) з'єднання трьох деталей одного кольору.

12. Комплекс вправ зі складного (3D) з'єднання чотирьох деталей одного кольору.

13. Комплекс вправ зі складного (3D) з'єднання багатьох деталей одного кольору.

14. Те ж саме (пункти 10 – 13), але з'єднання деталі різних кольорів.

15. Комплекс вправ з конструювання складних 3D конструкцій за інструкцією та допомогою педагога.

16. Комплекс вправ з довільного з'єднання складних 3D конструкцій за допомогою педагога.

17. Комплекс вправ з довільного самостійного конструювання складних 3D конструкцій.

3. Вправи з цеглинками:

1. Комплекс вправ з викладання цеглинками прямої лінії.
2. Комплекс вправ з викладання цеглинками двох паралельних прямих ліній.
3. Комплекс вправ з викладання цеглинками вузької прямої доріжки.
4. Комплекс вправ з викладання цеглинками середньої ширини прямої доріжки.
5. Комплекс вправ з викладання цеглинками широкої прямої доріжки.
6. Комплекс вправ з викладання цеглинками вузької прямої стінки.
7. Комплекс вправ з викладання цеглинками середньої ширини і висоти прямої стінки.
8. Комплекс вправ з викладання цеглинками широкої і високої стінки.
9. Комплекс вправ з викладання цеглинками маленького куба.
10. Комплекс вправ з викладання цеглинками середнього за розміром куба.
11. Комплекс вправ з викладання цеглинками відносно великого за розміром куба.
12. Комплекс вправ з викладання цеглинками подібно до кріпосної стіни з вежами (спочатку вузькими і невисокими, а потім з поступовим збільшенням ширини і висоти стіни і веж).
13. Комплекс вправ з викладання цеглинками подібно до будиночка (спочатку маленького, а потім середнього і великого за розміром).
14. Комплекс вправ з викладання цеглинками подібно до вантажного автомобіля (спочатку маленького, а потім середнього і великого за розміром).
15. Комплекс вправ з викладання цеглинками за вказівкою педагога інших, більш складних форм, фігур, предметів.

16. Комплекс вправ з викладання цеглинками довільних (за бажанням самої дитини) форм, фігур, предметів.

4. Вправи з великими поролоновими модулями:

1. Комплекс вправ з викладанням з модулів одноповерхової прямої стінки.
2. Комплекс вправ з викладанням з модулів двоповерхової прямої стінки.
3. Комплекс вправ з викладанням з модулів трьохповерхової прямої стінки.
4. Комплекс вправ з викладанням з модулів чотирьохповерхової прямої стінки.
5. Комплекс вправ з викладанням одноповерхової фортеці квадратного периметру.
6. Комплекс вправ з викладанням одноповерхової фортеці прямокутного периметру.
7. Комплекс вправ з викладанням одноповерхової фортеці трикутного периметру.
8. Те ж саме (пункти 5 – 7) з викладанням простої двоповерхової фортеці.
9. Те ж саме (пункти 5 – 7) з викладанням простої трьохповерхової фортеці.
10. Те ж саме (пункти 5 – 7) з викладанням двоповерхової фортеці з баштами.
11. Те ж саме (пункти 5 – 7) з викладанням трьохповерхової фортеці з баштами.
12. Комплекс вправ з викладання з модулів за вказівкою педагога інших, більш складних архітектурних форм (тонеля, моста, вежі тощо).

5. Вправи з різними конструкторами:

1. Комплекс вправ по збірці найпростіших, мінімізованих форм конструкцій.

2. Комплекс вправ по збірці середніх за складністю і розміром конструкцій.

3. Комплекс вправ по збірці важких за складністю і відносно великих за розміром конструкцій.

6. Вправи з пластиліном:

1. Комплекс вправ зі створення (конструювання) з пластиліну найпростіших, мінімізованих конструкцій.

2. Комплекс вправ зі створення (конструювання) з пластиліну середніх за складністю і розміром конструкцій.

3. Комплекс вправ зі створення (конструювання) з пластиліну складних конструкцій відносно великого розміру.

7. Вправи зі снігом і льодом:

1. Комплекс вправ зі створення (конструювання) зі снігу/льоду найпростіших, мінімізованих конструкцій (сніговичка, лісового, композицій зі снігових комів).

2. Комплекс вправ зі створення (конструювання) зі снігу/льоду середніх за складністю і розміром конструкцій (кріпосної стінки, арки, колони і т.п.).

3. Комплекс вправ зі створення (конструювання) зі снігу/льоду складних конструкцій відносно великого розміру (будинку, замку, моста і т.п.).

8. Вправи з різнорідними за формою і розміром предметами:

1. Комплекс вправ зі створення (конструювання) з різнорідних предметів найпростіших нових форм.

2. Комплекс вправ зі створення (конструювання) з різнорідних предметів середніх за складністю і розміром форм.

3. Комплекс вправ зі створення (конструювання) з різнорідних предметів складних конструкцій відносно великого розміру.

**ОДЕСЬКИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ
«ЯСЛА-САДОК» № 193 КОМПЕНСУЮЧОГО ТИПУ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

Гайдара, 14-А, м. Одеса, 65074, Україна
тел.(048)678095

ЄДРПОУ 22476393
email: sdnz193@ukr.net

23.09.2022 № 77 /- 15

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Одеського СЗДО №193
Світлана ПРИТИКОВСЬКА

Акт

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кантаржи Віталія Костянтиновича на тему: *«Корекція предметно – практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»* представлено на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 0.16 – «Спеціальна освіта», які були апробовані упродовж 2020 – 2022р.р.

Комісія у складі:

Вихователь – методист Людмила ПАНЧЕШЕНКО
інструктор з фізичної культури Юрій ЗЮЗІН
керівник музичний Світлана ШУЛЯЄВА
вчитель – логопед Наталя АФАНАСЬЄВА

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Кантаржи В. К. на тему *«Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»* були апробовані упродовж 2020 – 2022 рр. і використовувались інструктором з фізичної культури, вихователями та спеціалістами Одеського СЗДО №193 компенсуючого типу у фізкультурно-оздоровчій роботі, а саме:

- 1.Методику ігрового тестування фізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату.
2. Методика діагностування стану кистьових функцій старших дошкільників з різними руховими порушеннями.
3. Планування корекційних заходів фізичного виховання дітей з кистьових функцій спастичних форм парезів.
- 4.Плани-конспекти занять з фізичної культури, а також програми індивідуальних занять до корекції та оздоровлення дітей з різними порушеннями опорно-рухового апарату.
5. Елементи матеріально-технічного забезпечення рухової корекції дітей за допомогою рекомендацій щодо використання тренажерів (у співавторстві з Могою М. Д.).

Довідка видана для предоставлення у спеціалізовану вчену раду Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Директор
Одеського СЗДО №193

Світлана ПРИТИКОВСЬКА

**ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
ОДЕСЬКИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ «ЯСЛА-САДОК» №190**

вул. Генерала Петрова, 9 А, м. Одеса, 65065, тел.(048)7650534
e-mail: odnz190@ukr.net, web:www.mrvo.od.ua/zdo/zdom190/, код ЄДРПОУ 39591288

від 10.01.22 р. № 49

директор Тетяна ПРОКОПЧУК

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кантаржи Віталія Костянтиновича на тему: *«Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»*, представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 0.16 – «Спеціальна освіта», які були апробовані упродовж 2020 – 2021 р.р.

Члени комісії у складі:

Голова – директор Тетяна ПРОКОПЧУК

Члени комісії:

методист Надія ГРАБАР

інструктор з фізичної культури, вихователь-методист Олександр АБУКОВ

склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Кантаржи Віталія Костянтиновича на тему: *«Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»* використовувались інструктор з фізичної культури Абуков О. Ф. ДНЗ № 190 у фізичному вихованні, профілактиці, корекції та оздоровлення вад рухового розвитку дітей дошкільного віку протягом 2020-2021 рр.:

1. Методика ігрового тестування верхніх кінцівок дітей старшого дошкільного віку.
2. Предметно-практична діяльність і корекція фізичного розвитку дітей.
3. Планування корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями дрібної моторики.
4. Зміст занять з фізичної культури з елементами індивідуально-диференційного підходу до фізичного розвитку та оздоровлення дітей.
5. Проект матеріально-технічного обладнання фізкультурного залу та авторські тренажери корекційної спрямованості.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Голова комісії:

директор

Члени комісії:

Вихователь-методист

інструктор з фізичної культури

Тетяна ПРОКОПЧУК

Надія ГРАБАР

Олександр АБУКОВ

Львівська міська рада
 Департамент гуманітарної політики
 Управління освіти
 Відділ освіти Сихівського та Личаківського районів
 Заклад дошкільної освіти (ясла-садок)
 компенсуючого типу «Барвінок» Львівської міської ради
 79032, Львів, вул. Шафарика, 15? тел./факс: (032) 270 55 94, e-mail: barvinok_lviv@ukr.net

31.10.2022

№ 39-вих

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кантаржи Віталія Костянтиновича на тему *«Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»*, представлено на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 – «Спеціальна освіта», які були апробовані упродовж 2021 – 2022 рр.

Комісія ознайомила із наданими автором теоретичним матеріалом та в рамках експерименту дозволила інструктору ЛФК та вчителю-реабілітологу використовувати дану технологію з метою профілактики виникнення порушень фізичного розвитку та корекції загальної рухової готовності у дошкільників з ПФОРА, а саме:

- елементи програми «Адаптивне фізичне виховання та оздоровлення дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату (від народження до 8 років)» (Єфименко М. М);
- методики діагностування стану кистьових функцій старших дошкільників з різними руховими порушеннями;
- методичний супровід з метою корекції предметно-практичної діяльності й загального фізичного розвитку дітей;
- планування корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з метою формування предметно-практичних навичок;
- розробки щодо організації та проведення занять з фізичної культури з елементами індивідуально-диференційованого підходу для дітей з порушеннями функцій верхніх кінцівок.

Комісія надала цю довідку за результатами проведеного експерименту дисертаційного дослідження Кантаржи В. К. на тему *«Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»*.

Директор

Витрикуш Н. М.

**ОДЕСЬКИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНІ ОСВИТИ
«ЯСЛА-САДОК» №151 КОМПЕНСУЮЧОГО ТИПУ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

вул. Варненська 15-А, м.Одеса, 65065, Україна
ЄДПОУ 26344837

тел.: (048)765-08-70
e-mail: dnz151od@ukr.net

27.10.2022 № 106

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор СЗДО №151 м. Одеса
Ірина ПОСЛАВСЬКА

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кантаржи Віталія Костянтиновича на тему *«Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»*, представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 0.16 – «Спеціальна освіта», які були апробовані упродовж 2020 – 2022 р.р.

Комісія у складі:

Голова – методист СЗДО №151 – Кондратьєва С. Г.

Члени комісії:

інструктор з фізичної культури – Рудой О. В.

музичний керівник – Образцова Ю.О.

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Кантаржи В. К. на тему *«Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»* були апробовані упродовж 2021 – 2022 рр. інструктором з фізичної культури, вихователями і спеціалістами СЗДО «Ясла-сад» №151 компенсуючого типу у фізкультурно-оздоровчій роботі, а саме:

1. Програма «Адаптивне фізичне виховання та оздоровлення дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату» (Сфименко М. М., Мога М. Д.).
2. Методика ігрового тестування дрібної моторики у дітей старшого дошкільного віку.
3. Планування корекційних заходів фізичного виховання дітей з порушеннями верхніх кінцівок.
4. Зміст занять з фізичної культури з елементами індивідуально-диференційованого підходу дітей з руховими порушеннями плечового поясу.
5. Загальні особливості психофізичного розвитку дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та їх вплив на фізичний розвиток.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Голова комісії:

Члени комісії:

Светлана КОНДРАТЬЄВА

Олександр РУДОЙ

Юлія ОБРАЗЦОВА

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад

**"ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО"**

65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26. Тел.: (048) 723-40-98, факс: (048) 732-51-03
E-mail: pdpu@pdpu.edu.ua

від 12.10.2022 № 1784/04

на від _____

Акт

про впровадження результатів дисертаційного дослідження **Кантаржи Віталія Костянтиновича** з теми: «Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Результати наукового дослідження В. К. Кантаржи на тему «Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання» використовувались співробітниками кафедри дефектології та фізичної реабілітації для здобувачів вищої освіти медичного факультету під час викладання дисциплін: «Фізична реабілітація», «Фізична реабілітація в СНЗ», «Спец. курс (Арттерапія в корекційно-реабілітаційному процесі)», «Методика викладання фізичного виховання та рухливі ігри в СНЗ», а саме:

1. Можливості педагогічної діагностики фізичного розвитку дітей з порушеннями моторної сфери.
2. Варіації методичного забезпечення корекційно-спрямованого фізичного виховання дітей з порушеннями моторної сфери.
3. Модель системи корекції фізичного розвитку дітей з порушеннями моторної сфери.

Результати впровадження дисертаційної роботи В. К. Кантаржи «Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання» обговорено та схвалено на засіданні кафедри дефектології та фізичної реабілітації (протокол № 2 від 26.09. 2022р.)

Проректор з наукової роботи

Завідувач кафедри дефектології
та фізичної реабілітації

Ганна МУЗИЧЕНКО

Ольга ФОРОСТЯН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

49010, м. Дніпро, 10, пр. Гагаріна, 72, телефон (056) 374-98-01, (056) 374-98-22, факс (056) 374-98-41, 374-98-42
E-mail: cdnp@dnu.dp.ua, код ЄДРПОУ 02066747

«20» жовтня 2022 р. № 107

ЗАТВЕРДЖУЮ

професор з науково-педагогічної роботи

Наталія ГУК

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
КАНТАРЖИ ВІТАЛІЯ КОСТЯНТИНОВИЧА
з теми «Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 016 – Спеціальна освіта

Комісія у складі:

Голова – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри педагогіки та спеціальної освіти Ніколенко Л.М.;

Члени комісії:

в.о. декана факультету психології та спеціальної освіти, доцент Бондаренко З.П.;
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Зимівець Н.В.

цим Актом засвідчує, що протягом 2020-2021 та 2021-2022 н.р. результати дисертаційного дослідження В. К. Кантаржи на тему «Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання» використовувались науково-педагогічними працівниками кафедри педагогіки та спеціальної освіти при викладанні навчальних курсів «Реабілітаційна педагогіка», «Спеціальна педагогіка», «Основи інклюзивного навчання» для студентів спеціальності 016 – Спеціальна освіта, а саме:

1. Психолого-педагогічні особливості дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.
2. Діагностика стану рухових функцій дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.
3. Методи корекції рухових функцій верхніх кінцівок у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.
4. Методика використання фізичних вправ в корекції кистьових функцій дошкільників.
5. Особливості складання програми корекції рухових порушень кистьових функцій.

Завідувачка кафедри педагогіки та спеціальної освіти
кандидат педагогічних наук, доцент

Ніколенко Л.М.

В.о. декана факультету психології
та спеціальної освіти, доцент

Бондаренко З.П.

Доцент кафедри педагогіки
та спеціальної освіти

Зимівець Н.В.